

მცხეთა - საქართველოს ძველი დედაქალაქი, ადგილი, რომელსაც უკავშირდება ქართველი ერის სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბება. მცხეთიდან იწყება ქრისტიანობის ისტორია საქართველოში. მცხეთაშია დაფლული ქრისტიანულ სინამდეთა შორის ქართველთათვის უდიდესი - უფლის კვართი.

მცხეთის მშენებლობას გადმოცემა ბიბლიური ნოეს შვილთაშვილს, ქართველთა მითიური წინაპრის ქართლოსის ვაჟს, მცხეთოსს მიანერს: „და აღაშენა ქალაქი შესაკრებელსა შორის მტკვრისა და არაგვისასა და უწოდა სახელი თვისი მცხეთა. ქალაქი მცხეთა განდიდებულ იყო უმეტეს ყოველთასა და უწოდდეს დედა-ქალაქად“ („ქართლის ცხოვრება“).

Mtskheta, the ancient capital of Georgia and a place linked to the founding of the Georgian state, is also the cradle of Christianity in Georgia. In Mtskheta lies buried the greatest of all the sacred relics in Georgia, the robe of Christ.

Tradition ascribes the founding of Mtskheta to Mtskhetos, the son of Kartlos, the mythical ancestor of the Georgian nation, one of the progeny of the biblical Noah: "and he built a town at the confluence of the Mtkvari and the Aragvi, and gave it his own name, Mtskheta. The town of Mtskheta flourished more than any other and was called the capital city" ("The Life of Kartli", an old Georgian collection of chronicles).

სარიტუალო ირმები სამთავროს სამაროვნიდან, ძვ. წ. XII ს. (საშ-საშ)

Ritual deer from Samtavro burial ground, 12th century BC (GNM-MG)

გახის ობი სამთავროს ძვ. წ. XIII ს. (საშ-საშ)

მცხეთის შესახებ ცნობები მოიპოვება, როგორც ქართულ საისტორიო წყაროებში, ისე ბერძენ, რომაელ, ბიზანტიელ და სომეხ ისტორიკოსებთან. თუმცა მეცნიერული ცოდნა მისი წარმოშობის დროისა და სახელწოდების თაობაზე ჯერაც არასრულია და არაერთგვაროვანი.

არქეოლოგიური მასალა მცხეთასა და მის შემოგარენში დასახლების არსებობას ჯერ კიდევ ძვ. წ. III-II ათასწლეულში ადასტურებს. მეცნიერთა აზრით, ძვ. წ. I ათასწლეულის შუა ხანებისათვის სამოსახლოები ერთ დიდ ქალაქად - „დიდ მცხეთად“ გაერთიანდა. მტკვრისა და არაგვის ხეობებში გაშლილი, მთებით გარშემორტყმული „დიდი მცხეთა“ კოლხეთიდან, ჩრდილო კავკასიიდან, სომხეთიდან და ალბანეთიდან მომავალ გზათა შესაყარზე მდებარეობდა. აქ გადიოდა მსოფლიო მნიშვნელობის სავაჭრო გზები, მათ შორის აბრეშუმის გზა, რომელიც აღმოსავლეთის ქვეყნებს დასავლეთს უკავშირებდა.

Information about Mtskheta can be found in Georgian written sources of history, as well as in the writings of Greek, Roman, Byzantine, and Armenian historians. However, scholarly knowledge concerning the date of its origin and its name is still incomplete and open to different theories.

Archaeological excavations confirm the existence of a settlement in Mtskheta and its environs as early as the 3rd and 2nd millennia BC. According to scholars, by the mid-1st millennium BC the separate areas of habitation had merged into one large city, "Greater Mtskheta". Sprawling along the Mtkvari and the Aragvi rivers and surrounded by mountains, "Greater Mtskheta" was situated at the intersection of the roads from Colchis, the North Caucasus, Armenia and Albania. The world's most important trade routes ran through here, including the Great Silk Route, which connected Western countries to the lands of the Orient.

სამთავროს სამაროვანი,
ძვ. წ. II ათასწლეულის I ნახ.- ახ. წ. VIII-IX სს.

Samtavro burial ground, first half of
the 2nd millennium BC - 8th-9th century AD

სამოსის სამკაული
ნარეკევიდან, ძვ. წ. VI ს. (სმმ-სმ)

Garment adornment from Narekvi,
6th century BC (GNM-MG)

ძვ. წ. IV-III საუკუნეებიდან ახ. წ. VI საუკუნის დასაწყისამდე მცხეთა ქართლის სამეფოს ცენტრი იყო - „საჯდომელი დიდთა მეფეთა“. ქალაქი მდინარე მტკვრის აქეთ-იქით ორ ნაწილად იშლებოდა: „არმაზით კერძი ქალაქი“ და „მუხნარით კერძი ქალაქი“.

ძველი დედაქალაქის ძირითადი უბნები ახლანდელი მცხეთის მოპირდაპირე მხარეს, მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე მდებარეობდა, აქ იყო არმაზციხე - სამეფო რეზიდენცია (ახლანდელი ბაგინეთი) და საპიტიახშო - ერისთავთა რეზიდენცია (ახლანდელი არმაზისხევი).

From the 4th-3rd centuries BC - to the early 6th century AD Mtskheta was the centre of Kartli (Iberia), "the seat of great kings". The city spread in two directions on both banks of the river Mtkvari: "the Armazi side of town" and "the Mukhnari side of town".

The main quarters of the capital were situated on the right bank of the Mtkvari, with the royal residence at Armaztsikhe (Armazi Castle, modern Bagineti) and the residence of the princes (eristavis, or pitiakhshes), Sapitiakhsho - at modern Armaziskhevi.

თიხის ჭურჭელი ნარეკევიდან, ძვ. წ. XI-VIII სს. (სმმ-სმ)

Pottery from Narekvi, 11th-8th centuries BC (GNM-MG)

1

4

შუბისპირი, სატყვერები და ცულისპირი ნარეკვიდან:
1, 2, 3, 6 (ძვ. წ. XI-IX სს.);

შუბისპირი და კვერთხისთავი სამთავროდან:
4, 5 (ძვ. წ. XIV-XIII სს.). სმშ-სმ

Spearhead, daggers and axe from Narekvi:

1, 2, 3, 6 (11th-9th century BC);

spearhead and staff head from Samtavro:

4, 5 (14th-13th century BC). GNM-MG

2

3

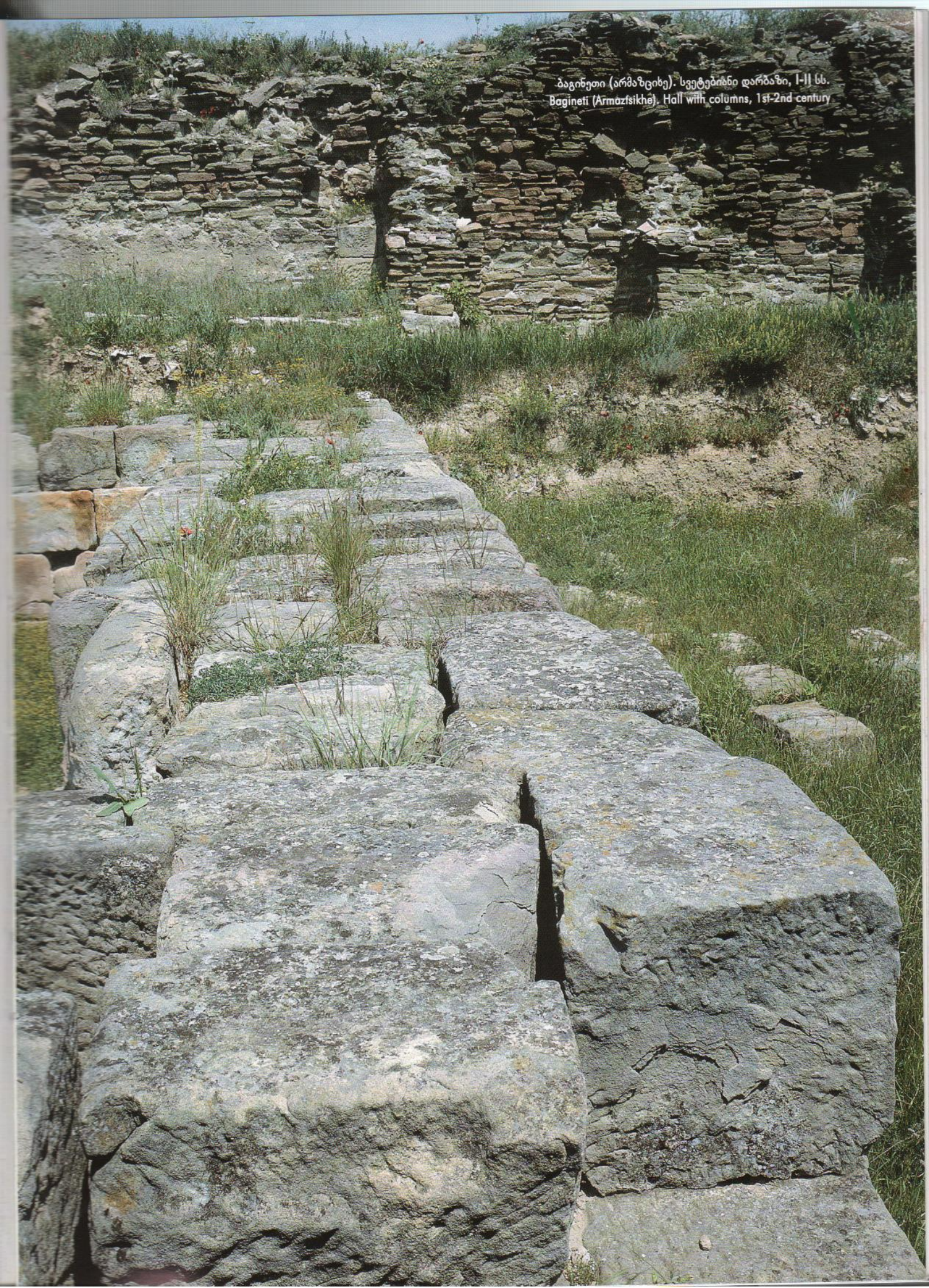

5

6

ბაგინეთი (არმაზციხე). სვეტიტობანი დარბაზი, I-II სს.
Bagineti (Armaztsikhe). Hall with columns, 1st-2nd century

მტკვრის მარცხენა მხარეს მდებარეობდა თავად მცხეთა (მის უბანთაგან რამდენიმეს სახელი შემორჩა: „მოგვთაუბანი“, „ურიათუბანი“ და უკვე ქრისტიანული ხანის „მთავართა სანათლო“). ოდესღაც ცალკე სა მოსახლეობი - წინამური, სარკინე, ზემო ავჭალა, ნაქულბაქევი, მუხათგვერდ-კარსანი, კალოუბან-კოდმანი, დედაქალაქის ვრცელ შემოგარენს ქმნიდა.

მატიანეთა ცნობით, ძვ. წ. III საუკუნის დასაწყისში ქართლის პირველმა მეფემ ფარნავაზმა მტკიცედ მოზღუდა ქალაქი მცხეთა, ქართლოსის საფლავზე აღმართა კერპი არმაზი და მის გარშემო ციხე-სიმაგრის მშენებლობას შეუდგა. „ამართა კერპი იგი არმაზი თავსა ზედა /მთისა/ ქართლისასა და მიერიტან ენოდა არმაზი კერპის მისთვის“ („ქართლის ცხოვრება“). არმაზცხე ქართლის მეფეთა პირველი რეზიდენცია და იმავდროულად ქალაქის შიდაცხე - აკროპოლისი გახდა.

„ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა ნათესავთაგანი. ამან განავრცო ენა ქართული და არღარა იზრახებოდა სხვა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულისა. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული. და მოკვდა ფარნავაზ და დაფლეს წინაშე არმაზისა კერპისა“ („ქართლის ცხოვრება“).

Mtskheta proper lay on the left bank of the Mtkvari (some of the names of old districts, e. g. Mogvtaubani, Uriatubani, and Mtavarta Sanatlo of Christian times survive to the present day). What had once been separate residential areas, Tsitsamuri, Sarkine, Upper Avchala, Nakulbakevi, Mukhatgverdi-Karsani, Kaloubani-Kodmani, made up the environs of the capital.

According to the chronicles, in the early 3rd century BC Kartli's first king, Parnavaz, built strong walls around the city of Mtskheta, erected the idol of Armazi at the burial place of Kartlos, and started building a fortress around it. "He raised the idol, Armazi, on top of Mount Kartli thenceforth called Armazi, after the idol" ("The Life of Kartli"). The Armazi Castle became the first residence of the kings of Kartli, as well as the acropolis of the city.

"Parnavaz was the first king in Kartli of Kartlos' lineage. He spread the Georgian language, and no more was spoken any other tongue, but Georgian, throughout Kartli. And he devised the Georgian alphabet. And Parnavaz died and was buried before the idol of Armazi" ("The Life of Kartli").

ღიალა ბაგინეთიდან, III ს. (სპმ-სმ)

Bowl from Bagineti, 3rd century (GNM-MG)

სარეცლის ფეხები ბაგინეთიდან, II-III სს. (სამ-სამ)

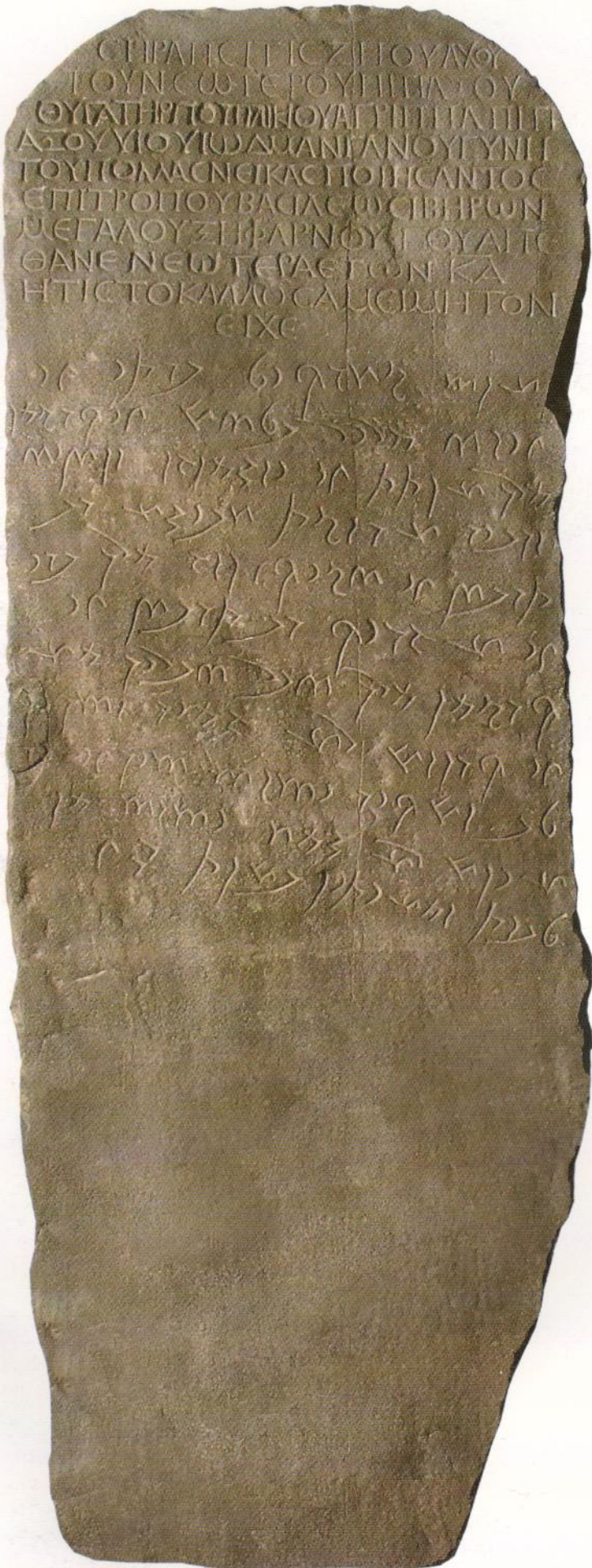
Legs of a bedstead from Bagineti, 2nd-3rd century (GNM-MG)

ძვ. წ. III-I საუკუნეებში არმაზის მთაზე მშენებლობა გააფართოვეს ფარნავაზიანთა დინასტიის მომდევნო მეფეებმა: საურმაგმა, მირვანმა, ფარნაჯომმა და არტაგმა. არმაზციხის მოპირდაპირე მხარეს, მდინარე არაგვის მარცხენა სანაპიროზე მეფე ფარნაჯომმა მეორე ძლიერი ციხადაელი ააგო - ზედაზენი და აღმართა კერპი ზადენი.

არმაზციხე (ბერძენი გეოგრაფოსი სტრაბონი მას არმოზიკედ იხსენიებდა) კოლხეთიდან, სომხეთიდან და ალბანეთიდან მომავალ გზებს აკონტროლებდა. ზადენის ციხე (იგივე წინამური, სტრაბონის მიხედვით სევსამორა) დარიალისა და არაგვის ხეობებით შემოსული ჩრდილოელი მომთაბარეებისგან იცავდა ქალაქს. „დიდი მცხეთის“ ცალკეულ უბანთა ციხეები, ამ ორ სიმაგრესთან ერთად, დედაქალაქის მთლიან სათავდაცვო სისტემას ქმნიდა. ქალაქს ჩრდილოეთიდან იცავდა ლართისკარ-ბებრისციხე, დასავლეთიდან - ციხედიდი-სარკინე, აღმოსავლეთიდან - ნაქულბაქევ-ზემო ავჭალის სიმაგრეები.

In the 3rd-1st centuries BC construction work on the crest of the Armazi hill was continued by the kings of the Parnavazid line: Saurmag, Mirvan, Parnajom and Artag. King Parnajom built another strong citadel, Zedazeni, opposite the Armazi Castle, on the left bank of the Aragvi, and erected the idol of Zadeni.

The Armazi Castle (mentioned by Strabo, the Greek geographer, as Armozica in his writings) controlled the roads from Colchis, Armenia, and Albania, while the Zedazeni castle, also called Tsitsamuri (Sevsamora by Strabo), protected the city from the northern nomads, who might invade the country through the Dariali and the Aragvi Gorges. These two strongholds together with the fortresses in various quarters of "Greater Mtskheta" made up the entire defence system of the city. To the north the city was protected by the fortresses of Ghartiskari and Bebristsikhe, to the west - by Tsikhedidi and Sarkine, and to the east - by Nakulbakevi and Upper Avchala.

მონატულობის ფრაგმენტი ბაგინეთიდან, I ს. (საშ-სმ)
Fresco fragment from Bagineti, 1st century (GNM-MFA)

„არმაზის ბილინგვა“, II ს-ის II ნახ. (საშ-სმ)
"Armazi Bilingual", second half of the 2nd century (GNM-MG)

ძველი ცივილიზაციის დიდი ქვეყნების მსგავსად, ქართლის სამეფოს ჩამოყალიბებული სოციალური სტრუქტურა ჰქონდა. საისტორიო წყაროები და მცხეთაში მრავლად ნაპოვნი ეპიგრაფიკული მასალა ნათლად წარმოაჩენს იბერიის სამეფო კარის აღნაგობას, დიდებულთა და მოხელეთა წოდებებსა და მათ ვინაობას.

„მე [ვარ] სერაფიტი, ასული ზევახ მცირისა, ფარსმან მეფის პიტიახშისა, მეუღლე იოდმანგანისა, [რომელიც] იმარჯვებდა და ამრავლებდა [ადრე] გაკეთებულ საგმირო საქმეებს, [და არის] ეზოსმოდღვარი ქსეფარნუგ მეფისა, ძე აგრიპასი ეზოსმოდღვრისა ფარსმან მეფისა, [რომელმაც] სძლია მძლეველნი, რაც ფარნავაზმა ვერ დაასრულა. და, ასე, [სერაფიტი] იყო კეთილი და ლამაზი, რომლის მსგავსი არავინ იყო სილამაზით. და გარდაიცვალა 21 წლისა“ (სერაფიტის საფლავის ქვის წარწერა - ე. წ. არმაზის ბილინგვა).

მეფე, პიტიახში, ეზოსმოდღვარი, სხვა დიდებულნი, სამხედროები, კულტის მსახურნი, ვაჭრები, ხელოსნები, მონები - ასეთი იყო დაახლოებით იმდროინდელი იბერიის საზოგადოება.

Like the great civilizations of ancient times the Kingdom of Kartli had a well-formed social structure. Written historical sources and numerous epigraphic materials found in Mtskheta throw light upon the structure of the Iberian court, the titles of the nobility and the officials, and their identities.

“I [am] Seraphite, daughter of Zevakh the Younger, Pitiakhsh to King Parsman, wife of Iodmangan [who] won victories and multiplied his [earlier] heroic deeds [and is] King Xepharnug’s chamberlain, son of Agrippa, chamberlain to King Parsman, [who] conquered the conquerors that Parnavaz had left unfinished. And, this [Seraphite] was kind and beautiful, whom no one could match in beauty. And died at the age of twenty one” (The epitaph on Seraphite’s tombstone - the so-called Armazi Bilingual).

King, pitiakhsh, chamberlain, other nobles, soldiers, priests, merchants, craftsmen, slaves - all these made up the social structure of old Iberia.

ბაგინეთი. ექვსაფსიდიანი ტაძარი.
ცენტრალური სვეტის კაპიტელი, III-IV სს.

Bogineti. Six-apsed temple.
capital of the central pillar, 3rd-4th century

ქაშის ბალთა, ყულსაბამები, სამაჯური
და ზანჯლის ქარქაში არმაზისხევიდან, II ს. (სემ-სმ)

Belt buckle, necklaces, bracelet and dagger sheath
from Armaziskhevi, 2nd century (GMM-MG)

ბაგინეთი. ორსენაკიანი ნაგებობა, III ს.

Bagineti. Two-cell building, 3rd century

„დიდი მცხეთის“ მოსახლეობა მრავალრიცხოვანი იყო და მრავალეროვანი. ქართველების გარდა ცხოვრობდნენ ბერძნები, ასირიელები, სომხები, სპარსელები, ხაზარები. განსაკუთრებით დიდი იყო მატიანეთა ცნობით ძვ. წ. 586 წელს, ნაბუქოდონოსორის მიერ იერუსალიმის დარბევის შემდეგ, მცხეთას შენიშნული ებრაელების კოლონია.

დედაქალაქი მრავალენოვანიც იყო: „იზრახებოდა ქართლსა შინა ექესი ენა. ესე ენანი იცოდეს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა, მამათა და დედათა“ („ქართლის ცხოვრება“). წერდნენ ორ ენაზე - არამეულად და ბერძნულად. ამასთან, ქართლის სამეფოში ნაპოვნი არამეული დამწერლობის ნიმუშები სრულიად განსხვავებულია, ქართულ გარემოში სახეცვლილი. ისინი „არმაზული დამწერლობის“ სახელითაა ცნობილი.

The population of "Greater Mtskheta" was quite large and cosmopolitan. Greeks, Assyrians, Armenians, Persians, and Khazars lived alongside the Georgians. The colony of the Jews, who, according to the chronicles, had found refuge in Mtskheta after Nebuchadnezzar had sacked Jerusalem in 586 BC, was the largest.

The population of the capital was multilingual: "six tongues were spoken within Kartli. All the monarchs of Kartli, men and women were fluent in these languages" ("The Life of Kartli"). Two languages, Aramaic and Greek, were used for writing. But the examples of the Aramaic writing excavated on the territory of the Kingdom of Kartli are quite different, transformed in the Georgian medium. They are known as "Armazi writing".

არმაზისხევი. აბანო, II ს.

Armaziskhevi. Bath, 2nd century

„დიდი მცხეთის“ სხვადასხვა უბნების ნაშთები უეჭველს ხდის ძველ იბერიაში მინათმოქმედების, მევენახეობის, მეთუნეობის, მინის წარმოების, ოქრომჭედლობის განვითარების უმაღლეს დონეს. მცხეთაში მრავლად ნაპოვნი რომაული, პართული, სასანური მონეტები და ძვირფასი ნივთები უცხოეთის ქვეყნებთან ქართლის სამეფოს ცხოველ ურთიერთობას ცხადყოფს.

იბერთა სამშენებლო ხელოვნებაზე წერდნენ სტრაბონი, ვიტრუვიუსი, არიანე, დიონ კასიუსი. ქართლის მეფის კარზე ხუროთმოძღვრისა და მხატვართუხუცესის თანამდებობაც კი არსებობდა. „მე ვარ ანი და ოპი. გააკეთა აქილევსმა ხუროთა [უფროსი] რომ არის. ავრელიუს აქოლისი მხატვართუხუცესი და ხუროთმოძღვარი. მოსახსენებლად არსპაკორესი“ (ანტიოქიის ეკლესიასთან აღმოჩენილი წარწერა).

აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის ხიდად გადებული ქართლის სამეფო სასურველ მოკავშირეს წარმოადგენდა ისეთი ძლიერი ქვეყნებისათვის, როგორც რომის იმპერია და ირანი იყო. ძვ. წ. 65 წელს პომპეუსის ლაშქრის მიერ არმაზციხის აღების შემდეგ რომმა იბერიასთან მეგობრობისა და მოკავშირეობის პოლიტიკა ირჩია.

The remnants of various quarters of "Greater Mtskheta" indicate the existence of a highly developed agriculture, and viticulture, as well as great skill in pottery, glassmaking, and work with gold, in ancient Iberia. Numerous finds of Roman, Parthian and Sassanian coins, and precious articles demonstrate the dynamic interchange between the Kingdom of Kartli and foreign countries.

Strabo, Vitruvius, Arrianus, and Dion Cassius, all commented on the architectural skill of the Iberians. They even had a post of Head of Artists and Architect at the royal court of Kartli. "I am Alpha and Omega. This is made by Achilles, who is [head] of the builders. Aurelius Akholis, Head of Artists and Architect. In memory of Arspakores" (An inscription excavated at Antiokia Church).

A bridge joining the East and the West, the Kingdom of Kartli was a welcome ally for great powers such as the Roman Empire and Iran. After Armazi Castle was taken by Pompey in 65 BC, Rome chose a policy of friendship and alliance with Iberia.

რომის იმპერატორმა ვესპასიანემ ახ. წ. 75 წელს მცხეთის კედლები გაამაგრა: „იბერთა მეფეს მითრიდატეს, მეფე ფარსმანისა და იამასასპუჰის ძეს, კეისრის მეგობარსა და რომაელთ მოყვარულს, და ხალხს, ეს კედლები განუმტკიცეს“ (იმპერატორ ვესპასიანეს წარწერა ნაქულბაქევიდან).

იმპერატორ ადრიანეს დროს რომთან აქტიურად მებრძოლი იბერიის მეფე, ფარსმან II იმპერატორმა ანტონიუს პიუსმა მოკავშირედ გაიხადა და მისი ქანდაკებაც კი აღმართა რომში, მარსის მოედანზე.

იბერთა სამეფო თავისი ღმერთების პანთეონითაც ძველი სამყაროს ნაწილი იყო. ქართველები ჯერ მზეს, მთვარეს და ხუთ ვარსკვლავს სცემდნენ თაყვანს, „უფროსი საფიცარი მათი იყო საფლავი ქართლოსისი“. შემდეგ აღმართეს კერპები გაცი და გა (გაიმ), არმაზი, ზადენი, ბოჩი, აინინა და დანინა. არმაზს მცენიერები მთვარის ხეთურ ღვთაება არმას და სპარსულ ორმუზდს უკავშირებენ, აინინასა და დანინას - რომაულ ვენერასა და დიანას.

The Roman emperor Vespasian fortified the walls of Mtskheta in 75 AD: "These walls have been fortified for King Mithridates of Iberia, son of King Parsman and Iamasaspuh, friend of the Caesar and lover of Romans, and for his people"(An inscription of Emperor Vespasian from Nakulbakevi).

The Emperor Antoninus Pius allied himself with King Parsman II of Iberia, who had fought fiercely against the Romans in Emperor Hadrian's times. He even erected an equestrian statue to the king on the Field of Mars in Rome.

The Kingdom of Iberia was part of the ancient world as far as the pantheon of Iberian gods was concerned as well. The Georgians initially worshipped the sun, the moon, and the five stars, and "they had supreme faith in the shrine of Kartlos". Then they erected the idols of Gatsi and Ga (Gaim), Armazi, Zadeni, Bochi, Ainina, and Danina. Scholars identify Armazi with the Hittite moon deity of Arma and Persian Ormazd, while Ainina and Danina are thought to be identical with Roman Venus and Diana.

2

4

5

3

1. სტილოსები და სტილოსების ბუდე მუზეების გამოსახულებებით; 2. გულსაკიდები; 3. საბეჭდავი დედოფალ ულპიას გამოსახულებით; 4. სამელნის სარქველი მეფე უსტამონისა და ევგენიონის წარწერით; 5. საძელნე; 6. სამელნის ბუდის ფრაგმენტები მენანდრუს, ჰომეროსისა და დემოსთენეს გამოსახულებებით (სვეტიცხოვლის ეზო. III-IV სს.) სპ8-სპ

1. Styluses and case with the figures of the Muses; 2. Pendants; 3. Ring-seal with the portrait of Queen Ulpia; 4. Ink-pot lid with the inscription of King Ustamon and Evgenion; 5. Ink-pot; 6. Fragments of an ink-pot case with the figures of Homer, Menander and Demosthenes (Svetitskhoveli churchyard, 3rd-4th century). GNM-MG

6

ქრისტეს სჯულის მქადაგებლის, წმ. ნინოს შემოსვლამდე ქართლში შვიდ კერპსა და ცეცხლს ემსახურებოდნენ. უზენაესი ღვთაება იყო „ღმერთი ღმერთთა არმაზ“ - კაცი სპილენძისა, ოქროს ჯაჭვითა და ჩაფხუტით მოსილი. მას ზურმუხტისა და ბივრილის თვალები ჰქონდა, „აქვნდა ხმალი ბრწყინვალე ვითარცა ელვა და იქცეოდა ხელთა შინა. უკეთუ ვინმე შეეხებინათ ვი თვისი სიკუდილად განიწირის.“ არმაზციხეზე წამომართულ არმაზს ორთავ მხარეს ედგნენ ქართველთა უძველესი ღმერთები, კაცი ოქროსი - გაცი და კაცი ვერცხლისა - გაიმ.

არმაზის სადიდებლად მცხეთაში გამართულ დღესასწაულს მემპტიანემ „საკვირველება მიუწვდომელი და ენითა გამოუთქმელი“ უწოდა. „გამოვიდოდა ერი ურიცხვი და ამკობდა ყოველსა ფოლოცსა თვითოფერიითა სამოსლებითა და ფურცლითა. აღივსებოდა მთანი დროშითა და ერიითა, ვითარცა ველნი ყვავილითა. და იყო ხმა ოხრისა და საყვირისა და ზარი საშინელი გამოვიდოდა“ („ქართლის ცხოვრება“).

Seven idols and fire were worshipped in Kartli prior to the appearance of St Nino, who brought Christianity to the country. The highest deity was Armazi, the god of gods, a figure of copper in gold chain mail and a golden helmet. It had emeralds and beryls for the eyes, and "had a sword, flashing like lightning, and swinging in his hands. Anybody touching him was doomed to die". Rising high over Armazi Castle, it was flanked on both sides by the oldest Georgian Gods: Gatsi, a figure of gold, and Gaim, a figure of silver.

The chronicle describes the festival held in honor of Armazi in Mtskheta as "unfathomable and indescribable". "Countless multitudes of people would come out and beautify each street with motley cloth and leaf. The hills would be covered with flags and folk, like fields with flowers. And the sound of shrill voices and fanfares made a frightful din" ("The Life of Kartli").

ბაგინეთი. ექვსაფსიდიანი ტაძარი, ქანდაკების კვარცხლბევი, III-IV სს.

Bagineti. Six-apsed temple, pedestal of a statue, 3rd-4th century

ახ. წ. IV საუკუნეში იბერთა სამეფომ სრულიად იცვალა სახე. 320-330-იან წლებში კონსტანტინე დიდის თანამედროვემ, მეფე მირიანმა ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა და ქართლის სამეფო ერთ-ერთი პირველი ქრისტიანული ქვეყანა გახდა. საისტორიო ტრადიცია იბერიის გაქრისტიანებას IV საუკუნეში მოსულ წმ. ნინო კაპადოკიელს უკავშირებს. თუმცა ქრისტიანობას საქართველოში საიმდროოდ უკვე დიდი და ღრმა ისტორია ჰქონდა.

გადმოცემით, მაცხოვრის კვართი ჯვარცმის შემსწრე მცხეთელ ებრაელთ სვდით წილად. იგი მცხეთაში რაბინმა ელიოზმა ჩამოიტანა. ელიოზს ქრისტეს სჯულს ნაზიარები მისი და, სიდონია შეეგება ქალაქის ბჭესთან, ხელში აიღო უფლის კვართი და მღელვარებისგან იქვე სული განუტევა. სიდონიას ისე ძლიერ ჰქონდა ჩაკრული უფლის სამოსელი, რომ ვერავინ შეებდა წართმევა და კვართიანად დაკრძალეს - მცხეთის მიწაში უფლის კვართის დაფლვით იწყება, არსებითად, ქრისტიანობის ისტორია საქართველოში.

მატიანეთა ცნობით, I საუკუნეშივე იქადაგეს ქრისტეს სჯული მოციქულებმა ანდრია პირველწოდებულმა და სიმონ კანანელმა. საქართველოში IV საუკუნემდე ქრისტიანობის არსებობას არქეოლოგიაც ადასტურებს - მცხეთაში II-III საუკუნეების ქრისტიანული სამარხებია ნაპოვნი.

In the 4th century AD the Iberian Kingdom underwent a sweeping change. Around about the 320s-330s King Mirian, a contemporary of Constantine the Great, declared Christianity the state religion and made the Kingdom of Kartli one of the first Christian states. Historical tradition ascribes the conversion of Iberia to St Nino of Cappadocia who came to the country in the early 4th century. However, Christianity in Georgia had had, by that time, a deep-rooted history of long standing.

According to tradition, after the crucifixion of the Saviour, Christ's robe fell to the lot of the Jews from Mtskheta. Rabbi Elioz brought it to Mtskheta with him. At the city gate he was met by his sister Sidonia, who had already been initiated into Jesus' teachings. She took the Saviour's robe in her hands and was so moved that she fell dead on the spot. Sidonia clasped the Saviour's robe so hard to her bosom that nobody dared wring it from her hands, and she was buried with it. Essentially, this event, the burial of the Saviour's robe in Mtskheta, is the beginning of the history of Christianity in Georgia.

According to the chronicles, St Andrew and St Simon the Canaanite were the first to teach the Gospel in Georgia. Archaeology confirms the existence of Christianity in Georgia before the 4th century. Christian tombs dating back to the 2nd-3rd centuries have been excavated in Mtskheta.

ქვაკუთი ჯვრის გამოსახულებით წინამორიდან, IV ს-ის I ნახ.

Cist with a cross from Tsitsamuri, 1st half of the 4th century

სვეტიცხოველი, სვეტი უფლის კვართის დაფლვის ადგილას
Svetitskhoveli. Pillar erected upon the burial of the roba of Jesus

IV საუკუნეში ღმერთისმშობლის წილხვედრი ქართლის მოსაქცევად წმ. ნინო მოვიდა. იგი მცხეთაში ექვსი წლის მანძილზე ქადაგებდა ჭეშმარიტ რწმენას და წმინდა ჯვრის ძალით უამრავ სასწაულს ახდენდა. მან ქრისტესადმი აღვლენილი ლოცვით დაამხო წარმართული კერპები და მრავალი სნეული განკურნა, მათ შორის - დედოფალი ნანა. ერთ-ერთ სასწაულს უკავშირდება მეფე მირიანის მოქცევაც.

მუხნარის სანახებში სანადიროდ წასული მეფე უეცრად წყვდიადმა მოიცვა, „იქმნა ვითარცა ღამე ბნელი უკუნი“. მხოლოდ ნინოს ღმერთის ხსენებით გაიფანტა სიბნელე და მზე გამობრწყინდა თხოთის მთაზე. მირიან მეფემ ჭეშმარიტი ღმერთი ირწმუნა და ქრისტიანად მონათვლა ინება. მისი თხოვნით, ბიზანტიის იმპერატორმა კონსტანტინე დიდმა მცხეთას წარგზავნა „მღვდელი ჭეშმარიტი იოვანე ეპისკოპოსად, და მის თანა მღვდელნი ორნი და დიაკონნი სამნი“. მათ, წმ. ნინოსთან ერთად, მონათლეს მეფე მირიანი, დედოფალი ნანა, კარის დიდებულნი და მთელი ერი; აკურთხეს ეკლესიანი და ქართლში ქრისტიანული მსახურება დაადგინეს.

In the 4th century St Nino came to Kartli to convert the country allotted to the Virgin. She taught the true faith for six years, working miracles with the power of the Holy Cross. She destroyed the pagan idols by praying to Jesus, and healed the sick, Queen Nana among them. The conversion of King Mirian is also associated with a miracle.

The king was hunting near Mtskheta, when all of a sudden, he found himself in complete darkness. "It grew pitch-dark like a murky night". Only by uttering the name of Nino's God could the night be dispersed, and the sun made to shine again on Tkhoti hill. King Mirian accepted the True God and expressed a wish to be baptised. At his request Constantine the Great, Emperor of Byzantium sent "an orthodox priest, Ioane, as a bishop, with two priests and three deacons". They all, together with St Nino, baptised King Mirian, Queen Nana, their courtiers and the people of Kartli, sanctified the churches, and established Christian rule in Kartli.

სამთავრო. წმ. ნინოს ეკლესია, ადრექრისტიანული ხანა

Samtavro. Church of St Nino, early Christian times

სვეტიცხოველი. სვეტის მოხატულობა, 1678-1688 წწ.
 მირიან მეფისა და ნანა დედოფლის დაბრუნება ნადირობიდან

Svetitskhoveli. Paintings on the Lifegiving Pillar, between 1678 and 1688.
 King Mirian and Queen Nana returning from hunting

ქართლის მოქცევის უმთავრესი სასწაულები სვეტიცხოვლის უძველესი ხის ეკლესიის აგებას უკავშირდება. წყაროთა ცნობით, ტაძარი წმ. ნინოს რჩევით სამეფო ბაღში უნდა აშენებულიყო, იქ, სადაც სიდონიას საფლავზე აღმოცენებული ლიბანის ნაძვი იდგა. ხე მოკვეთეს და სვეტად შეამზადეს, მაგრამ ხუროებმა მას ძვრა ვერ უყვეს. იგი მხოლოდ წმ. ნინოს ლოცვით აღმართა ანგელოზმა, შემდეგ კი თავადვე დაემყარა „ცეცხლის სახედ ძირსა თვისსა“. სასწაულმოქმედ სვეტს სიცოცხლის მომნიჭებელი მირონი სდიოდა - ეს იყო „სვეტი ცხოველი“.

სვეტის იმდროინდელი სასწაულების ამბავს ქართველი მემატინანების გარდა, ბერძენი და რომაელი ავტორებიც წერდნენ. წყაროთა ცნობით, სვეტი საუკუნეთა შემდეგაც აკვირვებდა ყველას თავისი სასწაულებრივი ნათლით, მისთვის უსჯულო მომხდურთაგანაც ვერავის შეუბედია ხელყოფა.

ქრისტიანობის დამკვიდრებასთან ერთად დედაქალაქმა თანდათანობით მნიშვნელოვნად იცვალა სახე. თუკი წარმართული მცხეთის ცენტრი მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე იყო, ქრისტიანობის მიღებისთანავე ფართოდ გაშლილმა აღმშენებლობამ მდინარის მარცხენა ნაპირას, უფლის კვართის სამყოფელის გარშემო მოიყარა თავი.

The most significant of the miracles related to the conversion of Kartli is connected with the building of the old wooden church of Svetitskhoveli. According to the written sources of history the church was going to be built, on St Nino's instructions, in the royal gardens, where a cedar of Lebanon grew upon Sidonia's grave. The tree was cut down and prepared for the pillar of the church, but the builders were unable to move it an inch. Only after St Nino's prayer did angels lift it up in the air, and it settled down in its place, spouting flames at the bottom. The miraculous pillar exuded a life-giving balm.

The miracles of those times, worked by the pillar, were described by Georgian chronicles, as well as by Greek and Roman authors. According to written sources even after centuries the pillar amazed everybody with its miraculous radiance. Even the pagan invaders never dared to defile it.

The establishment of Christianity brought about important changes in the capital. Formerly, the centre of the pagan city had been situated on the right bank of the Mtkvari. Now, after the adoption of Christianity, intensive building activity commenced on the left bank, focusing on the area around the burial place of the robe of Jesus.

ქალაქს სამი კარი ჰქონდა: მოგვთა, მუხნარისა და არაგვისა. მის შესასვლელს კი ამიერიდან, ციხე-სიმაგრეებთან ერთად, ქრისტიანობის ბურჯად აღმართული ტაძრები იცავდა - „აღიმართა ცხოველსმყოფელნი ჯვარნი ქრისტეს მეუფისა დასამხოებლად მტერთა“ (ვახუშტი ბატონიშვილი).

ჩრდილოეთით სამთავრო იყო; იქვე, „კართა ზედა არაგვისათა, სადა იყვნეს კოშკნი მტკიცენი საბრძოლონი“ - ეკლესია სტეფანწმინდისა; დასავლეთით - გეთსიმანია; აღმოსავლეთით - ჯვრის მონასტერი; მტკვრისა და არაგვის შესართავთან - ანტიოქია; შუაგულში კი ქართველთა მთავარი სალოცავი, ეკლესიათა შორის უპირველესი, უფლის კვართზე აღმართული სვეტიცხოველი იდგა.

The city had three gates: Mogvtakari - the gate of the magi, the Mukhnari gate, and the Aragvi gate. In addition to the fortifications, the city entrances were now also guarded by churches raised as bulwarks of Christianity. "Life-giving crosses of our Lord Jesus Christ were erected so as to defeat the enemies" (Vakhushti Bagrationi).

To the North was Samtavro Cathedral; not far away, "upon the Gate of the Aragvi, where the fighting towers were strong", stood Stepantsminda - St Stephen Church; the church called Getsimania stood to the west, and soaring to the east was Jvari - Mtskheta Holy Cross Monastery. At the confluence of the Mtkvari and the Aragvi there stood the church called Antiokia; and in the middle rose Svetitskhoveli Cathedral, the holy shrine of the Georgians, the first among the churches, built upon the robe of Jesus Christ.

ანტიოქია, არაუგვიანეს VI ს-ისა

Antiokia, prior to the 6th century

გეთსიმანია, V ს.

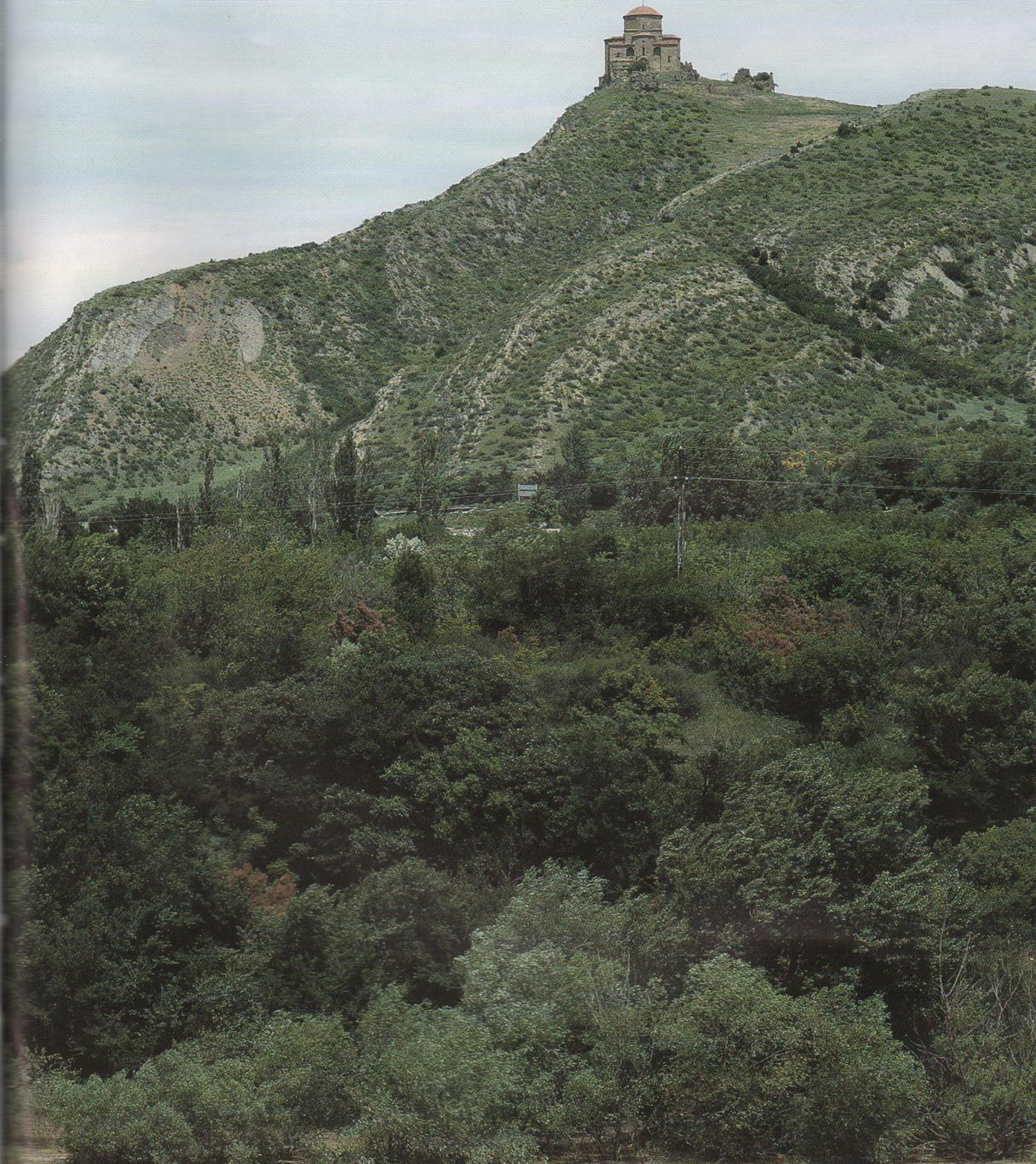
Getsimania, 5th century

მცხეთის პირველი ეკლესიების მშენებლობა წმ. ნინოს მოღვაწეობის ადგილებთან არის დაკავშირებული: მატჩიანეთა ცნობით, მირიან მეფემ ააგო სამთავროს საეპისკოპოსო ტაძარი „გარეგნივ ზღუდესა მაცყალთა მათ ზედა საყოფელსა წმიდისა ნინოსსა“. ეკლესია, სახელად ბეთლემი ააგეს მღვიმეში, იმ ადგილას, სადაც მტკვრის პირას მოინათლა ქართველი ერი. წმ. ნინოს მიერ მაცხოვრის ფერისცვალების დღეს კერპთა შემუსვრის აღსანიშნავად აიგო თაბორის ეკლესია. მცხეთის მოპირდაპირე მთაზე, მტკვრისა და არაგვის შესაყართან, წმ. ნინოს ლოცვის ადგილას აღმართა მირიან მეფემ ხის დიდი ჯვარი, შემდგომ კი აშენდა ჯვრის მცირე და დიდი ტაძრები - გოლგოთად წოდებული. იმავე მთაზე აიგო ეკლესია წმ. ნინოს ლოცვით აღმოცენებულ სწულთა მკურნალ წყაროსთან.

მცხეთის უადრეს ეკლესიათა სახელები მომლოცველებს წმინდა მინასთან აახლოვებდა. მცხეთა მეორე იერუსალიმად განიჭდებოდა და უმთავრესი მიზეზი ამისა, ცხადია, სვეტიცხოველი იყო - ქალაქის შუაგულში, უფლის კვართზე - როგორც უფლის საფლავზე აღმართული. ამიტომაც სვეტიცხოველის ტაძრის შიგნით, უფლის კვართის სიახლოვეს, გაცილებით გვიან - XV საუკუნეში იერუსალიმის უფლის საფლავის ეკლესიას მიმგვანებული პატარა სამლოცველოც კი ააგეს.

The first churches in Mtskheta were built at the sites connected with the activity of St Nino. The chronicles narrate how King Mirian built the bishop's church at Samtavro "outside the wall, upon the blackberry bush, the abode of St Nino". Bethlemi Church was built in a cave at the place where the Georgians were baptised on the bank of the river Mtkvari. Tabori Church was built in commemoration of the destruction of the idols by St Nino. On a high hill across the river from Mtskheta, at the confluence of the Mtkvari and the Aragvi, King Mirian erected a great wooden cross, onto which later the bigger and a smaller churches of the Holy Cross were built, known as Golgotha. A chapel on the same hill was built at the place where St Nino's prayers caused a medicinal spring to gush out of the ground.

The names of the earliest Mtskheta churches brought the worshippers closer to the Holy Land. Mtskheta affected them a the second Jerusalem mainly owing to Svetitskhoveli, rising high in the centre of the city over the robe of Jesus, as if over His grave. For the same reason, a chapel - a copy of the Church of the Holy Sepulchre of Jesus Christ in Jerusalem, was built much later, in the 15th century inside Svetitskhoveli Cathedral, close to the robe of Jesus.

ჯვრის მონასტერი

Jvari (Mtskheta Holy Cross) Monastery

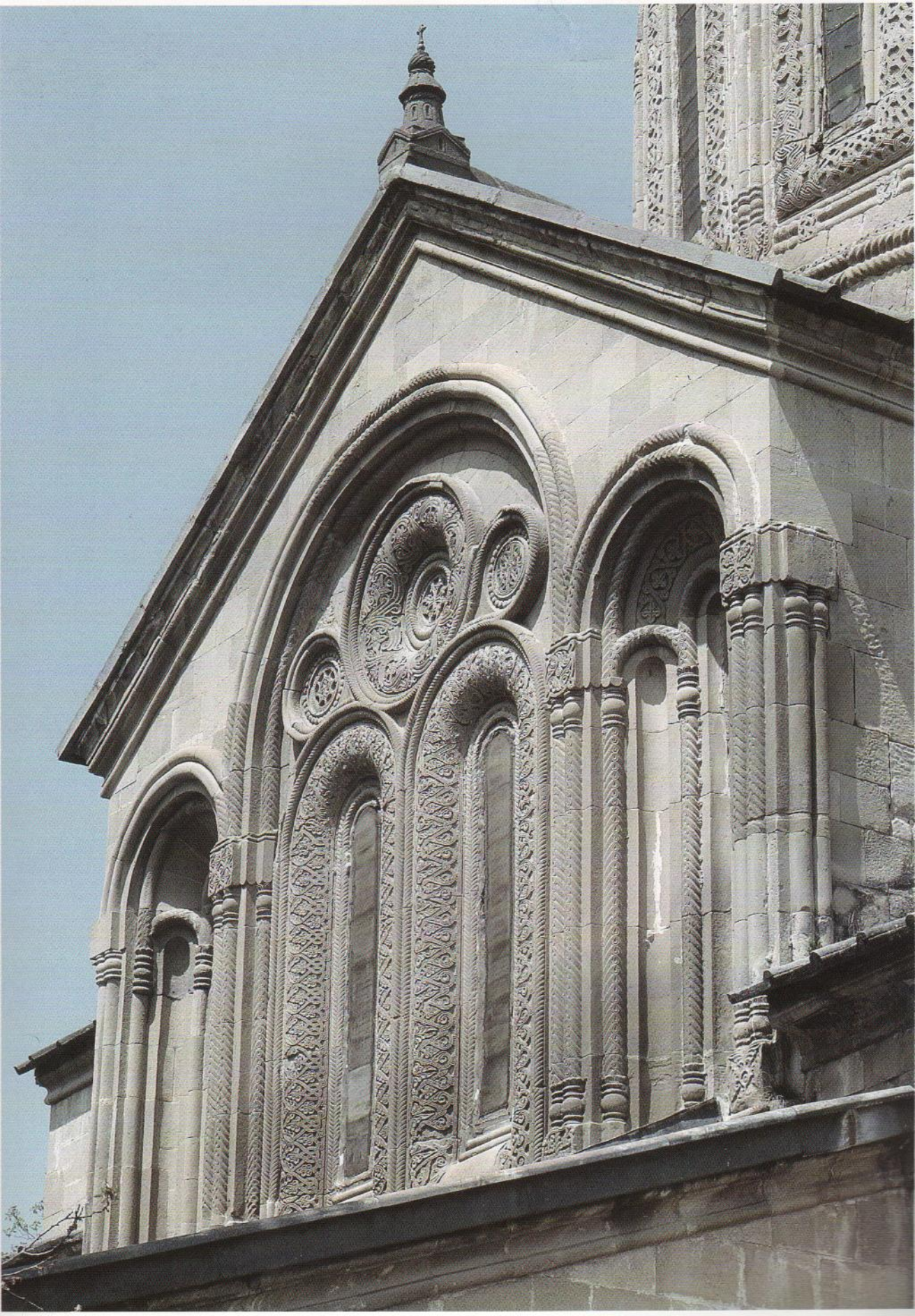
ႵႱႰႱႰႱ
ႱႱႱႱႱႱႱ
ႱႱႱႱႱႱႱ
ႱႱႱႱႱ
ႱႱႱႱႱ

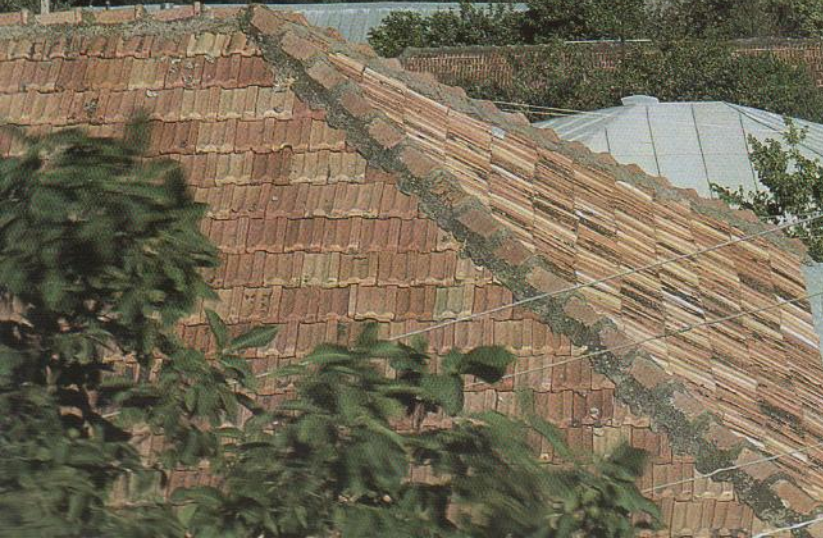
ჯვრის ტაძარი. სამხრეთი ფასადი
Jvari Church. South facade

პირველი ქრისტიანი მეფეების მიერ აშენებულ მრავალრიცხოვან ეკლესიებს VI საუკუნიდან ასურელი მამების მიერ დაარსებული მონასტრებიც შეემატა. სწორედ ე. წ. ათცამეტ ასურელ მამათა მოღვაწეობით დაიწყო მეუდაბნოეობის ისტორია საქართველოში. წმ. მამათა მიერ შექმნილ უმნიშვნელოვანეს სასულიერო კერათაგან ორი მცხეთის სიახლოვეს იყო: ზედაზენი - წმ. იოანეს სამყოფელი იმ მთაზე, სადაც ოდესღაც ზადენის კერპი იდგა და შიომღვიმე, რომელიც წმ. იოანეს მონაფემ, წმ. შიომ დააარსა იქვე, ქალაქის შემოგარენში.

Monasteries founded by the Syrian Fathers in the 6th century were added to the numerous churches built by the first Christian kings of Kartli. The activity of the Thirteen Syrian Fathers gave rise to the tradition of hermits in Georgia. Two of the important religious centres founded by these Holy Fathers were in the environs of Mtskheta: Zedazeni, the abode of St Ioane, on the crest of a hill where once the Zadeni idol had stood, and Shiomghvime, founded by St Ioane's disciple, St Shio, in the neighbourhood of the city.

ზედაზენის მონასტერი. წმ. იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია, 760-770-იანი წწ.

Zedazeni Monastery. Church of St John the Baptist, between 760 and 780

ზედაზენი. წმ. იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია,
წმ. იოანე ზედაზნელის ეგვტერი, 570-იანი წწ.

Zedazeni. Church of St John the Baptist,
Chapel of St Ioane Zedazneli, 570s

ანკელის ფილა შიომღვიმის წმ. იოანე ნათლისმცემლის
ეკლესიიდან, 1010-1033. ჯვარცმა (სამ-ბმ)

Altar screen slab with the Crucifixion from the church of St John the Baptist
at Shiomghvime, between 1010 and 1033, (GNM-MF)

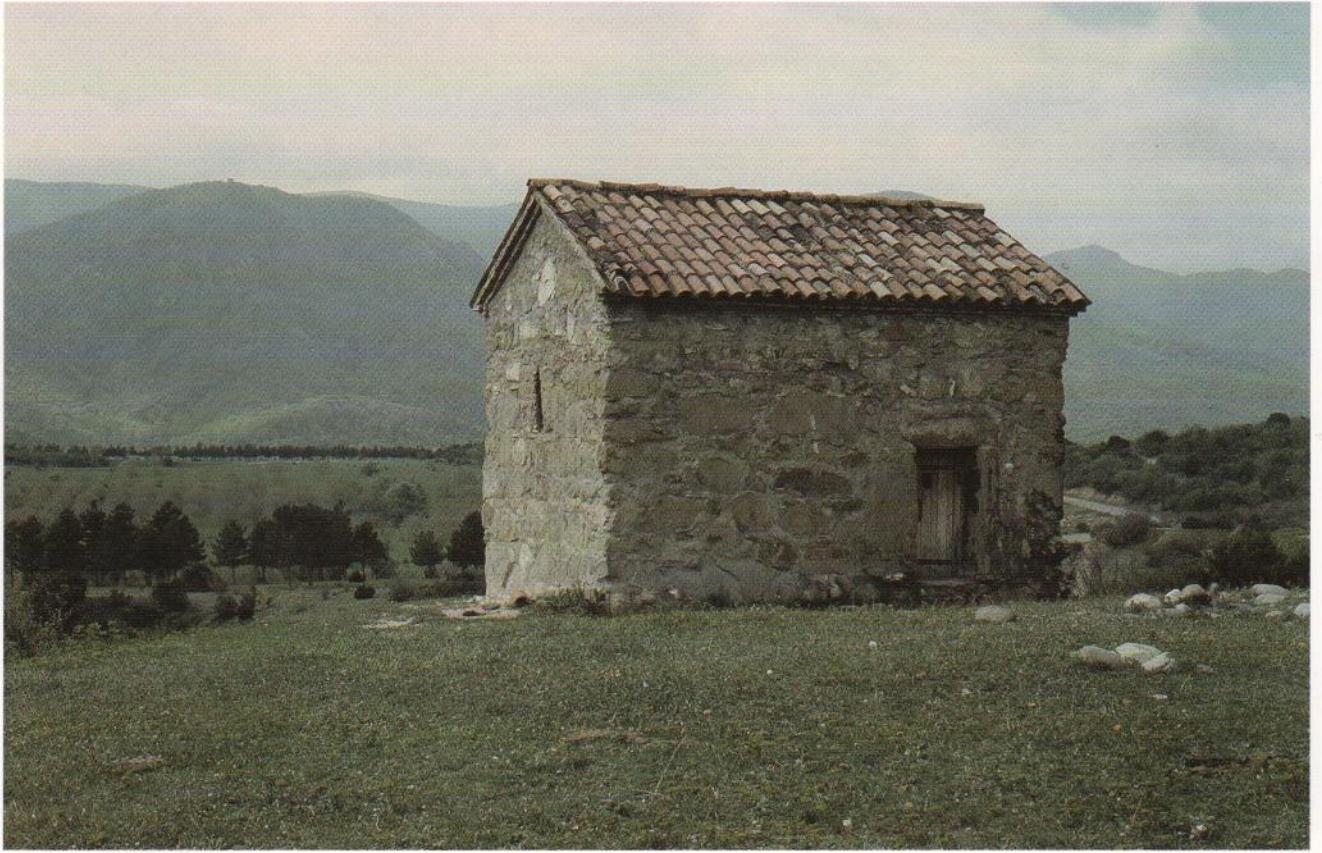

შოიშვიძე, ჯვრის ამაღლების ეკლესიის
მოხატულობა, XIII ს. ეკლესიის მამა

Shiomghvime. Murals in the Church of the Ascension
of the Cross, 13th century. Church Father

კოდმანი. წმ. დემეტრეს ეკლესია, XVIII ს.

Kodmani. Church of St Demetre. 18th century

მონასტერი ახალქალაქური. ღმრთისმშობლის ეკლესია, XII ს.

Akhalkalaki Monastery. Church of the Virgin, 12th century

ბებრისციხე, ადრეული შუა საუკუნეები

Bebristsikhe, early Middle Ages

736-738 წლებში მურვან ყრუს გამანადგურებელი ლაშქრობით დასრულდა მცხეთის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი ეტაპი - მცხეთამ, როგორც ქალაქმა არსებობა შეწყვიტა. იგი მტკვრისა და არაგვის შესართავთან სამკუთხა კონცხზე არსებულ მცირე დასახლებად იქცა.

მიუხედავად ამისა, ძველ დედაქალაქში საეკლესიო ცხოვრება არც შემდგომ შეწყვეტილა. საუკუნეთა მანძილზე, ძნელბედობისა თუ ქართული სამეფოს სიძლიერის დროს, შენდებოდა და იხატებოდა ეკლესიები, მიმდინარეობდა ცხოველი სასულიერო და სამწერლობო მოღვაწეობა.

ქართული ეკლესია ქრისტიანულ სამყაროში სულ უფრო დიდ ავტორიტეტს იხვეჭდა. ბიზანტიაში ხატმებრძოლეობის გამარჯვების უამს VIII საუკუნეში სწორედ მცხეთის საკათედრო ტაძარში აკურთხა ქართლის კათალიკოსმა იოანე გუთელ (ყირიმის) ეპისკოპოსად. IX საუკუნის შუა ხანიდან მცხეთის საკათალიკოსოს სვეტიცხოველში მირონის მომზადებისა და კურთხევის უფლება მიენიჭა.

The devastating invasion of the Arabs, led by Marwan II ibn Muhammad "the deaf" from 736 to 738, put an end to an important phase in the history of Mtskheta: it ceased to exist as a city, and turned into a little settlement on the triangular cape jutting out into the water at the confluence of the Mtkvari and the Aragvi.

However, religious activity never stopped in subsequent periods. For centuries, in good times or bad times, churches were built and murals were painted, and active theological and literary work continued.

The Georgian Church gained more and more authority in the Christian world. In the 8th century during the iconoclastic period in Byzantium, John, the Bishop of the Goths (Crimea), was ordained in Mtskheta Cathedral by the Catholicos of Kartli. From the mid-9th century the Mtskheta Catholicate was granted the right to prepare and consecrate the balm in Svetitskhoveli.

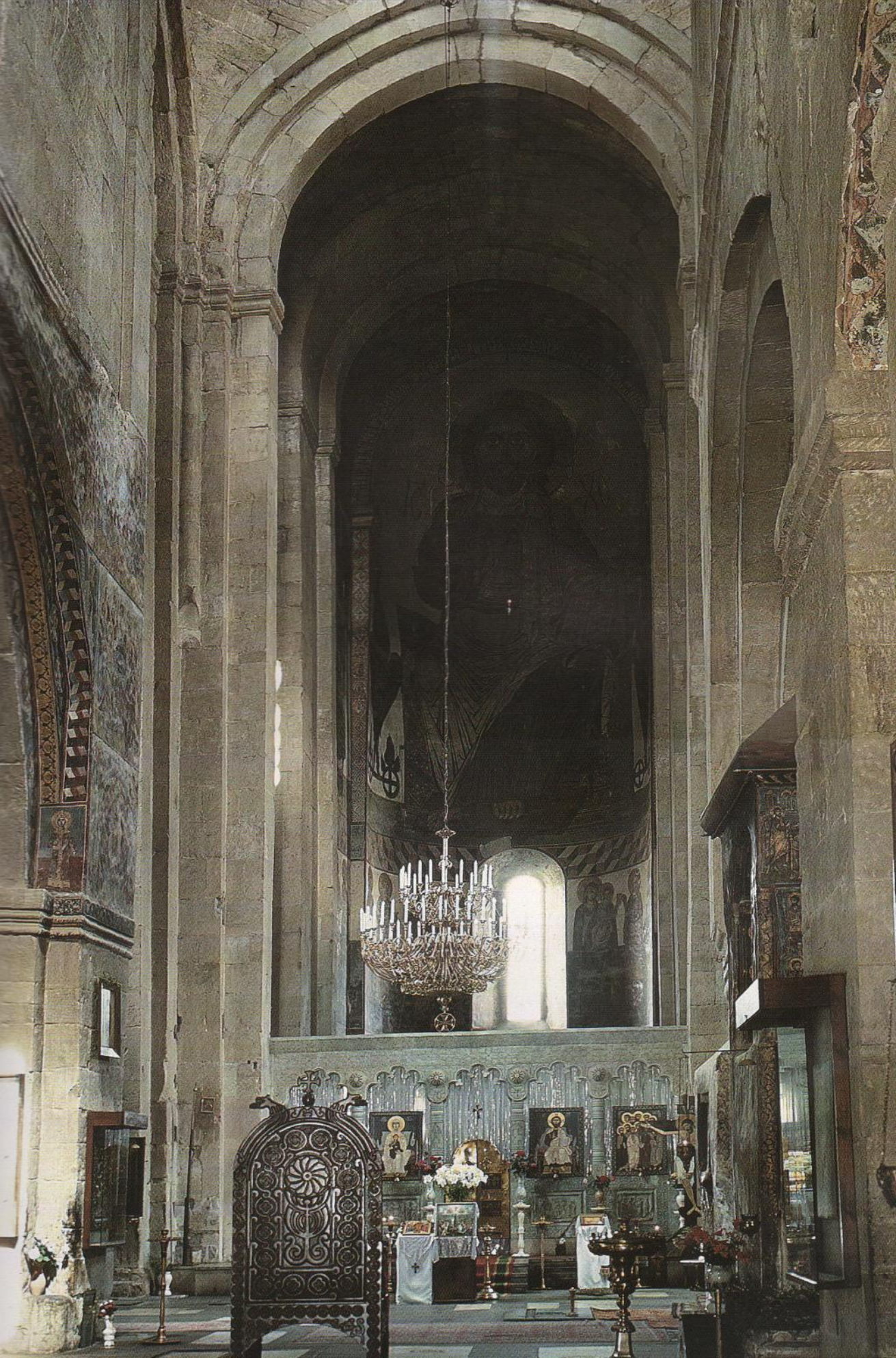
კალოუბანი. წმ. გიორგის ეკლესიის მოხატულობა, XII ს-ის შუა ხანა. წმ. დემეტრე

Kaloubani. Murals in the Church of St George, mid-12th century. St Demetre

კალოუბანი. წმ. გიორგის ეკლესია, IX-X სს.

Kaloubani. Church of St George, 9th-10th century

სვეტიცხოველი, 1010-1029 წწ.

Svetitskhoveli Cathedral, from 1010 to 1029

სვეტიცხოველი. ინტერიერი, ხედი გუმბათიდან

Svetitskhoveli. Interior, view from the dome

მცხეთის საყდრის მნიშვნელობა საქართველოსთვის განუზომლად დიდი იყო. XI საუკუნის დასაწყისში ქართული სამეფოს გაერთიანებას ეკლესიის გაერთიანება უძღოდა წინ - დასავლეთი საქართველოს ეკლესია კონსტანტინოპოლისას გამოეყო და მცხეთის საკათალიკოსოს შეუერთდა.

ქრისტიანული მცხეთის ისტორია არსებითად საკათალიკოსოსა და წმინდა სავანეების ისტორიაა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მცხეთის საკათალიკოსო ტაძარი - სვეტიცხოველი იყო. ამიტომაც საქართველოს თითქმის ყველა მეფე და კათალიკოსი ცდილობდა თავისი წვლილი შეეტანა მის გასრულება-გამშვენებაში. სვეტიცხოველს ამშვენებდნენ, აღადგენდნენ და სწირავდნენ - მელქისედეკ კათალიკოსი, მეფე ბაგრატ III, გიორგი I, გიორგი ბრწყინვალე, ალექსანდრე დიდი, ვახტანგ VI, როსტომ მეფე და მარიამ დედოფალი, ერეკლე II და სხვა მრავალი.

The role of the Mtskheta Catholicate was enormously important for Georgia. The unification of the Kingdom of Georgia was preceded by the unification of the Georgian Church. By the early 11th century the western Georgian Church ceded from Constantinople and joined Mtskheta.

The history of Mtskheta in Christian times is the history of the Catholicate, of cloisters and churches. The most important of these was Svetitskhoveli, the Cathedral of the Catholicate. Almost every Georgian king and catholicos tried to do his share in improving the cathedral and beautifying it. Svetitskhoveli was restored and embellished, and given offerings by the Catholicos Melchisedec, the Kings Bagrat III, Giorgi I, Giorgi the Illustrious, Aleksandre I (the Great), Vakhtang VI, King Rostom and Queen Mariam, Erekle II, and many others.

სვეტიცხოველი. ინტერიერი, ხედი სამხრეთ-დასავლეთისკენ

Svetitskhoveli. Interior. view towards the southwest

სვეტიცხოველი. სამხრეთი ბურჯის მოხატულობა, XVII ს-ის შუა ხანა. მარიამ დედოფალი და უფლისწული ოტია

Svetitskhoveli. Paintings on the south pillar, mid-17th century. Queen Mariam and Prince Otia

სვეტიცხოველი. დასავლეთი ფასადი

Svetitskhoveli. West facade

სვეტიცხოველი. რელიეფები სამხრეთ ფასადზე

Svetitskhoveli. Reliefs on the south facade

სვეტიცხოველი იყო ადგილი, სადაც ქართველი ბაგრატიონები მეფედ ეკურთხებოდნენ. სვეტიცხოველში იკრძალებოდნენ საქართველოს მეფეები, სამეფო გვარის წარმომადგენლები, კათალიკოს-პატრიარქები. აქ ჰპოვეს სამუდამო განსასვენებელი ვახტანგ გორგასალმა და საქართველოს უკანასკნელმა მეფეებმა, ერეკლე II-მ და გიორგი XII-მ.

მცხეთაში სასულიერო მოღვაწეობა გრძელდებოდა XIX საუკუნეშიც, როდესაც საქართველომ სახელმწიფოებრიობა, ქართულმა ეკლესიამ კი ავტოკეფალია დაკარგა. მაშინაც ინარჩუნებდა თავის მნიშვნელობას შიომღვიმე. სამთავრო, საქართველოს პირველი ქრისტიანი მეფე-დედოფლის - მირიანისა და ნანას განსასვენებელი, დედათა მონასტერი გახდა. უფლის კვართზე აღმართული სვეტიცხოველი კვლავაც ერის სულიერი ერთობის განსახიერებად განიცდებოდა - სწორედ ამიტომ 1917 წლის 25 მარტს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა სვეტიცხოველის ტაძარში მოხდა. ქართველებისთვის სვეტიცხოველი დღესაც უპირველესია ტაძართა შორის, მცხეთა კი - ქვეყნის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის ერთიანად მომცველი. მცხეთა ქართველთა საამაყო წარსულის სიმბოლოდ ქცეული ქალაქია.

Svetitskhoveli was the place where the Georgian Bagrationis were ordained kings. Georgian monarchs, members of the royal family, and catholicos-patriarchs were buried in Svetitskhoveli. This church is the final resting-place of King Vaxtang Gorgasali and of the last Georgian kings, Erekle II and Giorgi XII.

Religious life in Mtskheta continued even in the 19th century, when Georgia lost its independent statehood, and the Georgian Church lost its autocephaly. Shiomghvime monastery was as important as ever. Samtavro, the burial place of the first Christian Georgian king and queen, Mirian and Nana, became an important convent. Svetitskhoveli, standing on the robe of Jesus, was still felt to embody the spiritual unity of the nation. That is why the restoration of the autocephaly of the Georgian Church was enacted in Svetitskhoveli Cathedral on March 25, 1917. Svetitskhoveli still remains the holiest shrine of the Georgians, and the city of Mtskheta primarily represents the centuries-old history of the country. In the mentality of a Georgian Mtskheta is the symbol of Georgia's glorious past.

1. სამთავროს სამაროვანი

კავკასიაში უდიდესი ძველი სასაფლაო მდებარეობს ქ. მცხეთაში, მდ. არაგვის მარცხენა ნაპირას, ბებრისციხიდან სამთავროს მონასტრამდე გაშლილ მიწოდორზე. სამაროვნის არქეოლოგიური გათხრები დაიწყო 1874 წ-ს და დღემდე გრძელდება. აქ აღმოჩნდა სხვადასხვა დროის და სხვადასხვა ტიპის 4000-ზე მეტი სამარხი, რომლებიც რამდენიმე იარუსადაა განლაგებული. უძველესია შუა ბრინჯაოს ხანის გორა-სამარხები (ძვ. წ. II ათასწლეულის პირველი ნახ.). ვანსაკუთრებით მრავალრიცხოვანია გვიანი ბრინჯაოს და ადრეული რკინის ხანის (ძვ. წ. XIV-VI სს.) ორმო-სამარხები. ძვ. წ. II-ახ. წ. I სს-ში სამთავროს სამაროვანზე მიცვალებულებს ძირითადად ქვევრებში კრძალავდნენ. ჩვენი ნელთალრიცხვის დასაწყისში სამარხებს აგებდნენ კრამიტით, აგურით ან ქვის ფილებით. სამთავროს სამაროვნის უგვიანესი ქვაყუთები VIII-IX სს-ით თარიღდება.

სამაროვნის სამხრეთ ნაწილში, იქ სადაც დღეს სამთავროს მონასტერია, III-IV სს-ში იბერიის მეფეთა ოჯახის წევრებს მარხავდნენ.

სამაროვნის ჩრდილოეთ ბოლოში გათხრილია I-III სს-ის სამარხები - ქვით ნაგები აკლამა, ქვაყუთები, კრამიტყუთები; ძვ. წ. II-I სს-ის შენობათა ნაშთები, მიმდებარე ბორცვებზე კი - ძვ. წ. VIII-VII სს-ის ნახევრადმინური სახლები. აქვე აღმოჩენილი II-IV სს-ის გერაული და ბერძნული ეპიტაფიებიდან საყურადღებოა ხუროთმოძღვრისა და მხატვართუფუცესის ავრელიუს აქილისის და მისი მეუღლის ბეგრატორიას IV სს-ის საფლავის ქვის წარწერა (სმმ-სმ).

სამაროვნის სამარხებში აღმოჩენილია თიხის, ლითონისა და მინის ჭურჭელი, ბრინჯაოს და რკინის იარაღ-საჭურველი, სამკაულები და სხვა (სმმ-სმ; მმმ).

1. SAMTAVRO BURIAL GROUND

The largest ancient burial ground in the Caucasus is situated in Mtskheta, on the left bank of the Aragvi, in a field stretching from Bebristsikhe Castle to the Samtavro Convent.

Archaeological excavations of the burial ground started in 1874 and are still continuing. More than four thousand burials of various types and various period have been discovered, lying in several strata. The oldest of these are Bronze Age tumuli dating from early 2nd millennium BC. The Late Bronze and Early Iron Age pit burials, dating from the 14th-6th centuries BC, are the most numerous. From the 2nd century BC to the 1st century AD the dead were mostly buried at Samtavro cemetery in wine jars. In the early

1st century AD the tombs were built with tiles, bricks or stone slabs. The latest cists of the Samtavro cemetery date back to the 8th-9th centuries.

The south part of the burial ground, the place where the Samtavro Convent stands today, was used for the burial of the Iberian royal family in the 3rd-4th centuries.

Excavations in the northern part of the burial ground have revealed burials dating from the first three centuries AD and include a stone tomb, cists, tile-box structures and fragments of buildings from the last two centuries BC, as well as remains of semi-dugout dwellings on the neighbouring hills, from the 8th-7th century BC. The most significant of the 2nd-4th century Hebrew and Greek epitaphs, uncovered at the burial ground, is the one of Aurelius Akholis, Architect and Head of Painters, and his wife Bevrazuria, which is kept at the GNM-MG.

The archaeological finds uncovered in the tombs include earthenware, iron and glass vessels, bronze and iron arms and armour, jewellery, etc. (kept at the GNM-MG and the MMEA).

2. ბაგინეთი (არმაზციხე)

ძველი მცხეთის შიდა ციხე (აკროპოლისი), ქართლის (იბერიის) მეფეთა რეზიდენცია მდებარეობს მაღალ გორაზე მდ. მტკვრის მარჯვენა ნაპირას, მტკვრისა და არაგვის შესართავის პირდაპირ.

იბერიაში მტკვრის პირას კლდეზე აღმართულ ქალაქს მოიხსენიებენ ძველი ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები და გეოგრაფოსები: სტრაბონი, პლინიუსი, პტოლემეოსი და დიონ კასიუსი. ქართული საისტორიო კრებულის - "ქართლის ცხოვრების" მიხედვით, არმაზციხე აუშენებია ქართლის მეფე ფარნავაზს ძვ. წ. III ს-ის დასაწყისში. მან არსებობა ადრეულ შუა საუკუნეებში შეწყვიტა. მცირე გათხრები არმაზციხეზე ჩატარდა ჯერ კიდევ 1890 წ-ს. გამოვლინდა ალიზის გალავნის ქვის საფუძვლებიანი

ცოკოლი და გაიწმინდა ე. წ. ორსენაკიანი ნაგებობა, სადაც სხვა ნივთებს შორის აღმოჩნდა ახ. წ. I ს-ის ფრესკის ფრაგმენტი ქალის ბიუსტის გამოსახულებით (სმმ-სმ).

1944-1948 წწ-ში დაიწყო არმაზციხის მასშტაბური არქეოლოგიური გათხრები, რომლებიც განახლდა 1985 წ-ს. გათხრების შედეგად გაირკვა, რომ ნელთალრიცხვანა მიწაზე და ჩვენი ნელთალრიცხვის დასაწყისში გორის თებში და მტკვრისკენ მიმართული ფერდობი (სულ 30 მ.) თლილი ქვის ცოკოლზე აღმართული ალიზის კოშკებიანი გალავნით იყო შემოკავებული. გალავანს შიგნით, დატვირთვულ ტერიტორიაზე სხვადასხვა დანიშნულების შენობები იყო განლაგებული.

გათხრებით გამოვლენილია ახ. წ. I-II სს-ის სვეტიტბიანი დარბაზი (მისი ცოკოლი მკრცხლის კუდის ფორმის გამოვლით (პირონებით) გადაბმული დიდი ქვიშაქვის ბლოკებით არის აგებული, კედლები ალიზისა იყო), ახ. წ. III ს-ის ორსენაკიანი ნაგებობა, ექსავსტიდიანი ტაძარი, ქვევრებიანი მარანი, ორი ანულიადური აბაზო. კლდეში ნაკვეთ დასავლეთ კარიბჭესთან გაითხარა ქვის სარკოფაგი, რომელშიც, როგორც ჩანს, სამეფო ოჯახის წევრი ქალი იყო დაკრძალული. სამარხში აღმოჩენილია მდიდრული ინვენტარი: ოქროს სამკაული, ვერცხლის რომაული სერვიზი, რომელშიც რომის იმპერატორის მარკუს ავრელიუსის პორტრეტული მედალიონით შემკული ლანგარიც არის, სარეკლის ვერცხლის ფეხები და სხვა (სმმ-სმ). არმაზციხის ქვედა ტერასის აღმოსავლეთ ბოლოში გათხრილია VII-VIII სს-ის დარბაზული ეკლესია და

2. BAGINETI (ARMAZTSIKHE)

The acropolis of ancient Mtskheta, residence of the Kings of Kartli (Iberia) is situated on a high hill on the right bank of the Mtkvari, at the confluence of the Mtkvari and the Aragvi. The Iberian city, standing on a cliff over the Mtkvari's right bank, is mentioned by the Roman historians and geographers: Strabo, Pliny, Ptolemy and Dion Cassius. According to "The Life of Kartli", a collection of medieval chronicles, Armaaztsikhe was built by Parnavaz, King of Kartli, in the early 3rd century BC. It ceased to exist in the early Middle Ages.

Minor excavations at Armaaztsikhe were carried out in 1890. They revealed the plinth of adobe town walls, with its stone steps, and cleared the so-called two-cell structure, where, among other things, fresco fragments of a woman's torso were discovered, dating back to the 1st century AD (kept at the GNM-MFA).

From 1944 to 1948 large-scale archaeological excavations started at Armaaztsikhe, which were resumed in 1985, and are still continuing. The excavations revealed that the adobe town walls and the towers, built upon the plinth of hewn stone at the turn of the new millenium (first half of the 1st century AD), surrounded the hill top and the side sloping down towards the river, an area of 30 ha altogether. The territory within the walls was terraced and various buildings were sited on the terraces.

The excavations at Armaaztsikhe uncovered town walls with towers and a colonnaded hall dating from the 1st-2nd centuries AD (with plinth of large sandstone blocks, joined together by means of v-shaped pins, and walls built of adobe), a two-cell building, a six-apsed temple, a marani (wine-cellar) with wine jars and two enfildate-type baths. Next

მასთან დაკავშირებული სხვა, როგორც ჩანს, სამონასტრო ნაგებობები. არმაზისხეზე აღმოჩენილი III ს-ის რამდენიმე ბერძნული წარწერა, რომლებშიც იხსენიებიან იბერიის მეფე ანაზასი, დედოფალი დრაკონტესა, სომეხთა მეფე ვოლოგეში და ქართლის სამეფო კარის მოხელეები, დაცულია მცხეთის არქეოლოგიის ინსტიტუტში.

3. სარკინე

სარკინე ძველ ქართულ წერილობით წყაროებში ("მოქცევა ქართლისა", "ქართლის ცხოვრება") ქართლის უძველეს ქალაქთა შორის მოიხსენიება. იგი მდებარეობდა მცხეთის დასავლეთით 8 კმ-ზე, მდ. მტკვრის მარცხენა ნაპირას, იქ სადაც შიომღვიმე-ძეგვის ქვაბულის ქვემოთ მდინარის ვიწროები იწყება.

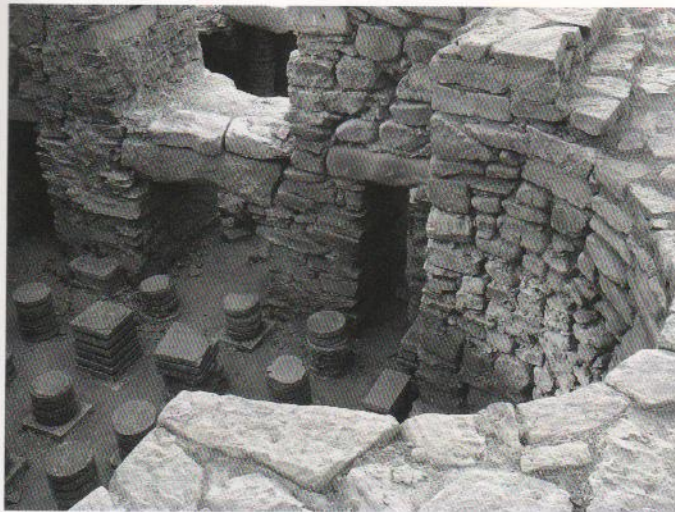
1946-1980 წწ-ში სავანეთის ქედის დასავლეთით მთის ფერდობზე გაითხარა ალიზის კოშკი, მთის ძირას - ქალაქის რკინის კარი, დატერასებულ ფერდობებზე - ხისა და ალიზის შენობათა და ალიზის გალავნის ფრაგმენტები. ნაქალაქარზე აღმოჩენილი ძეგლები ძვ. წ. III-ახ. წ. II ს-ით თარიღდება. მათგან აღსანიშნავია დიონისესა და არიადნეს თიხის ქანდაკებები და მათი მწლებლების თიხისავე ნიღბები, რკინის სამეფება შანდალი, ქვის, თიხისა და მინის ჭურჭელი (სმ-სმ).

სარკინეს მთის დასავლეთით, მტკვრისპირა ტერასაზე 1954-1976 წწ-ში გაითხარა ალიზის გალავანი დასახლება - ე. წ. გრძელი მინდორი. იგი, როგორც ჩანს, ქალაქ სარკინეს ნაწილი იყო. კოშკებიანი გალავნის შიგნით აღმოჩენილი დიდ ნაგებობაში რკინის სადნობი, სამჭედლო და საოქრომჭედლო იყო მოწყობილი; ნაპოვნია კირქვის თლილი ბლოკები, იონიური კაპიტელი და სხვა არქიტექტურული დეტალები.

4. არმაზისხევი

იბერიის მეფეთა პიტიახშების რეზიდენცია და სამაროვანი მდებარეობს მცხეთის დასავლეთით 3 კმ-ზე, მტკვრის მარჯვენა ნაპირას, არმაზისწყლის შესართავთან.

1937-1946 წწ-ის არქეოლოგიური გათხრებისას არმაზისხევეში გამოვლინდა II-III სს-ის სახანოსა და პიოკალუსტის ხისტემის ანვილადური აბანოს ნაშთები, II-IV სს-ის პიტიახშების მდიდრული საპარხები და VI-X სს-ის ქვაყუბებიანი სამაროვანი.

ასევე აღმოჩნდა ორი ლაიკიდარული წარწერა: მათგან ერთი, ე. წ. არმაზის ბილინგვა - ზევახ პიტიახშის ასულის, სერაფიტის ეპიტაფია (II ს-ის მეორე ნახ.) ბერძნული და "არმაზული" დამწერლობით (არამეული დამწერლობის ის სახეობა, რომელიც ძველ საქართველოში იყო გავრცელებული) არის შესრულებული. მეორე სტელაზე "არმაზული" წარწერა (I ს-ის 70-იანი წწ.). იგი მოგვითხრობს ქართველთა წარმატებულ ლაშქრობაზე სომხეთში, რომელსაც ქართლის მეფე მითრიდატეს პიტიახში შარაგასი მეთაურობდა. ასევე აღსანიშნავია საპარხების მდიდრული ინვენტარი: ძვირფასი თვლებით შემკული ოქროს და ვერცხლის ყელსაბამები, დიადემები, საყურეები, სამაჯურები, ბეჭდები, მინისა და ვერცხლის ძვირფასი ჭურჭელი, ვერცხლისავე სარეცლის ფეხები და სხვა (სმ-სმ).

5. აკლდამა

მდ. მტკვრის მარჯვენა ნაპირას, მცხეთის რკინიგზის სადგურის სამხრეთით 300 მ-ზე მდებარე მავზოლეუმის ტიპის აკლდამა (I ს-ის ბოლო მეოთხე.) 1951 წ-ს გაითხარა.

თალიანი ერთკამერიანი აკლდამა მთის ძირას საგანგებოდ ამოღებულ მართკუთხა ქვაბულშია ჩადგმული. მისი კედლები ფლეთილი ქვით არის ამოყვანილი და თიხითაა შელესილი. ფრონტონიანი ფასადი თლილი ქვითაა მოპირკეთებული, ორვერდა სასურავი კი ნითლად შეღებილი კრამიტით არის დახურული. მართკუთხა კარი მასიური ქვის ფილით იყო ამოქოლილი.

აკლდამაში დაკრძალული იყო მოზრდილი ადამიანი, თავით დასავლეთისაკენ და მცირეწლოვანი ბავშვი. მოუხედავად იმისა, რომ აკლდამა ადრევე გაუძარცვავთ, შიგ, ხის სარკოვანის გარდა, მრავალფეროვანი მასალა აღმოჩნდა: საღამურზე

to the gote, hewn out of the rock, a stone sarcophagus was found. The woman, buried in the sarcophagus must have belonged to the royal family. The rich treasures of this tomb - gold jewelry, a Roman silver service, including a dish with a portrait of the Roman Emperor Marcus Aurelius in a medallion decorating the dish, silver bed legs, etc. - are kept at the GNM-MG. A 7th-8th century single-nave church and other, apparently monastic buildings were excavated at the east end of the bottom terrace at Armatziskhe.

A number of Greek inscriptions dating from the 3rd century were discovered, mentioning the Iberian king Amaspos, Queen Dracontessa, King Volagez of Armenia and officials of the Georgian royal court. The inscriptions are kept in the Mtskheta Institute of Archaeology.

3. SARKINE

Sarkine is mentioned in old Georgian chronicles ("The Conversation of Kartli" and "The Life of Kartli") among other old Georgian towns. It was situated 8km west of Mtskheta, on the left bank of the Mtkvari, where after the Shiomghvime-Dzegvi hollow, the river flows through a gorge.

Here an adobe tower was excavated on the westernmost slopes of the Savaneti mountain range between 1946 and 1980. At the bottom of the hill an iron town gate was uncovered, while remnants of adobe and timber buildings and a fragment of adobe town walls were unearthed on the terraced slope of the hill. The archaeological finds excavated at the Sarkine site date from the 3rd century BC to the 2nd century AD. Of these, the two terracotta figures of Dionysus and Ariadne and the terracotta masks of their retinue, an iron tripod candlestick, stone, ceramic and glass vessels are all noteworthy (kept at the GNM-MG).

West of Mount Sarkine, on a terrace alongside the river, a settlement surrounded with an adobe wall, the so-called Grdzeli Mindori (Long Field) was excavated between 1954 and 1976. The settlement was apparently part of the town of Sarkine. Workshops, which included iron smelting, blacksmith and goldsmith shops, were discovered in a large building within the town wall; hewn limestone blocks, an Ionic capital and other architectural details were also uncovered.

4. ARMAZISKHEVI

The residence and burial site of the pitiaxshes of the Iberian Kings is situated on the right bank of the Mtkvari, near the estuary of the Armatzistsqali, 3km west of Mtskheta.

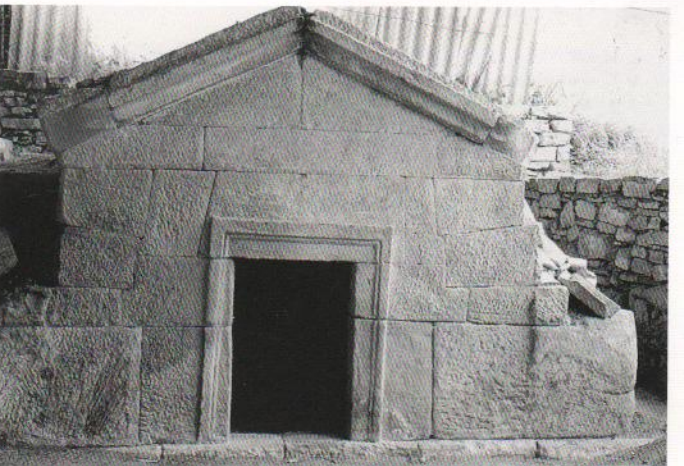
Archaeological excavations which took place at Armatziskhevi between 1937 and 1946 revealed the remains of a 2nd-3rd century palace, an enfilade bath with a hypocaust system, rich 2nd-4th century burials of pitiaxshes and cist-burials, dating from the 6th-9th centuries. In the same place two sandstone stelae were unearthed with lapidary texts, one of them, the so-called Armazi Bilingual, dating from the second half of the 2nd century AD being the epitaph of Zevakh pitiaxsh's daughter, Seraphite. The texts of the bilingual are inscribed in both Greek and the so-called Armazi writing, a type of Aramaic script, widespread in Old Georgia. The text on the other stela is inscribed in Armazi characters and dates from the 1st century AD. It tells of a successful campaign by Georgians led by King Mithridates' Pitiaxsh Sharagas, into Armenia. The rich inventory of the burials include gold and silver necklaces, diadems, earrings, bracelets and rings adorned with precious stones, as well as glass and silver vessels, and silver bed legs, all of which are noteworthy (kept at the GNM-MG).

5. TOMB

This mausoleum-type tomb (last quarter of the 1st century, excavated in 1951) is situated on the right bank of the Mtkvari, 300 m. south of the Mtskheta railway station.

The vaulted - one-chamber tomb is built into a rectangular hollow specially dug out at the bottom of a hill. The walls of the tomb are made of broken stone and plastered with clay. The pedimental front of the tomb is faced in smoothly hewn stone and the gable roof is covered with tiles, painted red. The rectangular doorway was closed up with a stone slab.

A grown man, with his head towards the West, and a young child were buried in the tomb. Although the tomb had been robbed in earlier times significant finds were still

დამკვეთი ახალგაზრდა პანის ბრინჯაოს ქანდაკება - ავეჯის ნაწილი, სარცელის კერცხლის ფეხების ფრაგმენტები, თიხის ჯამები და ჭრატები, სხვადასხვა ფორმის მინის 15 ჭურჭელი, ვერცხლის ჭურჭლის ფრაგმენტები, ფერადი თვლებით და გაკარსით შემკული ოქროს მედალიონი, ასობით ოქროს მძივი, საკიდი და ლილაკები, გემები, ძვირფასი და ფერადი ქვის, გიშრისა და მინის მძივები, ოქროს 9 და ვერცხლის 54 მონეტა და სხვა (სმმ-სმ).

6. პომპეუსის ხიდი (პომპეოთა ხიდი)

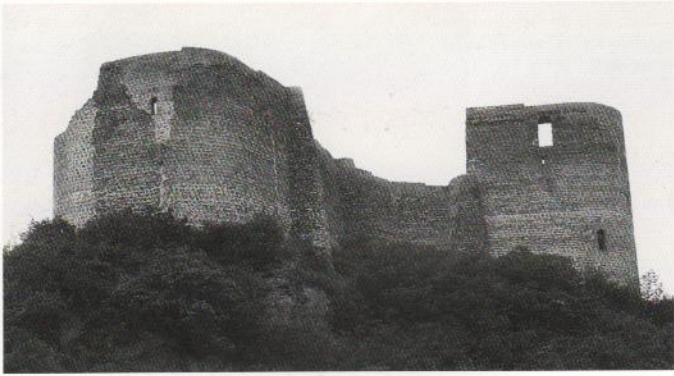
მდ. მტკვარზე გადებული ძველი ხიდი მდებარეობს ისტორიულ მოგვითაუბანში. თანამედროვე ხიდის ქვევით - იქ, სადაც მდ. მტკვრის კალაპოტი ვიწროა და დინების შუაში კლდოვანი კუნძულია ამოზიდული. ხიდი მოხსენიებულია რომაელი ისტორიკოსის დიონ კასიოსის თხზულებაში, ძვ. წ. 65 წ-ს ქართლში პომპეუსის ლაშქრობასთან დაკავშირებით. V ს-ის მეორე ნახევარში ხიდი განაახლა და გაათავრთოვა ქართლის მეფე ვახტანგ გორგასალმა. იგი საფუძვლიანად გადააკეთეს 1848 წ-ს. პომპეუსის ხიდი ზაპჟისის კაშხლის აგების შემდეგ წყალქვეშ მოექცა. დღეს მისი ნანგრევების ნახვა შეიძლება ზაფხულის ბოლოს, როდესაც წყლის დონე იკლებს.

7. კარიბჭე

ქალაქის V-VI სს-ის გალავანში დატანებული ჩრდილოეთი კარის ნაშთი დაცულია კინოთეატრის შენობაში (გაიხიარა 1965-1967 წწ-ში). გარეთა მხრიდან მასიური კოშკით დაცული კარიბჭის კედლები თლილი ქვით იყო მოპირკეთებული. თვითონ კარი ასანცე-დასანცი უნდა ყოფილიყო. გალავანი კარიბჭითურთ ადრეულ ნაშოსახლარზე და სამაროვანზე დაშენებული. აქ აღმოჩენილია IV-V სს-ის სახლების კედლების რიყის ქვის საფუძვლები, საღვინე ქვევრები, სამეურნეო ხაროები, I-II სს-ის ორმო-სამარხი, 3 კრამიტ-სამარხი და 11 ქვევრ-სამარხი. სამარხებში აღმოჩნდა თიხის ხელაღები, ვერცხლისა და ბრინჯაოს სამკაული, სხვადასხვა მასალის მძივები, რომაული და პართიული მონეტები (მშპ).

8. ბებრისციხე

ბებრისციხე (ძველი ბელტისციხე) დგას მცხეთის ჩრდილოეთით, მდ. არაგვის მარჯვენა ნაპირზე აღმართული ბორცვის თავზე. იგი ადრეულ შუა საუკუნეებში აშენდა და მოგვიანებით არაერთხელ განახლებულა. გამაგრებული პუნქტი აქ უკვე ანტიკურ ხანაში არსებობდა. დიდი მცხეთის საფორტიფიკაციო სისტემაში ციხე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა - ჩრდილოეთიდან იცავდა ქალაქს და არაგვის ხეობაზე გამავალ გზას აკონტროლებდა. ბებრისციხეში საცხოვრებელი ციხე-დარბაზიც იყო. ერთ-ერთი ვერსიით, 1156 წ-ს აქ გარდაიცვალა მეფე დემეტრე I.

უჩემად დამუშავებული ქვებით ნაგები ციხე რთულ რელიეფზე გაშენებული და ორი, ქვედა და ზედა, ნაწილისაგან შედგება. ზედა ნაწილი - ციტადელი ნაწილობრივ აღადგინეს 1980-იანი წწ-ში. მისი გეგმა დაახლოებით სამკუთხაა. ყოველ კუთხეში თითო კოშკი დგას. სამხრეთ-დასავლეთი და ჩრდილოეთი კუთხის კოშკები ოთხ-ხართულიანი იყო. მათ კედლებში ქვებისა და ისრების სასროლი მალაღი ლიობები დატანებული. აღმოსავლეთი კოშკი თითქმის მთლიანად დანგრეულია. ციტადელის სქელი კედლები (დაახლ. 2 მ) მრგვალი კონტროფორსებითაა გამაგრებული. ციხის ქვედა ნაწილი ციტადელის სამხრეთ-აღმოსავლეთით იყო განლაგებული და ზღუდით მოფარგლულ ეზოს წარმოადგენდა. მისგან შემორჩა ოთხკუთხა კოშკი და კედლის ფრაგმენტი.

9. ანტიოქია

მცხეთის განაპირას, მტკვრისა და არაგვის შესართავთან ანტიოქიის სახელით ცნობილი ეკლესია დგას. სახელწოდება ქრისტიანული აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უმთავრეს საეკლესიო ცენტრს ქალაქ ანტიოქიას უკავშირდება, რომელთანაც ქართულ მკვლევარებს ადრეულ ხანაში მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა. ანტიოქია ერთ-ერთი უძველესი ეკლესია მცხეთაში. არქიტექტურის მონაცემებით

დაემატა მისთვის, ა ბრინჯაოში ახალგაზრდა პანის ბრინჯაოს ქანდაკება - ავეჯის ნაწილი, სარცელის კერცხლის ფეხების ფრაგმენტები, თიხის ჯამები და ჭრატები, სხვადასხვა ფორმის მინის 15 ჭურჭელი, ვერცხლის ჭურჭლის ფრაგმენტები, ფერადი თვლებით და გაკარსით შემკული ოქროს მედალიონი, ასობით ოქროს მძივი, საკიდი და ლილაკები, გემები, ძვირფასი და ფერადი ქვის, გიშრისა და მინის მძივები, ოქროს 9 და ვერცხლის 54 მონეტა და სხვა (სმმ-სმ).

6. BRIDGE OF POMPEY (BRIDGE OF THE MAGI)

The old bridge across the Mtkvari was situated in Mogvtaubani ("the district of the magi") at a place, downstream from the modern bridge, where the river bed narrows and a rocky island juts out of the water in the middle of the stream. Dion Cassius mentions the bridge, when he tells of Pompey's raid into Kartli in 65 BC. King Vakhtang Gorgasali of Kartli renovated and widened the bridge in the second half of the 5th century. It was considerably rebuilt in 1848. After the construction of the Zemo Avchala power station, Pompey's bridge disappeared underwater and its ruins can only be seen at the end of summer when the level of the water in the reservoir goes down.

7. GATE

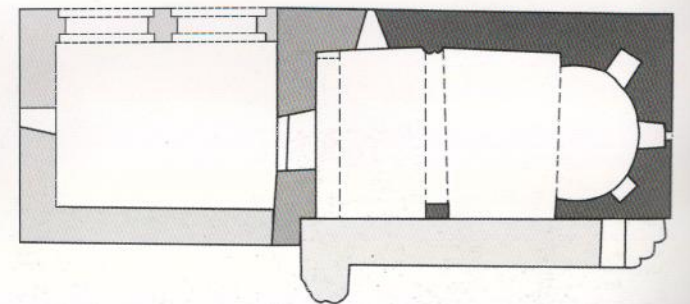
A fragment of the north gate, dating from the 5th-6th centuries (excavated from 1965 to 1967) is conserved under the cinema building - in the centre of modern Mtskheta. The walls of the gate were faced with hewn stone slabs. On the outside it was protected by a massive tower. The gate itself must have been of the type that can be raised and lowered (a portcullis). The town wall and the gate were built upon an earlier settlement and burial ground. Here were excavated 4th-5th century house walls and cobblestone foundations, wine jars and granary pits, one pit burial, three tile-burials and eleven wine-jar burials, dating from the 1st-2nd centuries, as well as ceramic jugs, silver and bronze adornments, and Roman and Parthian coins (kept at the MMEA).

8. BEBRISTSIKHE

Bebristsikhe (formerly called Belstisksikhe) stands on top of a hill rising on the right bank of the Aragvi. It was built in the early Middle Ages and was repeatedly restored later, though a fortress existed here ever in Antique times. Bebristsikhe played an important part in the system of fortifications of Greater Mtskheta - it defended the city from the north, and controlled the road running through the Aragvi valley. In the Middle Ages there were also living quarters in Bebristsikhe. King Demetri I died in this castle in 1156. Bebristsikhe is built of crudely processed stone on accidental terrain and has two parts, an upper and a lower. The upper part, the citadel, was partly restored during the 1980s. The citadel has an approximately triangular plan, with a tower standing at each corner. The towers at the southwest and north corners had four floors. They have tall openings for dropping stones and shooting arrows. The tower in the east corner is almost completely destroyed. The walls of the citadel are high, and in some places they are more than 2m thick, and are additionally reinforced by buttresses. The lower part of the fortress, a walled-in courtyard, was situated to the south-east of the citadel. Only one square tower and a wall fragment survive to this day.

9. ANTIOKIA

The church known as Antiochia stands on the outskirts of Mtskheta, southeast of the town, at the confluence of the Mtkvari and the Aragvi. The name of the church comes from the city of Antioch, one of the most important centres of the Christian East, with which the Georgian Church maintained a close relationship in its early years.

Antiochia is one of the oldest churches in Mtskheta. It must have been built prior to the 6th century. A story in the chronicles about St Stephen Church built in the 420s or 430s on the banks of the Aragvi may refer to this very church. The building was later repaired several times. The oblong, single-nave building of the church is faced with smoothly cut stone. It has a horseshoe-shaped apse with a parallel-jamb window. Like some of the

ის აშენებულია არაუგვიანეს VI ს-ისა. შესაძლოა, მას ეხებოდეს მატკიანეს ცნობა 420-430-იან წწ-ში მცხეთაში, არაგვის პირას, წმ. სტეფანეს ეკლესიის აგების შესახებ. მოგვიანებით შენობა რამდენჯერმე გადააკეთდა.

ეკლესია თლილი ქვით მოპირკეთებული მოგრძო და რბაზული ნაგებობაა. მის ნაღისებრ აფსიდში პარალელურ-წირთხლებიანი სარკმელია გაჭრილი.

ზოგიერთი სხვა უადრესი ქართული ეკლესიის მსგავსად, შიდა სივრცე აქ ღია იყო - სამხრეთიდან შენობას მართკუთხა ბურჯზე დაყრდნობილი ორი ფართო ნალისებრი თალი ჰქონდა, რომლებიც მოგვიანებით ამოიკვეთა. XV ს-ში ეკლესია საფუძვლიანად შეკეთდა, აღადგინეს მისი დასავლეთი ნაწილი, განაახლეს საფასადო ნიშები, აღმოსავლეთ სარკმელს გაუქვეთეს სადა საპირე. ცოტა ხნის შემდეგ მას დასავლეთიდან მიამაგნიეს მართკუთხა გეგმის კარიბჭე ორთაღიანი შესასვლელით ჩრდილოეთ კედელში. XVIII ს-ში კარიბჭეზე დაშენდა სათავადგო კოშკი (ბრუსტერე).

გვიანდელი, შვერილავსიდიანი სამხრეთი მინაშენისგან დარჩენილია მხოლოდ რიყის ქვითა და აგურით ნაშენი ჩრდილოეთი კედელი, რომელიც ეკლესიას ფარავს.

ერთ-ერთი შეკეთებისას, ეკლესიის ზღურბლში ჩადეს ქვიშაქვის დიდი ფილა IV ს-ის ბერძნული წარწერით, რომელშიც იხსენიება მსაგვაროუბუცესი და ხუროთმოძღვარი ავრელიუს აქოლისი (ინახება მცხეთის არქეოლოგიის ინსტიტუტში).

1995-1997 წწ-ში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრებით, სამხრეთი მინაშენის ადგილას გამოვლინდა ანტიკური ხანის ნაგებობის ნაშთი. ის შედგებოდა ორი სათავისიდან, რომლებიც ერთმანეთს ფართოინტეგრირებული გასასვლელით უკავშირდებოდა. აქვე გაითხარა სხვადასხვა დროინდელი სამარხები.

1998-1999 წწ-ში ეკლესიის ინტერიერი შელესეს და მოხატეს (მატკ. ირ. ცინცაძე). ეკლესიის ტერიტორიას დასავლეთიდან გაუყუტდა ზღუდე და თაღოვანი შესასვლელი. 2002 წ-ს აქ დედათა მონასტერი დაფუძნდა.

10. მთაქართლის წმ. ნინოს ეკლესია

წმ. ნინოს ეკლესია, რომელიც მთაქართლის ერთ-ერთ წვერზე დგას, უძველესთაგანია მცხეთასა და მის შემოგარენში. არქიტექტურის მონაცემებით იგი V-VI სს-ით თარიღდება. შენობა აღმართულია დაბალ კლდოვან მასივზე, რომელიც ნატეხი ქვით ამოყვანილი სუბსტრუქციით არის მოსწორებული. თვით ეკლესია ნაგებია დიდრონი უხეშად დამუშავებული ქვებით. ის დარბაზულია, შესასვლელი სამხრეთიდან აქვს. სამხრეთ კედელში ერთიმეორის გვერდგვერდ ორი სარკმელია, საკურთხევლის აფსიდში - ერთი. სარკმლების ფორმა დამახასიათებელია უძველესი ქართული ეკლესიებისათვის: ღიობები ფართოა, პარალელურწირთხლებიანი (აღმოსავლეთი სარკმელი მოგვიანებით არის გადაკეთებული). აფსიდში სარკმლის აქეთიქით გვიან შუა საუკუნეებში ორი თაღოვანი ნიშა ვაკეთეს და ნაწილობრივ განაახლეს კედლის ნიშები, რის შედეგადაც შეიცვალა აფსიდის მოხაზულობა - თავიდან ის ნალისებრი

oldest Georgian churches it had an open inner space: on the south side the church had two wide horseshoe arches supported by a rectangular pier. Later these arches were closed up. The church was thoroughly repaired in the 15th century. Its west part was restored, the masonry of the facades was renewed, and the east window got a plain frame. A little later a porch with a rectangular ground plan, with a double-arched entrance in the north wall, was added to the west door of the church. In the 18th century a defense tower was built upon the porch.

During one of the repairs a large sandstone slab was incorporated into the church threshold (now kept at the Mtskheta Institute of Archaeology) bearing a 4th century Greek inscription, which mentions the Head of Artists and Architect Aurelius Akholis (known from another inscription as well).

Archaeological excavations on the site of south extension, conducted between 1995 and 1997, revealed the remains of an Antique building containing two chambers connected by means of wide door with aniae. Tombs dating from various periods were also uncovered.

From 1998 to 1999 the interior of the church was covered with paintings the artist being I. Tsintsadze. The church area was enclosed in the west, with an arched gate built into the wall. In 2002, it began to function as a convent.

10. ST NINO CHURCH OF MTAKARTLI

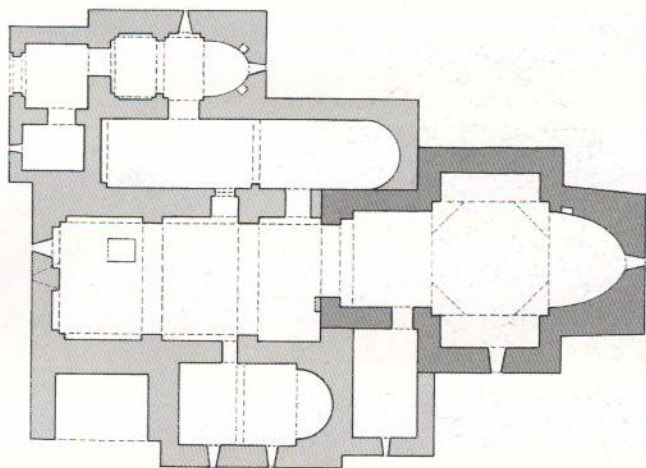
St Nino Church stands on one of the peaks of Mtakartli (Mount Kartli). This is one of the oldest churches in Mtskheta and its environs. There is enough architectural evidence to ascribe the church to the 5th-6th century. The building stands on a low rocky platform made smooth by a substructure built of large crudely processed stone. The single-nave church has an entrance to the south. There are two windows, side by side in the south wall. There is only one window in the altar apse. The windows are typical of the oldest Georgian churches: the openings are wide and parallel-jambed (the east window was later altered). In the late Middle Ages two arched niches were made in the east apse on both sides of the windows, and the masonry was partly renewed, altering the outline of the apse, which originally must have been of a horseshoe shape. The vault and the conch were restored in the 9th-10th centuries. The plain shelf cornice dates from the same period. The facades of the building are plain.

To the south and southwest of the church archaeological excavations have revealed sizeable fragments of contemporary walls with towers built into them. The walls surrounded an extensive territory with one-storey rectangular dwellings, wine cellars and other buildings. At present all these are mostly covered with earth again, or overgrown by vegetation.

11. SHIOMGHVIME MONASTERY

Shiomghvime Monastery stands on the slopes of the Skhaltba Range, on the left side of the Mtkvari, 9km west of Mtskheta.

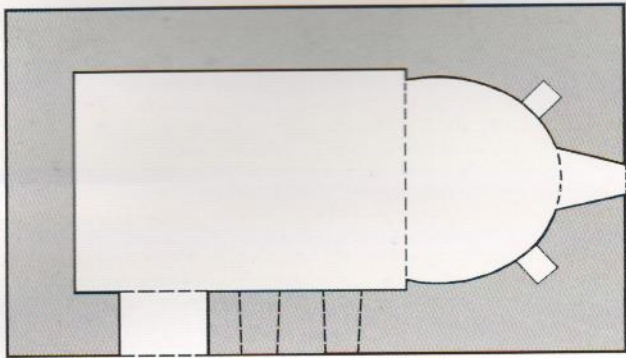
Shiomghvime is one of the best-known monasteries in Georgia. It was founded in the mid-6th century after St Shio, a monk who had come from Syria, established himself

here, having previously spent four years on Mt. Zedazeni with St Ioane and other Syrian Fathers. A few years later St Shio ordained a Mtskheta nobleman, Evagre, monk, who was soon joined by other monks. St Shio himself continued to live alone in a little cave at some distance from the monastery, but spent the last two years of his life and was buried in a dark cavern in the middle of the cloister.

Church of St John the Baptist, built between 560 and 580, within St Shio's life-time, is the oldest building in the monastery, the bottom part of which is erected on a rock carved out specially for the purpose. The church, built of broken stone is of a "croix libre" type. The central bay space is adjoined by a deep apse to the east and rectangular crossarms on the other three sides. The south and north crossarms are rather short. The west arm is longer. The transition from the square bay to the octagonal drum is effected through two-stepped squinches. The dome is constructed of an octagonal vault. There is a window in the sanctuary, another in the south crossarm and four more in the drum. On three sides (the west side is the exception) the church is half sunk in the earth. The facades are plain, divested of all decoration.

Between 1010 and 1033 Catholicos Melchisedec I had an altar screen installed in the

church. Each of its richly ornamented four slabs (kept at the GNM-MFA) represented a relief composition: the Old Testament Trinity, the Crucifixion, Simeon Stylites and Martha, and the Meeting of St Shio with St Evagre. These reliefs belong to the best examples of medieval Georgian sculpture.

The little rectangular chamber on the south side of the west arm and the chapel with an apse on its southwest side are the earliest of the numerous annexes to Church of St John the Baptist. The story in "The Life of St Shio" telling of the construction of two more churches, the Holy Trinity and the Virgin, as well as St John the Baptist's, might refer to those two structures. In late 11th century a long, apseless chapel was added to the church on the west side, built over St Shio's cave. The cave, with St Shio's grave in the centre, is 11m deep, it narrows at the top and opens into a hole made in the west part of the chapel. The entrance to the cave, closed up while St Shio stayed in it, is to the south. The chapel built upon the cave has a relief cross inscribed in the west facade, and the arms of the cross and the adjoining slabs bear inscriptions commemorating the deceased. To the north the chapel has its contemporary porch. A little chapel with an apse was built to the north of this porch between 1420 and 1440 by Taqa Zedginidze intended as a burial chamber for his family. In 1733 Givi Amilakhvari restored the

უნდა ყოფილიყო. კამარა და კონქი აღდგენილია IX-X სს-ში. იმხანადვე გაკეთდა თაროს მროფილის სადა კარნიზიც. შენობის ფასადები შეუქმებელია.

ეკლესიის საშრეთით და საშრეთ-დასავლეთით არქეოლოგიური გათხრებით გამოვლინდა იმავე ხანის გალავნისა და მასში ჩართული კოშკების მოზრდილი ნაშთები. გალავანი ფარგლავდა ვრცელ ტერიტორიას, რომელზეც ვაშენებული იყო მართლმადიდებლის ერთსართულიანი საცხოვრებელი სახლები, მარნები და სხვა ნაგებობები. ამჟამად ყოველივე ეს დიდწილად კვლავ მიწითა და მცენარეულობითაა დაფარული.

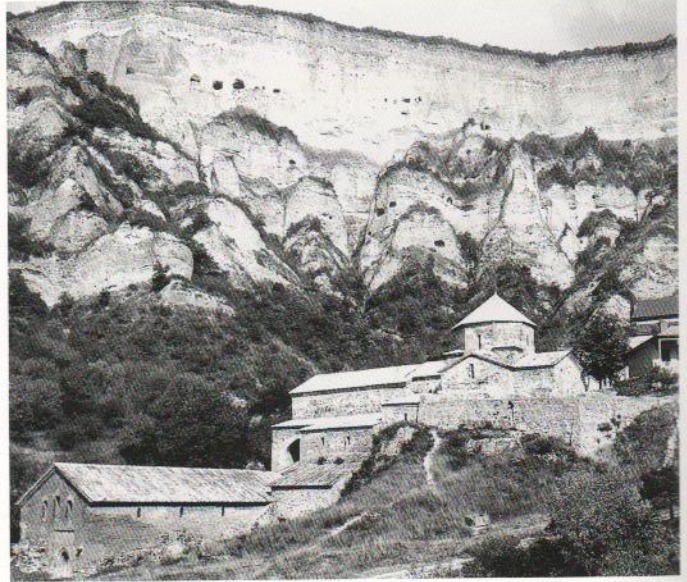
11. შიომღვიმის მონასტერი

შიომღვიმის მონასტერი მდებარეობს მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, სხალტბის ქედის სამხრეთ კალთაზე, მცხეთიდან 9 კმ-ით დასავლეთით.

მონასტერი დაარსდა VI ს-ის შუახანაში, როდესაც აქ სირიიდან მოსული ბერი წმ. შიო დაამკვიდრდა. მან მანამდე ოთხი წელი, წმ. იოანე ზედაზნელთან და სხვა ასურულ მამებთან ერთად, ზედაზნის მთაზე დაჰყო. ახალ ადგილას დამკვიდრებიდან რამდენიმე წლის შემდეგ, წმინდა მამამ ბერად აღკვეცა მცხეთელი დიდებული ევაგრე, რომლის გარშემო მალე სხვა ბერებიც შემოიკრიბნენ. წმ. შიო მონასტრიდან მოშორებით, პატარა გამოქვაბულში ცხოვრობდა განმარტობით, ბოლო ორი წელი კი მონასტრის შუა ნაწილში მდებარე ბნელ მღვიმეში გაატარა და იქვე დაიკრძალა.

მონასტრის უძველესი ნაგებობაა ჯერ კიდევ წმ. შიოს სიკოცხლეში, 560-570-იან წწ-ში აშენებული წმ. იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია, რომლის ქვედა ნაწილი საგანგებოდ გამოკაფულ კლდეში არის ამოყვანილი. ეკლესია "თავისუფალი ჯერის" ტიპისაა, ნაგებია ნატეხი ქვით. გუმბათით დაგვირგვინებულ ცენტრალურ ნაწილს აღმოსავლეთიდან ღრმა აფსიდი ერთვის, დანარჩენი სამი მხრიდან - მართლმადიდებელი მკლავები. საშრეთი და ჩრდილოეთი მკლავები ძალიან მოკლეა, დასავლეთი - შედარებით ნაგრძელბული. გადასვლა შუა კვადრატისგან გუმბათის რეაგნატივად ყელზე ორსაფეხურიანი ტროპეების მეშვეობით ხორციელდება. გუმბათის რეაგნატივითი შეკრული კამარის სახე აქვს. საკურთხეველსა და საშრეთ მკლავში თითო სარკმელია, გუმბათის ყელში - ოთხი. გარედან ეკლესიას სამი მხრიდან (გარდა დასავლეთისა) სანახევროდ მინა ფარავს. ფასადები სადაა, შეუქმებელია.

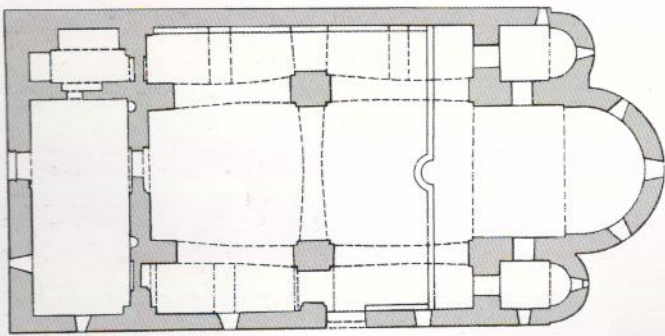
1010-1033 წწ-ს შორის კათალიკოსმა მელქისედეკ I-მა ეკლესიაში გააკეთებინა კანკელი. მის ოთხ მდირღულად მოშუქურთმებულ ფილაზე თითო რელიეფური გამოსახულება - ძველი აღიქმის სამება, ჯვარცმა, წმ. სვიმონ მესვეტე და წმ. მართა, წმ. შიოსა და ევაგრეს შებენდრა. ეს რელიეფები შუა საუკუნეების ქართული სკულპტურის საუკეთესო ნიმუშთა რიცხვს განეკუთვნება (სამხ-ბმ).

chapel upon the cave and joined it directly to the west arm of the church by means of a pointed arch (the arch has an inscription of Givi Amilakhvari). He also made a high arch over the entrance to the cave and built a bell tower to the west of Taqa Zedginidze's chapel. The bottom floor of the bell tower is the only entrance to the complex of St John the Baptist Church and its annexes. The upper floor (the belfry) is a tentlike hexagonal arched structure. In the 19th century a little rectangular cell was added to south side of the bell tower. In the 1890s the roofs of the church and its annexes were repaired by Bishop Aleksandre Okropiridze.

There is a big church of the Dormition north of St John the Baptist's. It was built between 1103 and 1123 by King David the Builder, who took special care of the Shiomghvime Monastery and made many donations to it. The church is built of brick. Originally it was an "inscribed cross" domed building. The dome rested on the apse walls and two free-standing piers. The church is rather elongated: to the west it has a narthex and a gallery which was later rebuilt into a dwelling, to the east - a deep sanctuary with a postphoria. There are three semicircular apses jutting out at the east facade. Church of the Dormition was destroyed during the Persian attack on the monastery between 1614 and 1616. In 1678 it was restored by Givi Amilakhvari, son of Iotham (his inscription, telling of the work done, can be seen over the west entrance). The building was restored as a three-nave basilica, each nave covered with a long barrel vault. New windows were cut through the walls and the west part was rebuilt. Between 1722 and 1726 the Church was damaged again by the invasions of the Lezghians. Between 1730 and 1733 it was repaired along with other buildings of the monastery by Givi Amilakhvari, son of Anduqcar. He added a two-storey defense tower to the west side of the narthex (there is an inscription about the restoration of the monastery in the entrance to the tower). In the 1890s the church was renovated by Bishop Aleksandre Okropiridze. The windows were made larger and were given a rectangular form and a metal balcony was added to the second floor of the narthex.

The murals of St John the Baptist and the Dormition churches of the monastery were painted in 1901 and 1903 by the Russian painter N. Andreev who was invited by Bishop Leonide Okropiridze, a prominent ecclesiastic of those times (later elected Catholicos). The murals are painted in an illusionistic-academic style. The programme of the paintings is noteworthy: together with episodes from the Gospels the frescoes in both churches basically depict Georgian saints: Syrian Fathers, Ekvtime, Gabriel and Ioane the Athonites, David and Konstantine the Princes of Argveti, Ilarion the Iberian, Queen Ketevan, King Archil, King David the Builder, Shalva and Elizbar Eristavis, Bedzina Cholokashvili, Evstafie Mtskheteli, Abo Tbileli. This keen interest in local saints reflects a tendency manifest in Georgian culture from the 17th century. Special interest is also demonstrated in the history of the Mtskheta Catholicate: Giorgi Mtsamindeli (of Mt Athos) is depicted on the north pier of the Dormition Church holding an open scroll with writing which tells the story of Bishop John of the Goths being ordained in Mtskheta; in both churches the iconography of the mural portraying Queen Helen holding the Crucifixion nails in her hand is quite unique, (according to the chronicles the Byzantine Emperor Constantine sent King Mirian certain sacred objects including the nails used for Christ's crucifixion).

ნათლისმცემლის ეკლესიის მრავალრიცხოვან მინაშენთაგან უადრესია მცირე მართლმადიდებლის სათავის ეკლესიის დასავლეთი მკლავის საშრეთით და აფსიდიანი სამლოცველო საშრეთ-დასავლეთით. შესაძლოა, ამ ორ ნაგებობას ეხება წმ. შიოს ცხოვრებაში მოთარბილი ამბავი, რომლის მიხედვითაც ნათლისმცემლის ეკლესიასთან ერთად მონასტერში კიდევ ორი ეკლესია აუგიათ - სამებისა და ღმრთისშობლისა. XI ს-ის ბოლოს წმ. შიოს მღვიმის თავზე, ნათლისმცემლის ეკლესიის დასავლეთით აშენდა გრძელი უფესილო ეგვტერი. მღვიმე, რომლის ცენტრშიც არის წმ. შიოს საფლავი, II მ-ის სიღრმისაა, ზემოთკენ ჭასავით ვიწროვდება და იხსნება ეგვტერის დასავლეთ ნაწილში გაკეთებული ხვრელით. შესასვლელი მღვიმეს საშრეთიდან აქვს (წმ. შიოს მღვიმეში ყოფნისას ის ამოქოლილი იყო). დაშენებული ეგვტერის დასავლეთ ფასადზე ჩადგმულია რელიეფური ჯვარი, რომლის მკლავებსა

და მომიჯნავე ფილებზე სული მოსახსენიებელი წარწერებია. ჩრდილოეთიდან ეგვიტერს აქვს თანადროული სტოა-კარიბჭე. პატარა აფსიდიანი ეგვიტერი ამ კარიბჭის ჩრდილოეთით 1420-1430-იან წწ-ში ააშენა თავა ზევედგინიძემ საგვარეულო საძვალედ. 1733 წ-ს გივი ამილახვარმა აღადგინა მღვიმეზე დასმებული ეგვიტერი და ფართო ისრული თალით უშუალოდ დააკავშირა ეკლესიის დასავლეთ მკლავთან (გივი ამილახვრის წარწერა თაღზე ამოკვეთილი). მანვე ვაკეთა ღრმა თალი მღვიმის შესასვლელის თავზე და ააშენა სამრევლო თავა ზევედგინიძის ეგვიტერის დასავლეთით. სამრევლოს ქვედა სართული ნათლისმცემლის ეკლესიისა და მიხი მინაშენების კომპლექსში შესასვლელ ერთადერთ კარიბჭეს წარმოადგენს, ზედა სართული აგურით ნაგები ექვსწახნაგა თაღიანი დანატურია. XIX ს-ში კარიბჭეს სამხრეთიდან მიშენდა პატარა მართკუთხა სათავსი. 1890-იან წწ-ში ეკლესიისა და მინაშენების სახურავები განაახლა ეპისკოპოსმა ალექსანდრე ოქროპირიძემ.

ნათლისმცემლის ეკლესიის ჩრდილოეთით ღმრთისმშობლის მიძინების დიდი ტაძარია. ის 1103-1123 წწ-ში ააშენა მეფე დავით აღმაშენებელმა, რომელიც განსაკუთრებით ზრუნავდა შიომღვიმის მონასტრზე და დიდალი ქონებაც შესწირა მას. ტაძარი მთლიანად აგურით არის ნაშენი. თავიდან ის "ზახაზული ჯვრის" ტიპის

გუმბათიანი ნაგებობა იყო. გუმბათი ეყრდნობოდა აფსიდის კედლებსა და ორ კვლვე მდგარ ბურჯს. ეკლესია ძლიერ ნაგრძელებულია, დასავლეთიდან მას აქვს ნარეიქი და პატრონიკე, რომელიც მოგვიანებით საცხოვრებელ ოთახად გადაკეთდა, აღმოსავლეთიდან - პასტოფორიუმებიანი ღრმა საკურთხეველი. აღმოსავლეთ ფასადზე სამი ნახევარწრიულად შეკრული აფსიდი. 1614-1616 წწ-ს შორის ირანელთა მიერ მონასტრის დარბევისას ღმრთისმშობლის ეკლესია დაინგრა. 1678 წ-ს ის განაახლა გივი იოთაძის ძე ამილახვარმა (შესაბამისი წარწერა მოთავსებულია დასავლეთი კარის ზემოთ). შენობა სამწიგნო ბაზილიკად აღადგინეს. ნაგები გადახურეს ერთიანი გრიძი კამარებით, გაჭრეს ახალი სარკმლები, გადააკეთეს დასავლეთი ნაწილი. 1722-1726 წწ-ში ეკლესია კვლავ დაზიანდა ლეკების შემოსევების შედეგად. 1730-1733 წწ-ში ის სხვა სამონასტრო ნაგებობებთან ერთად ზედახლა შეაკეთა გივი ანდუყაფარის ძე ამილახვარმა და ნართექსის დასავლეთიდან მიაშენა ორსართულიანი სათავდაცვო კოშკი (მის შესასვლელში არის წარწერა მონასტრის განაღობის შესახებ). 1890-იან წწ-ში ეკლესია განაახლა ეპისკოპოსმა ალექსანდრე ოქროპირიძემ. ამ დროს გაკეთდა დიდი მართკუთხა ფანჯრები და ლითონის აივანი ნართექსის მეორე სართულზე.

მონასტრის იოანე ნათლისმცემლისა და ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესიები 1901 და 1903 წწ-ში მოახატინა იმ დროის გამომჩინილმა საეკლესიო მოღვაწემ, ეპისკოპოსმა ლეონიდემ (ოქროპირიძე, შემდგომ კათალიკოსი) რუს მხატვარ ნ. ანდრეევს. მხატვრობა ილუზორულ-აკადემიური ყაიდისაა.

ძალზე საყურადღებოა მოხატულობათა პროგრამები: სახარების სიუჟეტებთან ერთად, ორივეგან ძირითადად ეროვნული წმინდანები არიან გამოსახული: ასურელი შამები, ეფთიმე, გაბრიელ და იოანე მთაწმინდელნი, დავით და კონსტანტინე ასურელი არგვეთელები, ილარიონ ქართველი, ქეთევან დედოფალი, არჩილ მეფე, დავით აღმაშენებელი, შალვა და ელიზბარ ერისთავები, ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ევსტათე მცხეთელი, აბო თბილელი. ეროვნული წმინდანებისადმი ესოდენ მძაფრი ინტერესი იმ ტენდენციის გამოხატულებაა, რომელიც ქართულ კულტურაში XVII ს-დან დასტურდება. თვალსაჩინოა მცხეთის საკათალიკოსოს ისტორიისადმი განსაკუთრებული ყურადღებაც: ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესიაში, ჩრდილოეთ ბურჯზე, გამო-სახულია გიორგი მთაწმინდელი გამაღილი გრაგნილით, რომლის წარწერაც იოანე გუთული ეპისკოპოსის მცხეთაში კურთხევის ამბავს გადმოსცემს; ორივე ეკლესიაში გამორჩეული იკონოგრაფიით - უფლის სამსჭუალოთ ხელში არის გამოხატული ბი-ზანტიის დედოფალი ელენე (ნეკროთა ცნობით, იმპერატორმა კონსტანტინე დიდმა სხვა სწინამკვებთან ერთად მირიან მეფეს ქრისტეს სამსჭუალო გამოუგზავნა).

ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესიაში სამხრეთ ბურჯზე გამოსახული ალექსანდრე ეპისკოპოსის პორტრეტი 1914 წ-ს არის შესრულებული ქართველი მხატვრის გ. ზახაშვილის მიერ.

ნათლისმცემლის ეკლესიის სამხრეთით, მასზე 10 მ-ით დაბლა დგას მონასტრის სა-ტრაპეზო - სამხრეთ-ჩრდილოეთ ღერძზე ნაგრძელებული დიდი მართკუთხა შენობა. მისი ძველი ნაწილი - ნატეხი და თლილი ქვით ნაგები კედლები და თაღები XII ს-ს

Bishop Aleksandra's portrait on the south pier of the Dormition Church was painted in 1914 by the Georgian painter G. Zaziashvili.

South of St John the Baptist Church, 10m below, the large, elongated rectangular building of the monastery refectory stands along the south-north axis. Its old part, the walls and arches built of squared and roughly cut stones, dates from the 12th century. During the repairs of the 1730s the vault and the main part of the walls were restored with brickwork. There are three large windows over the south entrance. A slab with a relief cross, dating from the 11th century, is inserted higher up in the south facade. The east and the west facades are plain. To the north the refectory communicates by means of the broad arch to a small apsed chapel from which a dark passage leads to St Shio's cave. The entrance to the passage is in the north wall of the chapel. A Flourishing Cross is carved on its horseshoe arch.

There are more than a hundred caves (some of them natural and some carved out by the monks) in a sheer drop of the Skhaliba Range, north of the monastery, where monks had lived ever since the early Middle Ages. Most of these are inaccessible at present. The two houses to the south and northwest of the Dormition Church were built in the 19th century.

South of the main buildings of Shiomghvime, to the left of the monastery gate there is a spring ("Tsremli Tsqaro" - Teardrop Spring) which is mentioned in "The Life of St Shio". Its architectural design dates to 1901.

The little brick single-nave church of the Ascension of the Cross standing on the top of a hill dates from the 12th century. It has an entrance on the north side. A two-storey brick bell-tower was built at the entrance in the 17th century, the ground floor of which serves as a porch.

The church was decorated with murals several times. Fragments of the original paintings are visible in the apse and on the south wall. The frescoes existing today date from the mid-13th century, they are the oldest of the murals that have come down to us at the Shiomghvime Monastery.

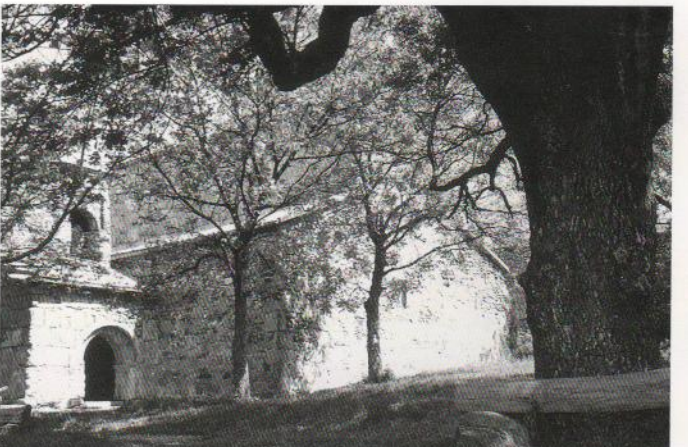
The murals are distinguished by calligraphic precision of the drawing, the variety of ornamental motifs, and the particular refinement of the figures, which show all the principal signs of the "decorative" style typical of late 12th-13th century Georgian painting.

The repertoire of the paintings is also, for the most part, typical of 13th century monuments with the Deisis in the sanctuary conch, the next two registers of half-length portraits of the Disciples, and a row of the Church Fathers facing the Mandylion. Figures of deacons adorn the window jambs. The vaults of the hall and part of the wall are covered with episodes of the Great Feasts arranged in chronological order: Annunciation, Nativity, Presentation in the Temple, Baptism, Transfiguration, Raising of Lazarus, Triumphal Entry into Jerusalem, Crucifixion, Descent into Hell, Ascension, Descent of the Holy Spirit upon the Apostles. Numerous figures of saints, martyrs and prophets arranged in two rows on the walls of the church, and a large fresco with the figure of a stylite in the middle of the south wall bring out the peculiar character of the murals programme, emphasizing its monastic nature.

12. ZEDAZENI MONASTERY

Zedazeni Monastery is situated on the left side of the Aragvi, on top of the Saguramo Range, 8km north-west of Mtskheta.

The name Zedazeni (Upper Zadeni) comes from the old Georgian pagan deity, Zadeni. The establishment of the monastery is connected with St Ioane Zedazneli, who in the 530s or 540s arrived in Georgia from Syria with his disciples (known as the Syrian Fathers) and found an abode in Zedazeni. Soon he sent his disciples to various parts of Georgia in order to reinforce the Christian faith of the people. He himself, stayed in a small cave. In St Ioane's lifetime one of his disciples, Tata by name, founded a monastery, the Lower Zadeni, at the bottom of Mt. Zedazeni (St George Church of Kasuri, now completely ruined must be the remnant of that monastery). St Ioane Zedazneli was initially buried in this monastery, but later his remains were moved to the place of his activities and buried on top of the mountain, where a single-nave chapel was built upon his grave. Between 760 and 780 Catholicos Clementos built Church of St John the Baptist - a large basilica whose north nave incorporates the Chapel of the Grave. The basilica is built of cobbles and broken stone. It has an almost square ground plan. The naves are separated from each other by means of arches supported by two pairs of piers. The original entrance is in the south wall. In 1889 another entrance was made from the west. At the east end of the south nave there is a square apse-less chamber. The east part of the north nave is the Chapel of the Grave. During the construction of the basilica its west wall was pulled down and it was joined directly to the new church. The Chapel of the Grave has a rectangular altar, covered with a conch supported by squinches. The vault, built of

განეკუთვნება. 1730-იანი წწ-ის რემონტის დროს კამარა და კედლების დიდი ნაწილი აგურით აღადგინეს. სატრაპეზოს საშრეთი შესასვლელის ზემოთ სამი დიდი სარკ-მელია. უფრო მაღლა სამხრეთ ფასადზე ჩასმული XI ს-ის ვილა ჯერის რელიეფური გამოსახულებით. ჩრდილოეთით სატრაპეზო ფართი თალიო უკავშირდება აუსიდ-იან სამლოცველოს, რომლიდანაც ბნელი დერეფანი მიდის წმ. შიოს მღვიმისაკენ. დერეფანში შესასვლელი კარი სამლოცველოს ჩრდილოეთ კედელშია. მის ნაღისებრ თაღზე განედლებული ფეარია გამოსახული.

მონასტრის ჩრდილოეთით, სხალტის ქედის შვეულ კალთებზე ასზე მეტი გამოქ-აბულია (ზოგი ბუნებრივი, ზოგიც ბერების მიერ გამოკვეთილი), რომლებსაც ბერები ადრეული შუა საუკუნეებიდან საცხოვრებლად იყენებდნენ. მათი უმეტესობა ახლა მიუდგომელია. ორი საცხოვრებელი სახლი ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესიის ჩრდილო-დასავლეთით და სამხრეთით XIX ს-შია აშენებული.

შიომღვიმის ძირითადი ნაგებობების სამხრეთით, მონასტრის ტერიტორიაზე შე-მოსახლეული კარიბჭის მარჯვნივ არის წყარო (ცრემლის წყარო), რომელიც იხსე-ნიება წმ. შიოს ცხოვრებაში. მისი არქიტექტურული გაფორმება 1901 წ-ს განეკუთ-ვნება. წყაროდან 300-იოდე მ-ზე, მონასტრისკენ მიმავალი გზის მარჯვნივ მხარვეს კონცხზე დგას პატარა სამლოცველო, რომელიც დაშენებულია წმ. შიოს პირველი საცხოვრებელი გამოქვაბულის ნაშთზე. შენობა თითქმის მთლიანად ხელახლა არის აგებული XIX ს-ში.

მონასტრიდან 1 კმ-ით სამხრეთ-აღმოსავლეთით მთის წვერზე დგას XII ს-ში აშენებული ჯერის აბაღების ეკლესია. ის მთლიანად აგურისაა, დარბაზულია. შეს-ასვლელი ჩრდილოეთიდან აქვს. კარის წინ XVII ს-ში ეკლესიაზე მიშენდა აგურისავე ორსართულიანი სამრეკლო, რომლის პირველი სართული კარიბჭის ფუნქციას ას-რულებს.

ეკლესია რამდენჯერმე მოიხატა. თავდაპირველი ფერწერული ფენის ფრაგმენტე-ბი კარგად გაირჩევა აფსიდსა და სამხრეთ კედელზე. დღეისათვის არსებული შხატ-ვრობა XIII ს-ის შუა ხანას განეკუთვნება, იგი უძველესია შიომღვიმის მონასტერში შემორჩენილ მოხატულობათა შორის.

ნახატის კალიგრაფიული სიზუსტით, ორნამენტულ მოტივთა მრავალფეროვნებით და გამოსახულებათა განსაკუთრებული კაზმულობით გამორჩეული მოხატულობა ამავედროულად XII ს-ის დასასრულისა და XIII ს-ის ქართული შხატვრობის "დეკორა-ტიული" სტილისათვის სახასიათო ყველა ძირითადი ნიშნის მატარებელია.

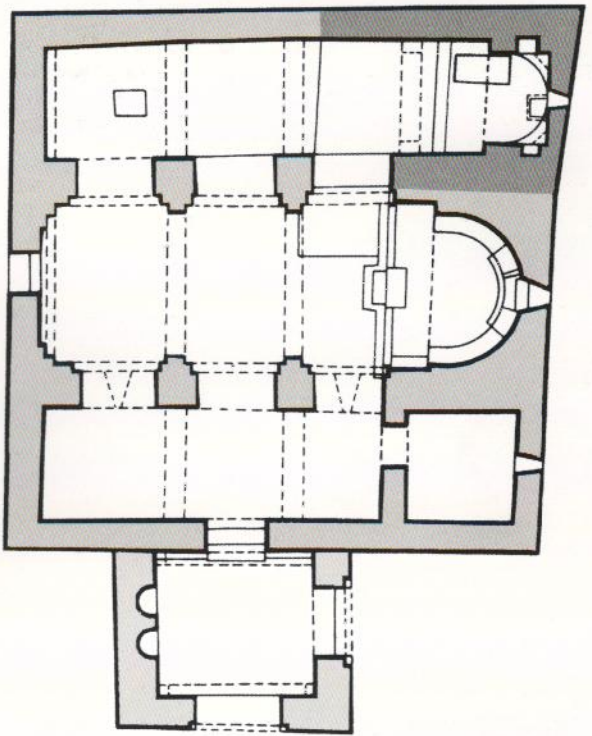
გამოსახულებათა რეპერტუარიც ძირითადად ტიპურია XIII ს-ის ძველათვის. საკურთხევის კონქში ვედრებაა. შემდგომი ორი რეგისტრი მოიცავლთა ნელსზემრთა გამოსახულებებს და მანდილიონისაკენ მიმართულ ეკლესიის მამათა რიგს უჭირავს. სარკმლის წირთილში დიაკვნება. დარბაზის კამარები და კედლის ნაწილი ისტორიული თანმიმდევრობით განლაგებულ საუფლო დღესასწაულთა თერამეტ სცენას ეთმობა: ხარება, შობა, მირქა, ნათლისღება, ფერისცვალება, ლაზარის აღდგინება, ბზობა, ჯვარცმა, ფოჯორების წარმოქმნა, აბაღლება, სელწმინდის მოღვაწე. ეკლესიის კედლებზე ორ რიგად განთავსებული წმინდანთა, მონაშენთა და წინასწარმეტყველთა მრავალრიცხოვანი გამოსახულებები, სამხრეთი კედლის ცენტრში წარმოდგენილი დიდი სცენა მესექტის ფიგურით განსა-კუთრებულიად წარმოაჩენს მოხატულობის პროგრამის თავისებურ სახეს და ხაზს უსვამს მის სამონასტრო ხასიათს.

12. ზედაზნის მონასტერი

ზედაზნის მონასტერი გაშენებულია მდ. არაგვის მარცხენა ნაპირზე, საგურამოს ქე-დის წვერზე, მცხეთიდან 8 კმ-ით ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

სახელწოდება ზედაზენი (ზედა ზადენი) მომდინარეობს ქართველთა უძველესი წარმართული ლეგენდის ზადენის სახელიდან. მონასტრის დაარსება უკავშირდება წმ. იოანე ზედაზნელს, რომელიც 530-540-იან წწ-ში ჩამოვიდა სირიიდან თავის მონაწევრებთან ერთად (ე.წ. ასურელი მამები) და ზედაზენზე დამკვიდრდა. მალე მან მონაწევრი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში დაგზავნა ქრისტიანობის განსამტკიცებლად, ხოლო თვითონ ზედაზენზე დარჩა და პატარა გამოქვაბულში გაატარა 30 წელი. წმ. იოანეს სიცოცხლეშივე მისმა ერთ-ერთმა მოწაფემ, თათამ, ზედაზნის მთის ძირში დააარსა მონასტერი ქვემო ზადენი (როგორც ჩანს, მისი ნაშთია ამაჟამად მთლიანად დანგრეული ქასური წმ. გიორგის ეკლესია). ამ მონასტერში დაკრძალეს თავდაპირველად წმ. იოანე ზედაზენელი, შემდეგ კი გაამოსვენეს მისი მოღვაწეობის ადგილზე, მთის წვერზე და საფლავზე ააგეს დარბაზული ეკლესია. 760-770-იან წწ-ში კათალიკოსმა კლემენტოსმა აქ ააშენა წმ. იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია - დიდი ბაზილიკა, რომლის ჩრდილოეთ ნაპირზე ჩართეს საფლავის ეკლესიაც, როგორც ეგვიპტის. ბაზილიკა ნაგებია რიყის და ნატყვი ქვით. გეგმით ის კვადრატს უახლოვდება. ნაგებს ერთმანეთისგან ორ წველი ბურჯზე გადაკეცილი თაღები ყოფს. თავდაპირველი შესასვლელი სამხრეთ კედელშია. 1869 წ-ს გაიჭრა კიდევ ერთი კარი დასავლეთიდან. სამხრეთი ნაგის აღმოსავლეთ ბოლოში გამოყოფილია უფსღიოდ კვადრატული სათავი. ჩრდილოეთი ნაგის აღმოსავლეთ ნაწილს შეადგენს საფლავის ეგვიპტური. ბაზილიკის მშენებლობისას მისი დასავლეთი კედელი მოშალეს და ძველი ნაგებობა უშუალოდ დააკავშირეს ახალ ეკლესიასთან. საფლავის ეგვიპტურს აქვს მართკუთხა გეგმის საკურთხეველი, რომელიც გადახურულია ტროპიკებზე დაფუძნებული კონქით. თლილი ქვით გამოკეცილი კამარა და სატროფიფო თაღი მკაფიოდ ნაღისებური მოხაზულობისაა. მონასტრის მთავარი სინძინდ - იოანე ზედაზნელის საფლავი ჩრდილოეთ კედელთან არის და ნაწილობრივ საკურთხეველში იჭრება. ის რამდენჯერმე განაახლეს XVII-XIX სს-ში, ხოლო 1995 წ-ს ბაზილიკის ფილებით მოაპირკეთეს. ერთ-ერთი რემონტის დროს, საფლავში ჩააშენეს VII ს-ის რელიეფური ფილის ფრაგმენტი მონასტრის პირველი წინამძღვრების გამოსახულებით (სამ-ხმ).

ჩრდილოეთი ნაგის დასავლეთ ნაწილში არის ჭა, რომლის წყალიც სამკურნალოდ ითვლება. წმ. იოანე ზედაზნელის ცხოვრების მიხედვით, წყალი მთის წვერზე სასწაუ-ლებრივად გაჩნდა წმინდანის ლოცვის შედეგად.

smoothly finished stone and the triumphal arch have a clear horseshoe form. The tomb of loane Zedazneli, the most sacred relic of the church is situated by the north wall and partly protrudes into the sanctuary. It was renewed several times between the 17th and 19th centuries and finally in 1995 it was faced in basalt tiles. During one of the repairs, a relief fragment of a 7th century tile, with the figures of the first abbots of the monastery (kept at the GNM-MFA), was built into the grave.

There is a well in the west part of the north nave. The water in the well is thought to have a healing power. According to "The Life of loane Zedazneli" the water came up from ground at the top of the mountain in answer to St loane's prayer.

A stone with a Flourishing Cross carved on it is inserted at very top of the east facade of the church. There is another relief of the cross on the top of the middle window. The window top of the Chapel of the Grave is decorated with a simple brow. The other facades are plain.

Over the course of centuries Zedazeni Church was repeatedly restored and repaired. Gabriel, the abbot of the monastery built a porch to the north wall, which was later faced with smoothly cut sandstone tiles outside. The altar screen was built in the first half of the 11th century. Two broken relief blocks of the latter are preserved (kept at the GNM-MFA). The figure of Simeon Stylites is carved on one of the blocks and the figures of King Kvirike of Kakheti and the Ossetian King Urdure (Urduch) on the other. Between 1705 and 1725 Catholics Domenti built a brick belfry, an octagonal structure, opening into four arches, with a pyramidal roof. In 1889 the church was repaired by Bishop Aleksandre Okropiridze. From 1994 to 1995 the walls inside were all plastered except the oldest part of the north nave.

On three sides (there is a sheer drop on the south) the monastery is surrounded by a wall with a tower in its northwest corner and a fortress in the east part. There is an arched gate in the north wall. A stone with a lengthy inscription, dating from the 15th century, is set into the jamb of the gate outside.

There are two cave cells about 80m away to the south of the monastery. The dwelling for the monks to the west was built between 1992 and 1995.

13. JVARI MONASTERY

Jvari (Mtskheta Holy Cross) Monastery stands on the rocky mountaintop at the confluence of the Mtkvari and the Aragvi. After the conversion of Kartli a large wooden cross was erected on the mountaintop, which was considered to work miracles and which drew a lot of pilgrims. Between 545 and 586 the Erismtavari of Kartli, Guaram had a little church built next to the cross, called as Minor Church of Mtskheta Holy Cross. It stands over a substructure, which used to be a burial place. It had stairs on two sides to ascend to the church. The church is cruciform inside and rectangular outside. The cross vault covering the middle of the church is now fallen in. To the south and the north, the building has porches before the entrances (the north porch had an apse built later). In the west wall there is a niche for sitting down, in which a relief Flourishing Cross still survives. Judging by cubes of coloured glass tesserae found in the church the apse must have been decorated with a mosaic.

Another church, a bigger one, was built between 586 and 605 on the initiative of Erismtavari Stepanoz I, son of Guaram. The church was built upon the cross a enclosing it in its interior. The Large Church of the Holy Cross is one of the best examples of Georgian early Christian architecture. Its walls inside and outside are faced with smoothly finished sandstone blocks. The church is a tetraconch, i. e. a four-apsed domed building. The broad square under the dome is the nucleus of the whole inner space. There are additional square sections, bemas, in front of the east and west apses, which make the building noticeably elongated. The altar apse is illuminated better due to its three windows

ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადზე, სულ ზემოთ, ჩასმულია ქვა განედლები ჯვრის გამოსახულებით. ჯვრის რელიეფი არის შუა სარკმლის თავზეც; საფლავის ეგვიპტის სარკმელს მარტივი თავსართი ამკობს. სხვა ფასადები სადაა.

საუკუნეთა მანძილზე ზედაზნის ეკლესია მრავალჯერ განახლდა და შეკეთდა. IX ს-ის დასაწყისში მონასტრის წინამძღვარმა გაბრიელმა მას სამხრეთიდან მიამშენა კარიბჭე, რომელიც მოგვიანებით გარედან ქვიშაქვის თლილი კვადრებით მოაბიურკეთეს. XI ს-ის I ნახევარში ეკლესიაში გაკეთდა კანკელი. მისგან შემორჩა ორი დამკვეთული რელიეფური ფილა (სმ-მმ). ერთზე გამოსახულია წმ. სვიმონ მესვეტე, მეორეზე - კახეთის მეფე კვირიკე და ოსეთის მეფე ურდუი (ურდუხე). 1705-1725 წწ-ს შორის კათალიკოსმა დომენტიმ კარიბჭეზე დაამშენა აგურის სამრეკლო - ოთხი თაღით გახსნილი რვახანაგა ფანჯარით ბიზანტიანული სახურავით. 1889 წ-ს ეკლესია შუაგულა ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ (ოქროპირიძე). 1994-1995 წწ-ში შენობის კედლები შიგნით მოლიანად შელესეს, გარდა საფლავის ეგვიპტისა.

ზედაზნის მონასტრის ტერიტორიას სამი შრიდან (სამხრეთით ციცაბო კლდე) გაღავანი ფარგლავს. მისი ჩრდილოეთი კედლის შუაში არის თაღოვანი შესასვლელი, რომლის მარჯვენა ნიშნულში გარედან ჩასმულია ქვა XV ს-ის ვრცელი წარწერით. ეკლესიიდან 80-იოდე მით სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ფერდობში ორი გამოქვაბული სენკვია. ბერების სახლი ეკლესიის დასავლეთით აშენდა 1992-1995 წწ-ში.

13. ჯვრის მონასტერი

მცხეთის წმ. ჯვრის მონასტერი მდებარეობს მტკვრისა და არაგვის შესართავთან, კლდეოვანი მთის წვერზე. ქართლის გაქრისტიანების შემდეგ ამ მთაზე აღმართეს ხის დიდი ჯვარი, რომელიც სასწაულოქმედად ითვლებოდა და უამრავ მოციქულს იზიდავდა. 545-556 წწ-ს შორის ქართლის ერისმთავარმა გუარამმა ჯვრის გვერდით დააშენებინა პატარა ეკლესია - ე. წ. ჯვრის მცირე ტაძარი. ის დგას სუბსტრუქციაზე, რომელშიც სამარხია მოწყობილი. მასზე ორივე მხრიდან მიშენებული იყო ქვის კიბე ეკლესიაში ასასვლელად. ეკლესია გარედან მართკუთხაა, შიგნით ჯვრისებრი. შუა ნაწილის გადახურავი ჯვრული კამარა ახლა ჩანგრეულია. სამხრეთიდან და ჩრდილოეთიდან, შესასვლელების წინ, შენობას აქვს პორტიკები (ჩრდილოეთისას მოგვიანებით მიამშენეს აფსიდი და ეგვიპტურად აქციეს). დასავლეთ კედელში არის დასაჯდომი ნიშა, რომელშიც შემოინახა განედლებული ჯვრის რელიეფური გამოსახულება. ეკლესიაში ნაპოვნი მოზაიკის ფერადი კენტები მოწმობს, რომ მისი აფსიდი მოზაიკით უნდა ყოფილიყო შემკული.

586-605 წწ-ს შორის გუარამის ძის - ერისმთავარ სტეფანოს I-ის თაოსნობით აშენდა მეორე, უფრო დიდი ტაძარი, რომელიც ზედ გადაეხურა ჯვრის და ინტერიერში მოიტეხა იგი. მცხეთის ჯვრის დიდი ტაძარი ადრექრისტიანული ხანის ქართული არქიტექტურის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია. მისი კედლები შიგნიდანაც და გარედანაც მოპირკეთებულია ქვიშაქვის დიდი, სუფთად თლილი კვადრებით. ეკლესია წარმოადგენს ტეტრაკონქს - ოთხთხილიან გუმბათოვან ნაგებობას. დართო გუმბათქვეშა კვადრატით მთელი შიდა სივრცის ბირთვს შეადგენს. აღმოსავლეთი და დასავლეთი აფსიდების წინ დამატებითი სივრცითი მონაკვეთები - ბუშები ჩართულია. ამის გამო შენობა შესამჩნევად წაგრძელებულია. საკურთხევლის აფსიდი უხვი განათებით გამოირჩევა - აქ, დანარჩენებისაგან განსხვავებით, ერთის ნაცვლად სამი სარკმელია. აფსიდებს შორის, შენობის ოთხსავე კუთხეში მოთავსებულია დამატებითი სათავები. ამათგან სამხრეთ-დასავლეთისას ცალკე შესასვლელი აქვს. როგორც მის თავზე გაკეთებული წარწერიდან ჩანს, ეს ყოფილა სპეციალური ოთახი ქალები-სათვის - საქალები. კუთხის სათავსები ძირითად სივრცეს უკავშირდებდა 3/4-წრიული ნიშების მეშვეობით. გადასვლა გუმბათქვეშა კვადრატთან გუმბათის წრეზე ხდებდა სამ რიგად განლაგებული ტროპეების საშუალებით. გუმბათის ეკლი რვახანაგაა და ოთხი სარკმელი აქვს. ტაძრის ცენტრში შემოინახა ხის ჯვრის დაბალი ოქტოგონალური კვარცხლბეკი. თვით ჯვარი 1920-იან წწ-ში განადგურდა. 1997 წ-ს მის ნაცვლად აღიმართა ახალი ჯვარი.

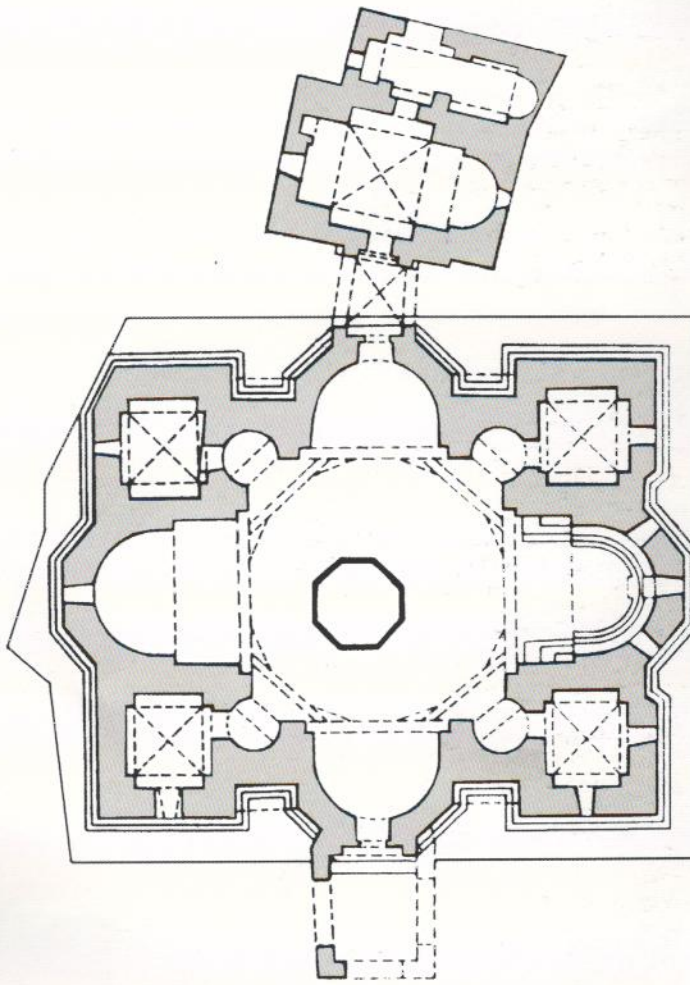
ჯვრის ტაძრის გარე დანაწევრება შიდა სივრცის სტრუქტურას შეესაბამება. კედლის საერთო ხაზიდან ოდნავ წინგამოწულ აფსიდებს გარედან სამწახნაგა ფორმა აქვს. კუთხის სათავსების სწორი კედლები მათ თაღოვანი ნიშებით გამოყოფა. ნიშები არ არის მხოლოდ დასავლეთ ფასადზე, რომელიც პირდაპირ ქარაფს გადააჭყურებს, მიუდგომელია და მხოლოდ შორი მანძილიდან ჩანს. მცხეთის ჯვარი პირველი ქართული ეკლესიაა, რომლის ფასადთა გაფორმებამაც არსებითი ადგილი უკავია ქანდაკების, აღმოსავლეთი ფასადის ცენტრში, აფსიდის

instead of one, as in the other apses. Between the apses there are additional chambers in all four corners. The one in the southwest corner has a separate entrance. The inscription on top of the entrance makes it evident that this room was meant for women. The corner chambers communicate with the central space by means of 3/4 circular niches. The transition from the square bay to the dome circle is effected through three rows of squinches. The octagonal drum has four windows. The low octagonal pedestal of the cross survives in the centre of the church. The cross itself was destroyed in the 1920s. A new cross was erected on the pedestal in 1997.

The exterior outline of the church corresponds with the structure of the interior space. The apses slightly jutting out from the main outline of the church have three planes. The straight walls of the corner chambers are separated from the apse walls by means of arched niches. The niches are only absent on the west facade which stands directly on the cliff, is therefore inaccessible and can only be seen from a distance.

Mtskheta Holy Cross Church is the first Georgian church to be amply decorated with sculpture. There is a relief slab on each of the apse planes, in the centre of the east facade of the church, representing the donors. In the centre is Stepanoz I kneeling before Christ, to the right of this the relief depicts his heir Adarnase with his son, and on the left, Demetre, brother to Stepanoz. Both Adarnase and Demetre are kneeling before the angels. The sculptures are accompanied with explanatory inscriptions in beautiful old Georgian capitals (asomtavrili). On the south facade the viewer's attention is attracted by a relief Ascension of the Cross in the tympanum, above the main entrance. In the centre a large, equilateral cross inscribed into a medallion is being lifted on both sides by flying angels with widespread wings. To the left there is a composition of the Ascension of Christ on the architrave of the entrance to the women's chamber. On the same facade, above the window there is a relief of Kobul-Stepanoz kneeling before St Stephen, and higher up, on a plane of the drum there is the figure of an unknown person (presumably the architect).

Jvari Church had a great influence on the further development of Georgian architecture, due to its special religious significance, as well as the perfection of its architectural form. Already in the 7th century several churches were built in various parts of Georgia, Ateni Sioni in Inner Kartli, Martvili in Samegrelo, and Dzveli Shuamta in Kakheti, which more or less repeat the Church of Mtskheta Holy Cross. Churches of this type also were built in Armenia.

In the 17th-18th centuries, a wall was built around the Monastery of the Holy Cross to protect it from the increased invasions of the Northern Caucasian mountain people. The fragments of the walls and the ruins of the towers built into those walls still survive to the east and south of Jvari Church. From 1997 to 1998 the walls were partly restored.

South of the church, midway down the slope, at a place where, according to the chronicles St Nino found shelter for some time, stands a small, single-nave chapel. The building was restored in 2001. There is a spring at the northwest corner of the chapel.

ითითი წახანგზე ითით რელიეფური ფილაა, რომლებზეც წარმოდგენილი არიან ტაძრის ქტიტორები: შუამი - ქრისტეს წინაშე მუხლმოდრეკილი სტეფანოს I, მარჯვნივ - მისი მემკვიდრე ადარნერსე თავის ქუთან ერთად, მარცხნივ - სტეფანოსის ძმა დემეტრე. ადარნერსე და დემეტრე მუხლმოდრეკილი არიან ანგელოზების წინაშე, ქანდაკებებს ახლავს ლამაზი ასომთავრული განმარტებითი წარწერები. სამხრეთ ფსაღზე გამოირჩევა მთავარი შესასვლელის თავზე, ტიმპანში მოთავსებული ჯვრის ამბლეების გამოსახულება, რომლის ცენტრშიც ნაშენებია დიდი ტოლმკლავა ჯვარი მედალიონში, ხოლო მის ორსვე მხარეს - მდრინავალი ანგელოზები ფართოდ გაშლილი ფრთებით. აქვე მარცხნივ, საქალეუბოს კარის არქიტრავეზე ქრისტეს ამბლეების კომპოზიციაა. ამავე ფსაღზე სარკუმის ზემოთ არის რელიეფი წმ. სტეფანეს წინაშე მუხლმოდრეკილი ვინმე ქობულ-სტეფანოსის გამოსახულებით, ხოლო უფრო მაღლა, გუმბათის ყელის წახანგზე - უცნობი პირის (შესაძლოა სურთომოდვრის) ფიგურა.

მცხეთის ჯვრის ტაძარმა დიდი გავლენა მოახდინა ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრების განვითარებაზე, რაც განპირობებული იყო როგორც მისი განსაკუთრებული რელიგიური მნიშვნელობით, ისე არქიტექტურული გადამკვეთის სრულყოფილებით. უკვე VII ს-ში საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში აშენდა რამდენიმე ტაძარი, რომლებიც მეტ-ნაკლები სიზუსტით იმეორებს მცხეთის ჯვარს - ატენის სიონი შიდა ქართლში, მარტვილი სამეგრელოში, ძველი შუამთა კახეთში. ამ ტიპის ეკლესიები ცნობილია სომხეთშიც.

XVII-XVIII სს-ში, როცა საქართველოში გახშირდა მთიელთა შემოსევები, ჯვრის მინასტერს დასაცავად გალავანი შემოარტყეს. ჩვენს დრომდე შემორჩა მისი ფრაგმენტები და ზღუდები ჩართული ნახევრადანგრეული კოშკები ტაძრის აღმოსავლეთით და სამხრეთით. 1977-1998 წწ-ში გალავანი ნაწილობრივ აღადგინეს.

ჯვრის ტაძრის სამხრეთით, მთის კალთის დაახლოებით შუაზე, იმ ადგილას, სადაც მატიაწეების ცნობით ერთხანს თავს აფარებდა წმ. ნინო, არის ადრექრისტიანული ხანის პატარა დარბაზული სამლოცველო. შენობა აღდგენილია 2001 წ-ს. მის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხესთან არის წყარო.

14. გეტსიმანია

გეტსიმანიის (გეტსამანიის) სახელით ცნობილი ეკლესია, რომელსაც მოგვთა ეკლესიასაც უწოდებენ, სვეტიცხოვლის ტაძრის დასავლეთით, ფერდობის თავზე დგას. ქართული წყაროების მიხედვით, აქ იყო სინაგოგა (ბაგინი პურიათა), რომელზეც წმ. ნინომ ჯვარი აღმართა. ამ მოვლენის გამოძახილი უნდა იყოს ეკლესიის კიდეც ერთი სახელი - ქრისტეჯვრისუბნისა. სახელწოდება გეტსიმანია მცხეთის პალესტინური ტოპონიმიკის ნაწილია და უკავშირდება იერუსალიმის მახლობლად, ზეთისხილის მთის ფერდობზე მდებარე გეტსიმანიის ბაღს - იესო ქრისტეს უკანასკნელი ლოცვისა და ღმრთისმშობლის საფლავის ადგილს.

გეტსიმანია მცხეთაში შემორჩენილ ეკლესიათა შორის ერთ-ერთი უძველესია. ის, როგორც ჩანს, ზედ სინაგოგის ნაშთზე აშენდა V ს-ში, თუმცა მრავალი აღდგენა-დააკეთების კვალი ატყვია. ნაგრძელებული გეგმის, ვიწრო და მაღალი, დარბაზული ნაგებობა, რომელიც ქვიშაქვის დიდი, უხეშად დამუშავებული ფილებით არის მოპირკეთებული, ნანგრევებად არის შემორჩენილი. 2003-2004 წწ-ში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრებით გამოვლინდა ეკლესიის კედლებში ჩართული ანტიკური ხანის კვადრები და V ს-ის კანკელის პროფილირებული ფილები.

გადმოცემით, შენობა 1614 წ-ს დაანგრია ირანის შაჰ აბას I-ის ლაშქარმა. ეკლესიაში და მის გარშემო ძველი საფლავებია.

15. კარსანი

მტკვრისა და არაგვის შესაყარიდან 3 კმ-ით სამხრეთით მტკვარს მარჯვნიდან ერთი პატარა მდინარე კარსნისხევი. არქეოლოგიური გათხრებით ხეობის ქვედა ნაწილში გამოვლინდა ძვ. წ. I - ახ. წ. III სს-ის ნამოსახლარი, სამაროვანი და მეთუნეთა სახელოსნოები თიხის ჭურჭლის გამოსაწვავი ჭურბლები.

ახლანდელი სოფელი კარსანი უფრო ზემოთ, ხეობის სიღრმეში მდებარეობს. მის დასავლეთით 400-იოდე მ-ის მოშორებით ტყეში დგას ღმრთისმშობლის ეკლესია - IX-X სს-ის პატარა დარბაზული ნაგებობა. მისი კამარა და გრძივი კედლები დანგრეულია. უკეთ შემონახვა აღმოსავლეთი და დასავლეთი კედლები. აფსიდში

14. GETSIMANIA

The church known as Getsimania, also called Mogya Eklezia (the Church of the Magi), stands on the top of an incline west of Svetitskhoveli. According to Georgian historical sources, there used to be a synagogue on this site, on which St Nino erected a cross. This explains another name, Kristeyvisubnis Eklezia (the Church of the Christ's Cross District), in reference to the church. The name Getsimania is an example of the Palestinian toponymics in Mtskheta, and is connected with the garden of Gethsemane near Jerusalem, the site of Christ's last prayer and the burial place of the Virgin.

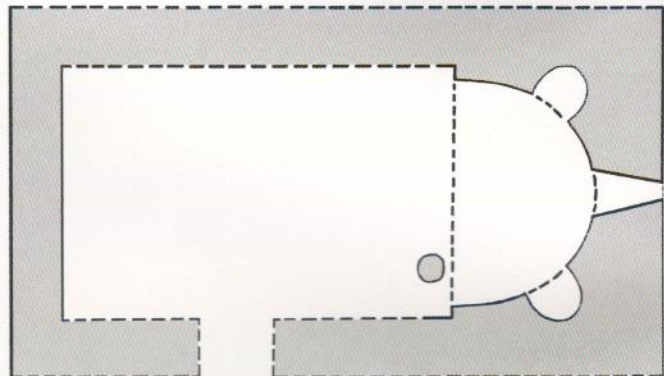

Getsimania is one of the oldest churches surviving in Mtskheta. It must have been built over the ruins of a synagogue in the 5th century, though it bears traces of numerous alterations. Only fragments survive of this single-nave, tall and narrow building of oblong plan, faced with large rough sandstone blocks. Archaeological excavations conducted between 2003 and 2004, revealed Antique blocks in the church walls and moulded slabs of a 5th century altar screen.

According to tradition, the building was destroyed by the forces of Shah Abbas I in 1614. There are old tombstones in and around the church.

15. KARSANI

A small river, the Karsnistsqali, flows into the Mtkvari 3km. south of the confluence of the Mtkvari and the Aragvi. Archaeological excavations at the bottom of the ravine have revealed a 1st century BC - 3rd century AD settlement, burial ground and potters' workshops with kilns.

The modern village of Karsoni is situated farther up in the gorge. About 400m west of the village, a little single-nave church of the Virgin dating from the 9th-10th centuries stands, in a broad-leaved forest. Its vault and the longitudinal walls are completely destroyed. The east and west walls are better preserved. There are two high, semicircular niches in the apse, starting at 1m off the floor. In front of the apse there rises a polygonal column - the pedestal of the cross erected in front of the sanctuary. The church is built of roughly cut stone of various colours.

The former complex of the geophysical observatory is situated between the village and the church. The main two-storey building, with a tall central projection, is constructed of brick and sandstone between 1910 and 1912. In 1962 the observatory was made into a TB hospital, with new buildings and a park added to the complex.

16. ST GEORGE CHURCH OF KALOUBANI

St George Church of Kaloubani stands on a hilltop, on the left bank of the Mtkvari, about 5 km west of Mtskheta. The way up to it branches off to the left from the Mtskheta-Shicmgvhime road.

ორი მაღალი, ნახევარწრიული გვერდის ნიშა, რომლებიც იატაკიდან დაახლოებით 1 მ-ის სიმაღლეზე იწეება. აფსიდის წინ აღმართული ნახანაგოვანი სვეტი - საკურთხეველისწინა ფერის კვარცხლბეკი. ეკლესია ნაგებია სხვადასხვა ფერის უხეშად დამუშავებული ქვებით.

ეკლესიასა და სოფელს შორის განლაგებულია ყოფილი გეოფიზიკური ობსერვატორიის კომპლექსი, რომელშიც გამოირჩევა მთავარი კორპუსი (აშენდა 1910-1912 წწ-ში) - ქვიშაქვის ბლოკებითა და აგურით ნაგები დიდი ორსართულიანი შენობა, შემალეებული ცენტრალური რიზალიტით მთავარ ფასადზე. 1962 წ-ს აქ მოეწყო ტუბერკულოზით დაავადებულთა საავადმყოფო, გაშენდა პარკი და ახალი კორპუსები.

16. კალოუზნის წმ. გიორგის ეკლესია

კალოუზნის წმ. გიორგის ეკლესია დგას მთის წვერზე, მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, მცხეთიდან 5-იოდე კმ-ით დასავლეთით.

IX-X სს-ით დათარიღებული ეკლესია კლდოვანი ნაგები ქვით ნაგები პატარა დარბაზული შენობაა. დასავლეთიდან მას აქვს ორსართულიანი კოშკისებრი მინაშენი, რომლის პირველი სართული (კარით სამხრეთიდან) ეკლესიის კარიბჭის ფუნქციას ასრულებდა, ხოლო მეორე, როგორც ჩანს, საცხოვრებელ სენას წარმოადგენდა. ამ სათავსოში კარიბჭიდან აღიოდნენ იატაკში დატანებული მართკუთხა ხერხელით.

ეკლესიას ძლიერ შემალეებული პროპორციები აქვს. შიდა სივრცეს სამხრეთ კედელსა და აფსიდში გაჭრილი თითო სარკმელი ანათებს. დასავლეთი კედლის სარკმელი მინაშენის მეორე სართულის სათავსოში გადის. საკურთხეველს გამოჰყოფს აგურით ნაშენი კანკელი. აფსიდში სარკმლის აქეთ-იქით ორი თაღოვანი ნიშაა.

ეკლესიის შემამკობელი ფერწერა XII ს-ის შუა ხანის მხატვრობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნიმუშს წარმოადგენს. იგი დროისათვის სახასიათო ხაზგასმული მონუმენ-

ტურობითა და მკაცრი ლაკონურობით გამოირჩევა.

გამოსახულებები თეორ ფონზე ორ რეგისტრად არის განლაგებული. საკურთხეველის კონქში ვედრებაა, ქვევით - ეკლესიის მამათა რიგი; დარბაზის კამარა საუფლო დღესასწაულთა ხუთ სცენას ეთმობა: დასავლეთიდან სამხრეთისაკენ - ხარება, შობა, მირქმა, ნათლისღება, ფერისცვალება. ქვედა რეგისტრი წმინდა მონაშეთა ხატის მსგავს ნახევარფიგურებსა და წმინდა მკობართა რეპრეზენტაციულ გამოსახულებებს უკავია.

მოსახლეობის ამგვარი სქემა ტიპიურია XI-XII სს-ის მცირე დარბაზული ეკლესიებისათვის, თუმცა ეკლესიის პატრონის - წმ. გიორგის საგანგებო გამოყოფა მას თავისებურ უღერადობას ანიჭებს. ჩრდილოეთ და სამხრეთ კედლებზე ერთმანეთის პირისპირ, ქრისტიანობის ტრიუმფის ნიშნად, მხედარი წმ. გიორგი ძლევაშობისა და კერპთმშხვეველი წმ. გიორგის უზარმაზარი სცენებია წარმოდგენილი.

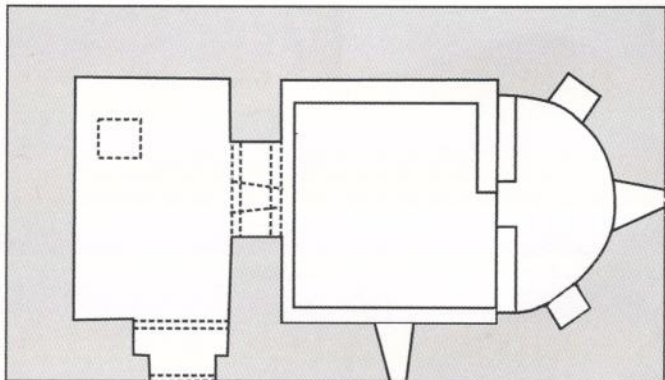
17. წმ. ბარბარეს ეკლესია

სამთავროს მონასტრის სამხრეთ-დასავლეთით, ძველ სასაფლაოზე დგას წმ. ბარბარეს X-XI სს-ის მომკრო დარბაზული ეკლესია (ბარბარეთი). ძლიერ დაზიანებული ნაგებობა 2003 წ-ს მთლიანად აღადგინეს და კედლები თლილი ქვით შემოსეს. ძველი წყობის ნაშთი შემოინახა დასავლეთი ფასადის ზედა ნაწილში. აქ, სარკმლის ზემოთ წარწერაა, რომელშიც განირჩევა სახელი სტეფანე.

18. სვეტიცხოველი

სვეტიცხოველის თორმეტი მოციქულის ტაძარი მცხეთის ცენტრში დგას. მატინანეს ცნობით, ახ. წ. 30-იან წწ-ში ამ ადგილას დაკრძალეს მცხეთელი ებრაელი ქალი სიდონია იესო ქრისტეს კვართან ერთად. შემდგომ ხანებში აქ იყო სასახლის ბაღი (სამოთხე), სადაც ერთხანს ცხოვრობდა წმ. ნინო. 330 წ-ის ახლოს ახლადგაქრისტიანებულმა მეფე მირიანმა სიდონიას საულაზე ხის ეკლესია ააშენა, რომელშიც საფლავზე ამო-

The church, dating back to the 9th-10th centuries, is a small single-nave building, built of broken up rock fragments. It has a two-storey, towerlike annex to the west, the ground floor of which (with the entrance to the south) served as the porch of the church, while the 1st floor was apparently a dwelling chamber. Entry into this chamber was effected through the rectangular opening in its floor. The church has quite lofty proportions. The inner space is illuminated through a single window in the apse, and another in the south wall. The window in the west wall looks into the chamber on the 1st floor of the annex. A brick altar screen sets off the altar. There are two arched niches on both sides of the window in the apse.

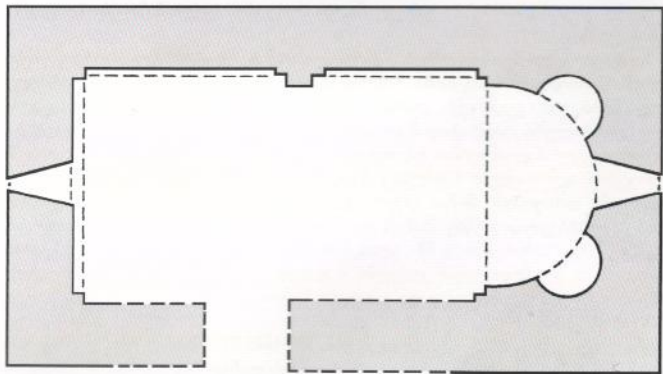
The frescoes adorning the church are some of the most important examples of mid-12th century painting. Their expressive monumentality and austere laconicism are typical of the time.

The murals are arranged in two tiers against a white background, with the Deisis in the conch, and a row of the Church Fathers at the bottom. The vault is covered with paintings depicting the five episodes of the principal Christian feasts, west to south: Annunciation, Nativity, Presentation in the Temple, Baptism, and Transfiguration; and in the lower tier, half-length, icon-type portraits of the holy fathers and holy women, and the representative figures of the warrior saints.

This distribution pattern of murals is typical of small single-nave churches in the 11th-12th centuries. However, the singling out of St George, the patron saint of the church, imparts a special importance to his person. The enigmatic representations of the equestrian St George the Victorious, and St George Destroying Idols, occupying the entire surface of the north and south walls opposite each other, symbolise the triumph of Christianity.

17. CHURCH OF ST BARBARA

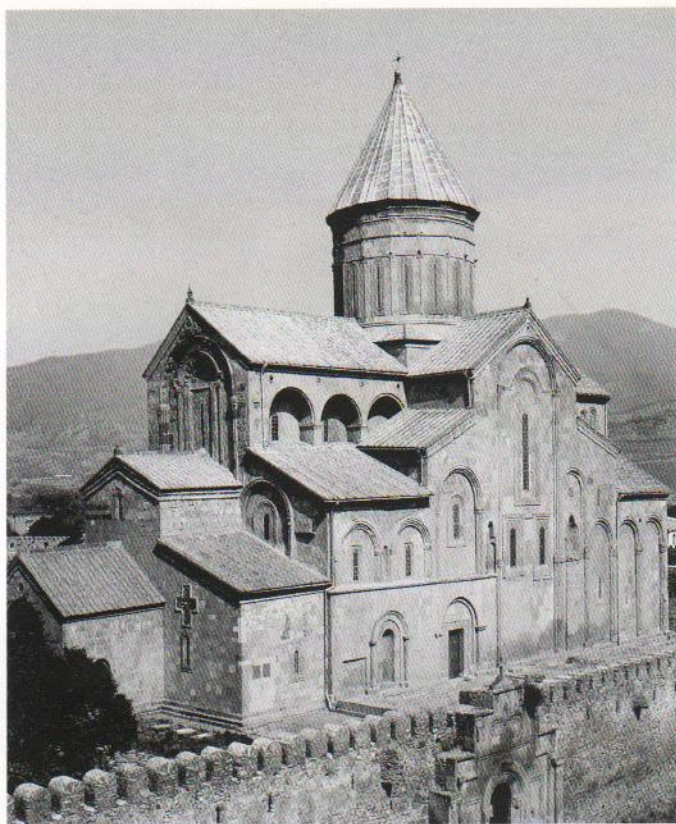
Church of St Barbara (Barbareti), a small single-nave church dating from the 10th-11th centuries, stands in an old cemetery in the west part of Mtskheta, south-west of Samtavro Convent. The church is badly damaged. The roof has fallen in, the south wall is destroyed, and the window in the apse is broken.

Squared blocks facing the walls inside and outside only survive in the apse and on the west wall. The north wall had a pilaster in the middle, of which now there is only a trace left. The window in the apse has two narrow, semicircular niches on both sides, going up from the floor to the bottom of the conch. In front of the apse, next to the north wall, there is a rectangular stone, sunk in the ground, which has medallions with Greek crosses carved out on three sides. The church had an entrance from the south. Two lines of an illegible inscription survive above the window, on the west facade. One can only make out the name - Stepane.

18. SVETITSKHOVELI CATHEDRAL

Svetitskhoveli Cathedral stands in the centre of Mtskheta. According to the chronicles a Jewish woman from Mtskheta, Sidonia, was buried in here in the 30s of the first century AD with Christ's robe in her hands. Later on, this place was a royal garden ("Eden"), where St Nino lived for a time. Around 330 the newly baptized King Mirian built the first

სული ნაძვისგან დაშენებული სვეტი (სხვა ვერსიით - შვიდი სვეტი) გამოიყენეს. მშენებლობის დროს მომხდარი სასწაულის შემდეგ ამ სვეტს "ცხოველი" ეწოდა. ეს სახელწოდება გაგრძელდა თვით ტაძარზეც, რომელიც უძველეს წყაროებში "ქვემო ეკლესიადაც" მოიხსენიება. სვეტიცხოველი დაარსებიდან დღემდე საქართველოს ეკლესიის მწყობრითაა (ჯერ მთავარეპისკოპოსთა, V სი-იდან კი კათალიკოსთა) საკათედრო ტაძარია.

420-იან წწ-ში ხის ეკლესია დაინგრა. 480-იან წწ-ში მღვდელთა გორგასალმა ააშენა ახალი ტაძარი - ქვის დიდი სამნავიანი ბაზილიკა ჯვრისებრი ბურჯების ოთხი წყვილით და შვერილი აფსიდით. 914 წ-ს ტაძარი გადანვა არაბმა მხედართმთავარმა აბულ-კასიმმა. ის მალევე აღადგინეს (როგორც ჩანს, ნაწილობრივ შეცვლილი სახით), მაგრამ XI ს-ის დასაწყისისთვის შენობა კვლავ დაინგრა.

1010-1029 წწ-ში ააშენდა სვეტიცხოვლის ახალი ტაძარი. მშენებლობის თაოსანი იყო კათალიკოსი მელქისედეკ I, არქიტექტორი - არსუკისძე. ახალ ტაძარში ჩართეს გორგასალისდროინდელი ბაზილიკის გრძივი კედლებისა და ბურჯების ნაშთები. არქეოლოგიური გათხრებით გამოვლენილია ბურჯების ძველი ბაზისები (დაცულია მინის ქვეშ).

სვეტიცხოველი შუა საუკუნეების ქართული არქიტექტურის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს. ნაგებობა "ჩანახული ჯვრის" ტიპისაა და ძლიერ წაგრძელებული მართკუთხე გეგმა აქვს. გუმბათი ეყრდნობა ოთხ ცალკე მდგომ ბურჯს. გადასვლა ცენტრალური კვადრატისგან გუმბათის წრიულ ყელზე აფრებით ხორციელდება. საკურთხეველი ძალიან ღრმაა და, აფსიდისა და ვრცელი ბემის გარდა, გუმბათქვეშ ბურჯების აღმოსავლეთ წვეთსაც მოიცავს. აფსიდისა და ბემის კედლებში 17 თაღოვანი დასაჯდომი ნიშა გაკეთებული კათალიკოსისა და ეპისკოპოსებისათვის. საკურთხეველის ორსვე მხარეს აფსიდიანი ეგვტერებია: ჩრდილოეთით - წმ. ნიკოლოზისა, სამხრეთით - წმ. ელისა ნინასწამეტყველისა. სამხრეთი ეგვტერის შუაში არის ჭა, ჩრდილოეთ კედელში - ასახელებული ეგვტერების თავზე მდებარე მეორე სართულის სათავსებსა და კამარებს ზემოთ განლაგებულ მრავალრიცხოვან სამალავებში.

ტაძრის დასავლეთი ნაწილი აღდგენილია 1413-1440 წწ-ს შორის მღვდელთა გორგასალის მიერ, მას შემდეგ, რაც შენობა თემურლენგის ლაშქარმა დაანგრა. დასავლეთი მკლავი, როგორც ჩანს, განსაკუთრებით იყო დაზიანებული და დიდწილად ხელახლა ააშენდა. თავიდან ის სამი წყვილი თანაბარი სიგანის თაღით გამოყოფოდა გვერდით ნაწილებს. აღდგენისას გაკეთდა ორი წყვილი სხვადასხვა სიგანის თაღი. სამხრეთი დიდი თაღის ქვეშ 1673-1688 წწ-ში კათალიკოსმა ნიკოლოზ VIII-მ (ამილახორი) აღმართა მართკუთხა კოშკისებრი ნაგებობა. ის აღნიშნავს უფლის კვართის დაფლვის ადგილს, რომელზეც იდგა ცხოველმყოფელი სვეტი.

სამხრეთი კედლის ორ შვერილს შორის XV ს-ში ააშენდა კვადრატული გეგმის პატარა გუმბათიანი სამლოცველო, რომელიც იერუსალიმის უფლის საფლავის ეკლესიის სიმბოლურ ასლს წარმოადგენს. საკათალიკოსო საყდარი სამხრეთ-დასავლეთ გუმბათქვეშა ბურჯთან 1688-1691 წწ-ს შორის არის აღდგენილი კათალიკოს იოანე VII-ს მიერ. კანკელი საკურთხეველის წინ გაკეთდა 1972 წ-ს.

სვეტიცხოვლის ტაძარში დაკრძალულნი არიან ქართველი მღვდლები რევი, ბაკური, ვახტანგ გორგასალი, დავით VI, გიორგი VIII, ლუარსაბ I, ერეკლე II, გიორგი XII, დედოფლები მარიამი (როსტომ მეფის მეუღლე), ანა (ერეკლე II-ის მეუღლე), კათალიკოსები მელქისედეკ I, დომენტი II, ზესარიონ I, ანტონ I და სხვანი.

დასავლეთიდან ტაძარს აქვს მასთან სამი ფართო თაღით დაკავშირებული ნართექსი. პატრონივე, რომელიც თავიდან სამი მხრიდან ეკლესიოდა დასავლეთ მკლავს, 1413-

church upon Sidonia's grave, using a pillar (seven pillars, according to another version) made from the cedar of Lebanon which had grown on the grave. After the miracles which the pillar worked during the construction of the church, it was called "Svetitskhoveli": life-giving pillar. This name began to be applied to the church itself, which was mentioned in the oldest manuscripts as the "lower church". Ever since its foundation Svetitskhoveli has been first the Cathedral of Georgia's Archbishops and then of the Catholicos (after the 5th century).

In the 420s the wooden church was destroyed, and in the 480s King Vakhtang Gorgasali built a new cathedral, a large, stone three-nave basilica with four pairs of cruciform piers and a projecting apse. In 914 the Arab general Abul Qasim burned the cathedral down. It was soon restored (and evidently, partly altered), but by the early 11th century it was destroyed again.

From 1010 to 1029 a new Svetitskhoveli Cathedral was built by the architect Arsukisdze on the initiative of Catholicos Melchisedec I. The new cathedral incorporated the remains of the longitudinal walls and original piers. Archaeological excavations have revealed the old bases of the piers (at present protected under a glass floor).

Svetitskhoveli Cathedral is one of the best examples of medieval Georgian architecture. The building is of an "inscribed-cross" type, and has an elongated rectangular ground plan. The dome rests on four free-standing piers. The transition from the central square to the circular drum is effected by means of the pendentives. The sanctuary is very deep, and includes the east pair of dome piers in addition to the apse and a spacious bema. There are 17 arched niches in the apse and bema walls where the catholicos and the bishops used to sit. On both sides of the altar there are apsed chapels, one dedicated to St Nicholas in the north and one to Prophet Elijah in the south. In the middle of the south chapel there is a well, and in the north wall there are steps up to the 1st floor rooms above the chapels and numerous hiding places over the vaults.

King Aleksandre I restored the west part of the building between 1413 and 1440, after it had been destroyed by the hordes of Tamerlane. The west arm was evidently damaged much more seriously than the rest of the building and was built practically anew. Initially it was separated from the side spaces by means of three pairs of arches of equal width. During the restoration two pairs of arches were made of differing width. Between 1678 and 1688 Catholicos Nikoloz VII erected a rectangular towerlike structure under the wide south arch. It marks Sidonia's grave, where the life-giving pillar had stood.

A small, domed chapel with a square ground plan was built between two projections in the south wall in the 15th century as a symbolic copy of the Jerusalem church of the Holy Sepulchre. The throne of the catholicos by the southwest dome pier was restored between

1688 and 1691 by Catholicos Ioane VII. The altar screen was made in 1972.

The Georgian kings: Rev. Bakur, Vakhtang Gorgasali, David VI, George VII, Luarsab I, Erekle II, George XIII, the queens Mariam (wife of King Rostom), and Anna (wife of Erekle II), and the catholicos Melchisedec I, Domenti II, Besarion I, Anton I, and others are all buried in Svetitskhoveli.

To the west, the cathedral has a narthex connected to it by means of three wide arches. The gallery, which used to circle the west part of the central nave on three sides only remains in the centre of the west part, above the middle of the narthex, following the restoration of 1413-1440. It opens into the cathedral by means of three arches, supported by columns. The main entrance is in the centre of the west wall of the narthex. The porch in front of it was renovated in 1813 by Exarch Varlam Erivastvili. The cathedral has two more entrances opposite each other, to the south and to the north.

Outside, Svetitskhoveli Cathedral is faced with smooth cut sandstone tiles. The end walls have preserved more of their original appearance. There are five blind arches on the east facade. Two deep triangular niches cut into the wall on both sides of the high middle arch. The altar window is decorated with an ornamental frame of dark red stone. Two tiles with figures of soaring angels were inserted at the bottom corners of the frame at a later date, during one of the renovations (they date from the 11th century but had initially been placed elsewhere). Just a little further down, there are two high relief overheads which survive from the 5th century building. The composition of the Deisis between them was made, according to the inscription, in 1674. The central space of the wall above the main window is occupied by a fan-like composition, consisting of twelve radiating segments. The inscription on the disks at the ends of the segments mentions Melchisedec I and Arsukisdze. The three windows on the gable above the central arch (they illuminate the area above the conch) were made between 1413 and 1440. The figures of the eagle and the lion on their left date back to the 11th century, but they were inserted here later.

1440 წწ-ის აღდგენის შემდეგ მხოლოდ დასავლეთ მხარეს, ნართექსის შუა ნაწილის თავზე დარჩა. ის მრგვალ სვეტებზე გადაყვანილი სამი თალით იხსნება ტაძრისკენ. მთავარი შესასვლელი ნართექსის დასავლეთი კედლის ცენტრშია. მის წინ მდგომი კარიბჭე 1813 წ-ს განახალა ეგ ზარქოსმა ვარლამ ერისთავმა. ტაძრის კიდევ ორი კარი აქვს სამხრეთიდან და ჩრდილოეთიდან, ერთი მეორის პირდაპირ.

გარედან სვეტიცხოვლის ტაძარი მთლიანად ქვიშაქვის თლილი ფილებით არის მოპირკეთებული. თავდაპირველი სახე განივმა ფასადებმა შეინარჩუნა. აღმოსავლეთ ფასადზე ხუთი დეკორატიული თალია. შუა მაღალი თალის აქეთ-იქით კედელში ორი ღრმა სამკუთხა ნიშა არის შეჭრილი. საკურთხევლის სარკმელს მუქი წითელი ქვებით გამოყვანილი მოსუქურთმებული საპირე აკოვს. მის ქვედა კუთხეებთან ერთ-ერთი განახლების დროს ჩასვეს XI ს-ის თითო ფილა მფრინავი ანგელოზის გამოსახულებით (ფილები თავდაპირველად სხვა ადგილას იყო), უფრო ქვემოთ - ხარის პორფირეფორი თავები, რომლებიც V ს-ის ნაგებობიდან შემორჩა. ხარის თავებს შორის მოთავსებული ვედრების სცენა, წარწერის მიხედვით, გაკეთდა 1674 წ-ს. მთავარი სარკმლის ზემოთ ფასადის შუა ნაწილი უკავია 12 რადიალური სხივისაგან შედგენილ მარაოსებრ კომპოზიციას. სხივების დამაბოლოებელ დისკოებზე ამოკვეთილ წარწერაში იხსენიებიან მელქისედეკ I და არსუკისე. სამი სარკმელი შუა თალის ზემოთ, ფრონტონში (ისინი კონქისზედა სათავსს ანათებს) მოეწყო, 1413-1440 წწ-ში. არწივისა და ლომის გამოსახულებები მათ მარცხნივ XI ს-ისა, მაგრამ აქ მოგვიანებით არის ჩადგმული.

დასავლეთი ფასადი ასევე ნაწილობრივ აღდგენილია 1413-1440 წწ-ში, ძირითადად ძველი, ჩამოცვენილი ქვებით გამოყენებით. ფასადის შუა ნაწილი განსაკუთრებით მდიდრულად არის მორთული. სარკმელს მართკუთხა საპირე ეკვება. მის ზემოთ თავსართით შემოფარგლული არე დაფარულია რთული მცენარეული ჩუქურთმით. შემკულობას შემოწერს ფართო თაღოვანი ჩარჩო, რომლის აქეთ-იქით, ფასადის კიდევში ვაზის სტილიზებული გამოსახულებებია, ზემოთ. ფრონტონის წვერში - უფლის დიდების სცენა.

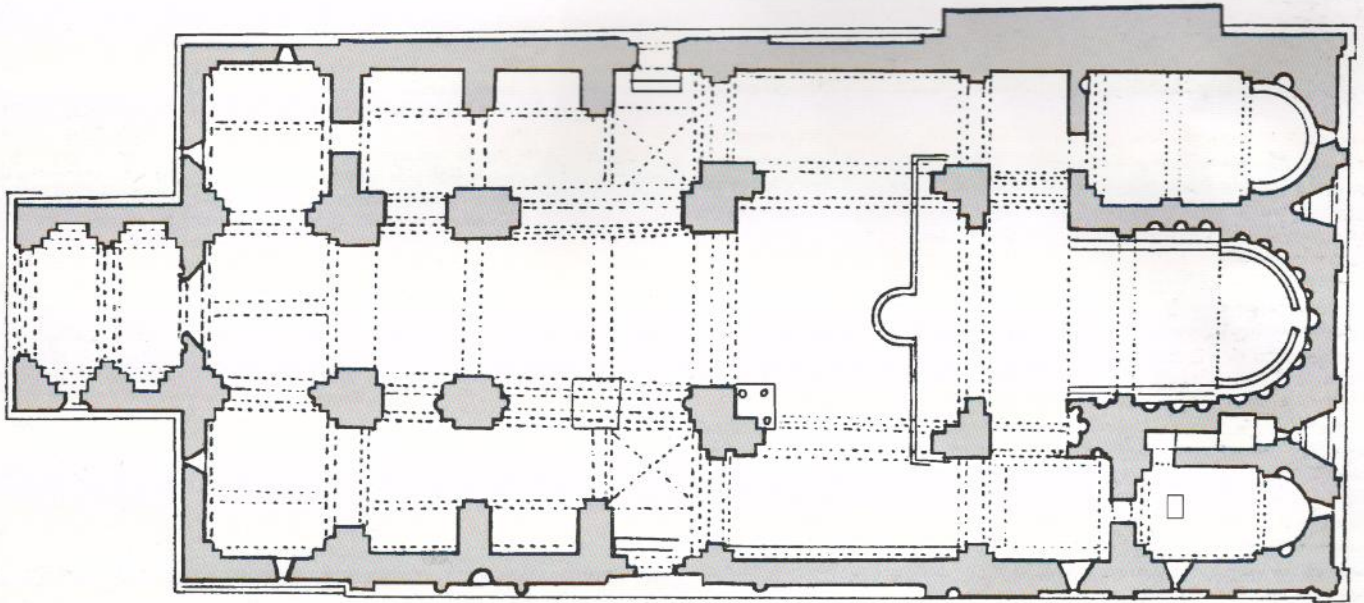
გრძივი ფასადები მეტად არის გადაკეთებული. თავდაპირველი სახით შემონახა სამხრეთი და ჩრდილოეთი მკლავების სამ-სამი სარკმლის მორთულობა და აღმოსავ-

The west facade was also partly restored between 1413 and 1440 mainly with the old stones which had dropped off. The upper part of the facade is decorated with a rectangular frame. The area above it is covered with intricate foliage. The decoration is set in a wide arching frame, with a stylized vine relief on either side, at the edge of the facade. Above, at the top of the gable, there are figures of Christ, and two soaring angels.

The longitudinal facades have been altered more. The three window decorations of the south and north facades, and the fan-like compositions in the central high arches, analogous to the east facade, survive in their original form. The centre of this composition on the north facade is occupied by the figure of a large peacock. Above the peacock one can see a relief hand of the architect holding a set square, and the memorial inscription of Arsuksidze (this relief gave rise to a later legend concerning the severing of the hand of the master who had built Svetitskhoveli). Melchisedec I's inscription is set into the gable. During one of the repairs several red-stone tiles with the reliefs of a vine, a cross, St George, cherubim, doves, and lions were set into the south facade of the narthex. The masonry of the north and south facades was renovated several times during the 19th century. The neo-classical pilasters and trefoil-arched niches were made between 1837 and 1844, the cornices of the cathedral were replaced and the roof was repaired in the periods 1864-1874 and 1897-1903. The original dome of Svetitskhoveli completely collapsed during the destruction of the cathedral by Tamerlane's hordes and was restored between 1413 and 1440. The main part of the contemporary dome, the green of its drum contrasting with the sandy-yellowish colour of the cathedral, dates back to that very time. There are 16 framed windows in the drum. The dome collapsed again in 1656 and was restored by King Rostom and Queen Mariam, as indicated in the inscription on the upper belt of the drum.

To the south and to the north Svetitskhoveli had porches and chapels dating from various times, which were pulled down in 1837. Only the traces of their foundations are left.

The murals still surviving in the church date mainly from the 17th century. According to scholars the frescoes in the apse greatly altered by repainting done in the 19th century are contemporaneous with the present church. The 17th century murals mainly surviving in fragments in various places are heterogeneous - painted by various painters by order of various donors, they essentially reflect the whole gamut of 17th century Georgian painting.

ლეთი ფასადის ანალოგიური მარაოსებრი კომპოზიციები შუა მაღალ თაღებში. ჩრდილოეთ ფასადზე ამ გამოსახულების ცენტრში ფარშევანგის დიდი ფიგურაა, მის ზემოთ კი - რელიეფური ხელი ხუროთმოძღვრის ხელსაწყოთი, გონიოთი, და არსუკისძის სულის მოსახსენიებელი წარწერა (მათგან მომდინარეობს გვიანდელი ლეგენდა, რომლის მიხედვითაც სვეტიცხოვლის მამულებელ ოსტატს მარჯვენა მოკვეთეს). ფრონტონის არეში ჩადგმულია მელქისედეკ I-ის წარწერა. ნართექსის სამხრეთ ფასადზე ერთ-ერთი შეკეთებისას მოთავსეს წითელი ქვის რამდენიმე ფილა ვაზის. ჯვრის, წმ. გიორგის, ქერუბიმის, მტრედებისა და ლომების რელიეფებით.

კედლის წყობა სამხრეთ და ჩრდილოეთ ფასადებზე რამდენჯერმე განახლეს XIX ს-ში. 1837-1844 წწ-ში გაკეთდა კლასიციტური პილასტრები და სამყურა ნიშები, 1864-1874 და 1897-1903 წწ-ში გამოცვალეს ტაძრის კარნიზები და შეაკეთეს სახურავი.

სვეტიცხოვლის თავდაპირველი გუმბათი მთლიანად ჩაიქვა თემურლენგის ლაშქრის მიერ ტაძრის დანგრევის დროს და 1413-1440 წწ-ში აღდგინეს. ადრეინდელია დღეს არსებული გუმბათის ყელის დიდი ნაწილი, რომელიც ტაძრის საერთო მოყვითალო-ქვიშისფერი ტონისაგან განსხვავებული მოწვანო ფილებითაა მოპირკეთებული. გუმბათის ყელს საპირეებით შემკული 16 სარკმელია. 1656 წ-ს გუმბათი კვლავ ჩაიქვა და ის როსტომ მეფემ და მარიამ დედოფალმა აღადგინეს. ამ ფაქტის აღმნიშვნელი წარწერა არის გუმბათის ყელის ზედა სარკმელზე.

სამხრეთიდან და ჩრდილოეთიდან სვეტიცხოველს ჰქონდა სხვადასხვადროინდელი სტოპი და ეგზეტრები, რომლებიც 1837 წ-ს დაანგრეს. შემორჩა მხოლოდ მათი საძირკვლების კვალი.

ტაძარში შემორჩენილი მოხატულობანი, ძირითადად, XVII ს-ს განეკუთვნება. ვარაუდობენ, რომ აუსიდის მოხატულობა, რომელსაც ძალზე უცვალა სახე XIX ს-ის

The frescoes on the Pillar erected at the site of the burial of Christ's robe are painted, according to the inscription in Old Georgian capitals, by Grigol Guljavarashvili by order of Catholicos Nikoloz Amilakhori (1678-1688). The paintings depicting the episodes of the conversion of Kartli are arranged in two registers on the sides of the pillar. On the east side (bottom to top, left to right): St Nino Praying at Mt Armazi, the Healing of Prince Revi, King Mirian with Clergy from Constantinople, King Mirian before Svetitskhoveli Church; on the west side: the Ascension of the Pillar, an episode with one of St Nino's Miracles on Mt Armazi; on the south side: King Mirian and Queen Nana Worshipping the Pillar, the Healing of Queen Nana, King Mirian and Queen Nana Returning from the Hunting. Other paintings on the pillar represent episodes from the Gospel and figures of various saints.

The mural portrait of Queen Mariam with her son Otia painted on the east side of the southwest pier supporting the dome is an important example of 17th century Georgian portraits of donors. The frescoes on the north wall of the west arm depicting the episodes from the Gospel can be positively dated from Queen Mariam's time. They bear a striking resemblance to the murals in Martvili (Samegrelo) demonstrating the unity of the contemporary Georgian culture.

The illustration of Psalms 148-150 on the east section of the south wall is the only painting of this type in Georgia.

The episodes from the Old Testament on the north wall of the Catholicos' throne, according to the inscription in Old Georgian capitals, were painted by order of Catholicos Ioane Diasamidze between 1688 and 1691.

The fresco of Aleksandre I the Great (15th century) being crowned, on the north side of the southwest pier supporting the dome, is the only surviving example from the row of historical portraits. It is eloquent evidence of the keen interest in national history in 17th century Georgia.

გადაწერა. XI ს-ისა.

სხვადასხვა ადგილებში და მეტწილად ფრაგმენტულად მოღწეული XVII ს-ის მოხატულობანი არაერთგვაროვანი - სხვადასხვა დამკვეთის ნებით და სხვადასხვა მხატვრის ხელთ შესრულებული. ისინი, არსებითად, თანადროული ქართული მხატვრობის მთელ სპექტრის ასახვა.

უფლის კვირიის დაფუძის ადგილას აღმართული სვეტის მოხატულობა, წარწერის თანხმად, მხატვარ გრიგოლ გულჯავანაშვილის მიერ არის შესრულებული 1678-1688 წწ-ში კათალიკოს ნიკოლოზ VIII-ის (ამილახორი) სურვილით. აღსანიშნავია სვეტის კედლებზე ორ რეგისტრად გამოსახული ქართლის მოქცევის სიუჟეტები: აღმოსავლეთით (ქვემოდან ზემოთ, მარცხნიდან მარჯვნივ) - წმ. ნინოს ლოცვა არმაზის მთასთან, უფლისწულ რევის განკურნება, მირიან მწველ და კონსტანტინოპოლის სამღვდლოება, მირიან მწველ სვეტიცხოვლის ტაძრის წინაშე; დასავლეთით - სვეტის ამღვლეობა, წმ. ნინოს ერთ-ერთი, არმაზის მთასთან დაკავშირებული სასწაული; სამხრეთით - მირიან მწველსა და ნანა დედოფლის მიერ სვეტის თაყვანისცემა, დედოფალ ნანას განკურნება, ნანა დედოფლისა და მირიან მწველს დაბრუნება ნადირობიდან. სვეტის დანარჩენ არეგებზე სახარების სცენები და ცალკეულ წმინდანთა ფიგურები.

სამხრეთ-დასავლეთი გუმბათქვეშა ბურჯის აღმოსავლეთ პირზე წარმოდგენილი მარამ დედოფლისა და მისი ძის, ოტისა, გამოსახულება - XVII ს-ის ქართული საეპიტროპო პორტრეტის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნიმუშია. უთუოდ მარამ დედოფლისეულია დასავლეთი მკლავის ჩრდილოეთი კედლის მოხატულობა (სახარების სიუჟეტებით), რომელიც მარტვილის მხატვრობასთან სიახლოვით მამნიდელი ქართული კულტურის ერთიანობას ცხადყოფს.

უსალმუნის 148-150 ლექსთა ილუსტრაცია ტაძრის სამხრეთი კედლის აღმოსავლეთ მონაკვეთზე ერთადერთი ამგვარი გამოსახულებაა საქართველოში.

საკათალიკოსო საყდრის ჩრდილოეთ პირზე წარმოდგენილი ძველი აღთქმის სცენები, წარწერის თანხმად, კათალიკოს იოანე დიასამიძის (1688-1691) დაკვეთით არის შესრულებული.

XVII ს-ში შესრულებულ ისტორიულ პორტრეტთაგან შემორჩა სამხრეთ-დასავლეთი გუმბათქვეშა ბურჯის ჩრდილოეთ პირზე გამოსახული ალექსანდრე I დიდის (XV ს.) მეფედკურთხევის სცენა. იგი იმდროინდელ საქართველოში ეროვნული ისტორიისადმი მძაფრი ინტერესის თვალსაჩინო მოწმობაა.

სვეტიცხოვლის ეზოს უკვე XI ს-ში ზღუდე ფრცხა. სამხრეთი შესასვლელის თავზე არსებული წარწერა გვატყობს, რომ გალავანი ერეკლე II-მ აღადგინა 1787 წ-ს. გალავნის კუთხეებში და სამხრეთი და ჩრდილოეთი კედლების შუაში ცილინდრული კოშკები დგას.

დასავლეთ კედელში ჩართულია 1029 წ-ის ახლოს აგებული ორსართულიანი კარიბჭე. მისი ფსალები თლილი ქვით არის მოპირკეთებული. პირველ სართულზე ფართო თაღოვანი შესასვლელის ორსაგ მხარეს თითო სათავსია, მეორეზე - ერთი დიდი დარბაზი, რომელიც დასავლეთით სამი თალით იხსნება. თაღებს ზემოთ ამოკვეთილ წარწერაში მელქისედეკ I იხსენიება.

კათალიკოს ანტონ II-ის სასახლე ტაძრის ეზოს სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში აშენდა 1788-1811 წწ-ს შორის და რამდენჯერმე გადაკეთდა XIX-XX სს-ის მანძილზე.

გალავნის გარეთ, მის სამხრეთ კედელთან და კედლის ქვეშ გამოვლენილია XI ს-ის დიდი სასახლის ნაშთები. ის წარმოადგენდა თლილი კვადრებით მოპირკეთებულ წარგებულ მართკუთხა ნაგებობას.

სასახლე აღადგინდა XIV და XVII სს-ში. მისი კედლების ფრაგმენტები ნაწილობრივ რესტავრირებულია 1963-1964 და 1977-1979 წწ-ში.

ტაძრის აღმოსავლეთ ფსადიდან 2001 წ-ს, არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩნდა სამეფო ოჯახის წევრი ქალის III-IV სს-ის სამარხი. ქვაყუთის მდიდრულ ინვენტარში გამოირჩევა: ოქროს ბეჭედი სარდინიის გემით, რომელზეც, ბერძნული წარწერის თანხმად, დედოფალი ულიპია გამოსახული; პორელიეფური კამეები მამაკაცისა და ბავშვების პორტრეტებით. განსაკუთრებით აღსანიშნავია უნიკალური საწერი მოწყობილობა: ვერცხლის სტილოსები და მათი ვერცხლისავე ბუდე, ოქროს სამღვდელ ვერცხლის ბუდეთა და ოქროს ჭვირული სარქველით. სტილოსებისა და სამღვდელს ბუდეებზე წარმოდგენილი მუზეების (კლიო, ევტერპე, თალია, მელპომენე, ტერფსიხორე, ერატო, პოლიმნია, ურანია, კალიოპე) და მოაზროვნეების (პროტროსი, მენანდრე, დემოსტენე) პორელიეფური გამოსახულებები მოიჭრეულია, მათ ბერძნული განმარტებით წარწერები ახლავს. სავარაუდოდ, საწერი მოწყობილობა სამღვდლის სარქველის ბერძნულ წარწერაში მოხსენიებული მწველ უსტამონისა და ევგენიონის საკუთრება იყო (სამ-სამ).

19. სამთავროს მონასტარი

სამთავროს მონასტარი მდებარეობს მცხეთის ჩრდილოეთ ნაწილში. IV ს-ში ამ ადგილას, მაყვლის ბუჩქნარში (მაყვლოვანში) სამი წელი იცხოვრა წმ. ნინომ. 330 წ-ის ახლოს მეფე მირიანმა აქ ააშენა ეკლესია, რომელიც მატჩანეებში "ზემო" ან "გარეუბნის" ეკლესიად მოიხსენიება. მასში დაკრძალეს თვით მირიანი და დედოფალი ნანა. 420-იან წწ-ში დაწერული "ქვემო" (სვეტიცხოვლის) ეკლესიიდან დროებით აქ გადმოიტანეს ქართლის მთავარეპისკოპოსის ტახტი. 480-იან წწ-ში მწველ ვახტანგ გორგასალამ სამთავრო საეპისკოპოსო ტაძრად აქცია. სამთავროშია დაკრძალული ერთ-ერთი ასურელი მამა - წმ. აბიბოს ნეკრესელი. 1811 წ-ს სამთავროს საეპისკოპოსო გაუქმდა. 1820 წ-ს აქ დაარსდა დედათა მონასტარი.

სამთავროს მაცხოვრის ტაძარი 1030-1040-იან წწ-ში აიგო და XI ს-ის ქართული არქიტექტურის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია. 2002-2003 წწ-ში ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების შედეგად აქ გვიანნატიკური ნაგებობისა და ადრექრისტიანული ეკლესიის ფრაგმენტები აღმოჩნდა. ეკლესია წარმოადგენდა სამწიგნობარო ბაზილიკას სამი წყვილი მართკუთხა ბურჯითა და ნახანგოვანდ შევირილი აფსიდით. სავარაუდოდ VI ს-ში აფსიდს ორსაგ მხარეს მართკუთხა სათავსები დაემატა. ამჟამად მდგომი ტაძარი ამ ბაზილიკის ნაშთზეა აგებული. ტაძარი "ჩახაზული ჯვრის" ტიპის

The Svetitskhoveli grounds were enclosed by a wall as early as the 11th century. In 1787 King Erekle II, as stated in the inscription above the south entrance restored the wall. At the corners of the south and the north walls there are cylindrical towers. A two-storey gate was built into the west wall around 1029. Its facades are faced with smoothly hewn stone tiles. On the ground floor, on either side of a broad, vaulted gateway, there are two chambers, and on the 1st floor there is a large hall open to the north with three arches. The inscription engraved above the arches mentions Melchisedec I. Catholicos Anton II's palace was built in the south-east corner of the grounds between 1788 and 1811, and was rebuilt several times in the course of the 19th and 20th centuries.

Outside the wall, near its south part and below it, the remains of an 11th century palace have been uncovered. The palace was an elongated rectangular building with walls faced with smooth, cut stone. The palace was restored in the 14th and 17th centuries. The fragments of its walls were partly restored from 1963 to 1964 and from 1977 to 1999.

Archaeological excavations, conducted by the east facade of the cathedral in 2001, revealed the burial of a woman from the royal family, dating from the 3rd-4th century. The rich inventory of a cist is remarkable for a gold ring-set with cornelian gem, which, according to the Greek inscription, is adorned with the portrait of Queen Ulpia; cameos with high-relief portraits of a man and a child. Particularly noteworthy are the writing materials, such as silver styluses with a silver case, a gold ink-pot with a silver case and a gold ornamented lid. The styluses and ink-pot cases are adorned with high-relief figures of the Muses (Clio, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsichore, Erato, Polyhymnia, Urania and Calliope) and the great thinkers (Homer, Menander and Demosthenes), gilded and provided with explanatory inscriptions in Greek. The writing materials presumably belonged to King Ustamon and Evgenion, mentioned in the Greek inscription of the ink-pot lid (kept at the GNM-MG).

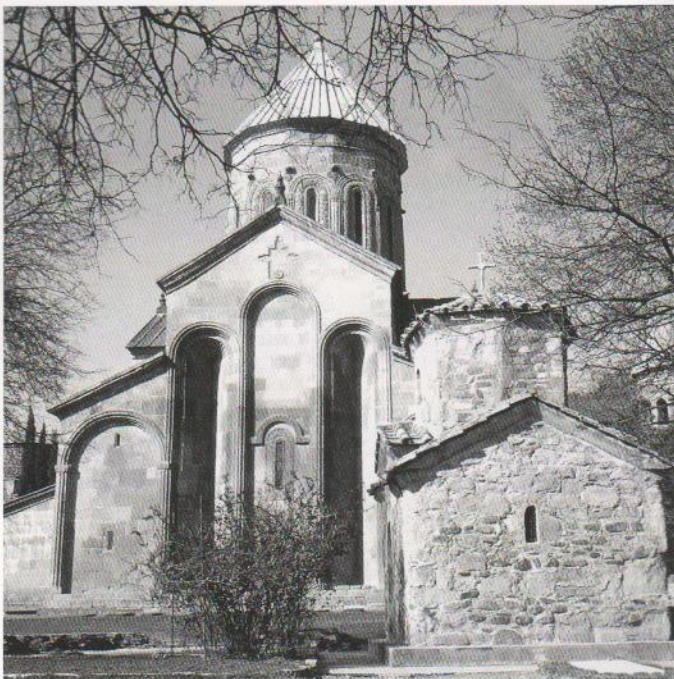
19. SAMTAVRO CONVENT

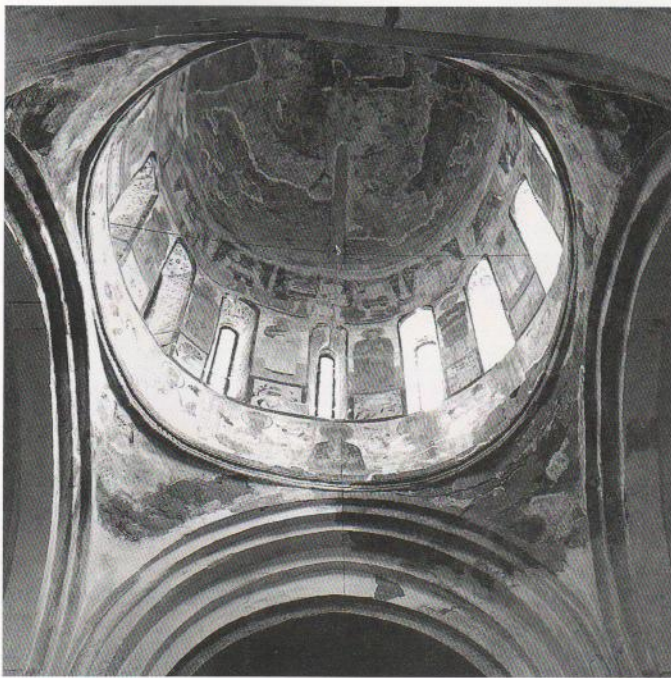
Samtavro Convent stands in the north part of Mtskheta. St Nino spent three years living in a blackberry bush in this place, which was outside the town-walls in the 4th century. Around 330 King Mirian built a church here, which is mentioned in the chronicles as the "upper" or the "suburban" church. King Mirian himself and Queen Nana were buried in this church. In the 420s the throne of the Archbishop of Kartli was moved here temporarily from the ruined "lower" church (Svetitskhoveli). In the 480s King Vakhtang Gorgasali made Samtavro a cathedral church. One of the Syrian Fathers, St Abibos Nekreseli is buried in Samtavro. In 1811 the Samtavro Episcopate was abolished, and in 1820 a convent was founded.

Cathedral of the Saviour was built between 1030 and 1050 and is one of the best examples of 11th century Georgian architecture. Archaeological excavations between 2002 and 2003 revealed fragments of a late Antique building and early Christian church. The church was a three-nave basilica with three pairs of rectangular piers and a polygonally projecting apse. Rectangular compartments were presumably added to the apse in the 6th century. The present church stands on the ruins of the former basilica. It is an inscribed-cross-type building, with the dome resting on the projections of the apse walls and two free-standing piers. The transition from the central square to the circular drum is carried out by means of pendentives. On both sides of the altar apse the church has apsed pastophoria, on top of which there are 1st floor rooms. The drum has 13 windows, the south and north crossarms and the nave have twin windows, but there is only one window in the apse. The cathedral has two entrances, in the south and the west.

The cathedra, the official throne of a bishop, very much altered, is by the southwest pier, supporting the dome. The altar screen dates from the 15th century. The tomb of King Mirian and Queen Nana in the southwest corner of the cathedral, made in 1906, was destroyed during repair works conducted between 2002 and 2003.

The cathedral is faced with smooth sandstone tiles outside, and richly decorated. The ornamentation is especially rich on the longitudinal facades. The upper part of the south

ნაგებობაა. გუმბათი ეყრდნობა აფსიდის კედლების შვერილებსა და ორ ცალკე მდგომ ბურჯს. გადასვლა ცენტრალური კვადრატისგან გუმბათის მრგვალ ყელზე აფრების საშუალებით ხდება. საკურთხევლის აფსიდის ორსავე მხარეს მოწყობილია აფსიდიანი პასტიფორიუმები, რომელთა თავზეც შიორე სართულის სათავსებია. გუმბათის ყელში 13 სარკმელია; დასავლეთ, სამხრეთ და ჩრდილოეთ მკლავებში - ორ-ორი, შეწყვილებული; აფსიდში - ერთი. ტაძარს ორი შესასვლელი აქვს - სამხრეთიდან და დასავლეთიდან. სამხრეთ-დასავლეთ გუმბათქვეშა ბურჯთან არის ძლიერ გადაკეთებული კათედრა. აფსიდის წინ აღმართული კანკელი XV ს-ით თარიღდება. მეფე მირიანისა და დედოფალ ნანას საფლავის ძეგლი, რომელიც ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში იდგა (გაკეთდა 1906 წ-ს) განადგურდა 2002-2003 წწ-ში ჩატარებული რემონტის დროს.

გარედან ტაძარი მოპირკეთებულია ქვიშაქვის თლილი ფილებით და მდიდრულად არის შემკული. განსაკუთრებით უხვი მორთულობით გამოირჩევა გრძივი ფასადები. სამხრეთი ფასადის ზედა ნაწილი გაფორმებულია სამი ღრმა თალით. შუა თალში ჩანერილ სარკმლებს ამოზურცული, მდიდრულად მოჭეხურთმებული საპირფები ევლება. მათ ზემოთ სამი ვარდულია. სამხრეთ ფასადზე სამთაიანი კომპოზიცია თაღებს შორის გამოყვანილი ირბიბი კუთხეებით არის გართულებული. მართლაც ჩარჩოში ჩასმული სარკმლების საპირფებს მსუბუქად ნაკვეთი ორნამენტი ფარავს. ნახევარწრიული არე მათ ზემოთ ფოთლოვანი ჩუქურთმითაა შემკული. აღმოსავლეთი ფასადი ხუთი თალით არის გაფორმებული. შუა მაღალი თალის ორსავე მხარეს კედელში ღრმა ნიშებია სამკუთხად შეჭრილი. ცენტრალურ სარკმელს სამხრეთ და თავსართი ამკობს. ჩაღრმავებული ჯვარი ფრონტონზე გაკეთდა XIX ს-ში, საფასადო წყობის განახლებისას.

სამთავროს ტაძრის გუმბათი, როგორც ჩანს, ჩაინგრა 1283 წ-ის მიწისძვრის დროს და მალევე აღადგინეს. გუმბათის ყელის სარკმლებს დაუყვება ორნამენტული საპირფები, რომელთა შორის დეკორატიული გირჩებია გამოყვანილი. გუმბათის ყელის ზედა ნაწილი კვლავ შეკეთდა XVII ს-ში.

სამხრეთიდან ტაძარს თანადროული წაგრძელებული კარიბჭე-ეგვტერი აქვს. მის შუა ამაღლებულ ნაწილს ხურავს ორი ვარსკვლავისებური კამარა, ამათგან აღმოსავლეთისა მთლიანად მოჭეხურთმებულია. კვადრატული ჯეგმის მოძირო კარიბჭე დასავლეთი კარის წინ XVIII ს-შია მიშენებული.

ჩრდილოეთიდან ტაძარს ეკვრის ორი მოგრძო ეგვტერი - აღმოსავლეთით წმ. იოანე ნათლისმცემლისა, დასავლეთით წმ. იოანე ოქროპირისა. პირველს შესასვლელი სამხრეთიდან, ტაძრიდან აქვს, მეორეს - დასავლეთიდან. კარი ეგვტერებს შორის ახლა გაუქმებულია. დიდი თლილი კვადრატის საფასადო წყობა მოგვიანებით არის განახლებული. აღმოსავლეთ ფასადზე ჩადგმულია ფილა ადამიანის სქემატიური რელიეფური გამოსახულებები. ეს ორი სათავსი XI ს-ზე ზევრად ადრინდელი ჩანს და, შესაძლოა, ძველი ბაზილიკის ჩრდილოეთი გალერეის ნაშთს წარმოადგენდეს.

ტაძრის საკურთხევლსა და გუმბათში შემორჩენილი მხატვრობა XVII ს-ის შუა ხანას განეკუთვნება და, როგორც ჩანს, მარიამ დედოფლის სახელთან არის დაკავშირებული.

საკურთხევლის მოხატულობა (კონქა: საყდარზე დაბრძანებული ღმრთისმშობლის გამოსახულების ფრაგმენტი; აფსიდში: მოციქულები და ევლესიის მამები; ბემაში, სამხრეთით: განრღვეულის განკურნება) იმ დროის ქართული კედლის მხატვრობის ერთ-ერთი საინტერესო ნიმუშია და მოსტაბილანტიური ხანის მხატვრობის ზოგად თავისებურებებსაც ასახავს.

გუმბათის მოხატულობა (გუმბათის სფეროში: პანტოკრატორი ციურ ძალთა შორის; გუმბათის ყელზე: ანგელოზთა კრება და ღმრთისმშობელი წინასწარმეტყველებს შორის; აფრებზე: მახარებლები) ქართველ მეფეთა მოთხოვნით რუსეთიდან გამოგზავნილი მხატვრების მოღვაწეობის მაგალითია.

ტაძარში მრავლად არის ხატები, რომელთა უმრავლესობა ქართული ხელობისაა და XIX ს-შია შესრულებული.

ტაძრის აღმოსავლეთით მდებარე წმ. ნინოს პატარა ეკლესია ადრექრისტიანული

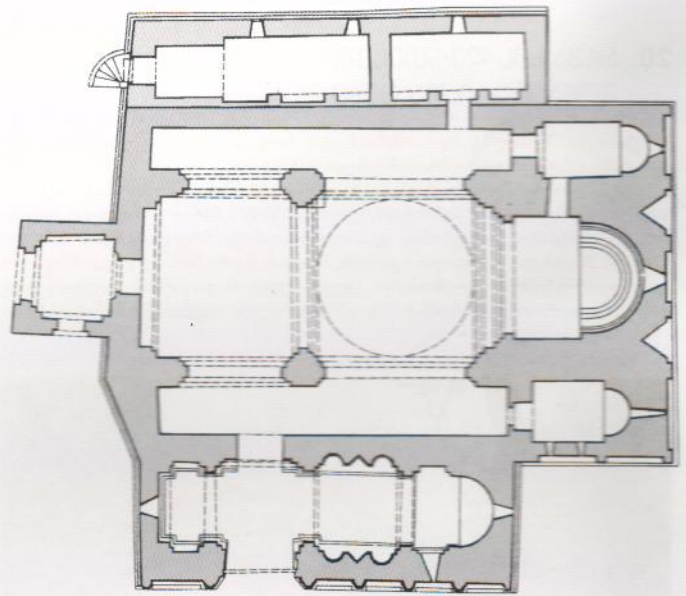
facade is decorated with three deep arches. A richly ornamented convex frame surrounds the windows inscribed into the middle arch. Above the windows there are three rosettes. The triple-arched composition on the north facade is complicated by acute angles between the arches. The window frames set into a rectangular border are covered with lightly cut ornaments. The semicircular space above them is filled with foliage. The east facade is decorated with five arches. On both sides of the highest middle arch, triangular niches cut deep into the wall. The central window is decorated with a frame and a brow. The depressed cross on the gable was made in the 19th century, when the facade masonry was partly renovated.

The dome of Samtavro Cathedral evidently collapsed during the earthquake of 1263 and was restored soon after. The windows in the drum have ornamental frames with decorative cones between them. The upper part of the drum was repaired again in the 17th century. To the south the cathedral has a contemporary oblong porch with two saucer domes covering its higher, middle part. The east dome is richly ornamented. The smaller porch with a square ground plan in front of the west entrance was built in the 18th century.

Two oblong, rectangular buildings adjoin the cathedral to the north: these are the chapels of St John the Baptist (to the east), and St John Chrysostom. The former has an entrance from the south (from the cathedral), the latter from the west. The doorway between the chapels is closed up at present. The masonry of large, smooth cut stone was restored at a later period. A stone slab with a schematic figure of a man is set into the east facade. These two chapels, evidently built well before the 11th century, can be remains of the northern gallery of the former basilica.

The murals surviving in the sanctuary and in the dome of the cathedral date from the mid-17th century, and are evidently related to the name of Queen Mariam.

The frescoes in the sanctuary (a fragment of the Virgin Seated on the Throne - in the conch; the Apostles and Church Fathers in the apse; the Healing of the Sick of the Palsy in the south part of the bema) are some of the most interesting examples of Georgian mural painting of those times, and reflect the common features of Postbyzantine painting.

The dome frescoes (the Pantocrator among the Heavenly Forces in the dome sphere; a Host of Angels and the Virgin among the Prophets on the drum; the Evangelists on the pendentives) are the handiwork of Russian painters invited by the Georgian kings. There are numerous icons in the church, most of them of Georgian workmanship, made in the 19th century.

The small church of St Nino to the east of the cathedral was built in early Christian times of rough stones and cobblestone. The domed main square space is adjoined to the east by a strictly horseshoe apse. The transition to the circular drum is effected by means of squinches. The drum is octagonal outside. The entrance to the church is in the south. The church has been restored several times through the centuries. Between 1898 and 1901 the Abbess Nino Amilakhvari built a new domed church next to it (to the south), which was destroyed in the 1930s. Only small fragments of its brick walls can be seen at present.

The mid-19th century murals of St Nino Church painted in oil are examples of the transition from medieval Georgian painting to the art of New times. They display the influence of European panel paintings and prints.

A prominent place among the murals is occupied by the life of St Nino in an icon-type composition on the north wall - with the Ascension of the Pillar, an image popular in Georgia in the mid-17th-19th centuries, in the centre, surrounded by episodes of the Saint's life.

There are episodes from Genesis in the dome, and the Descent of the Holy Spirit upon the Disciples in the conch, the Parable of the Wise and Foolish Virgins on the west wall, the Beheading of St John, and Jesus Healing the Blind on the south wall.

To the northwest of the cathedral there is a three-storey bell-tower built in the 15th to 16th centuries. Its walls are faced with smoothly hewn stones. The ground floor adjoins the monastery wall, and serves as the gate to the territory of the convent; the 1st floor is open on three sides with double arches and has a door on the fourth (west) side, with

ხანით თარიღდება. ის ნატეხი და რიყის ქვით არის ნაშენი. გუმბათით გადახურულ კვადრატულ ძირითად სივრცეს აღმოსავლეთიდან ეკვრის მღვრ ნაღისებური გუმბათი აფსიდი. გადასვლა გუმბათის წრიულ ყელზე მშვილდათაიანი ტრომბების მეშვეობით სრულდება. გაერედან გუმბათის ყელი რეკონსტრუქციის შედეგად აღსრულებულია. საუკუნეთა მანძილზე ეკლესია რამდენჯერმე შეკეთდა. 1898-1901 წწ-ში მის გვერდით (სამხრეთით) მონასტრის წინამძღვარმა ნინო ამილახვარმა ააგო ახალი გუმბათიანი ეკლესია, რომელიც დანგრევის 1930-იან წწ-ში. შემორჩენილია მხოლოდ მისი აფერით ნაშენი კედლების მცირე ნაშთები.

წმ. ნინოს ეკლესიის ზეთის საღებავებით შესრულებული მოხატულობა XIX ს-ის შუა ხანას განეკუთვნება და შუა საუკუნეებიდან ახალ დროზე გარდაშალი ხანის ქართული მხატვრობის ერთ-ერთი მაგალითია. მასში თვალსაჩინოდ აღიქმება ვერცხვითი რიყის მხატვრობისა და გრაფიურების გავლენა.

მოხატულობაში გამოჩენილი ადგილი უკავია ჩრდილოეთ კედელზე სატად გამოსახულ წმ. ნინოს ცხოვრების ციკლს - შუაში XVII-XIX სს-ის საქართველოში ძალზე პოპულარული სვეტის ამაღლების კომპოზიციით და გარშემო წმინდანის ცხოვრების სცენებით.

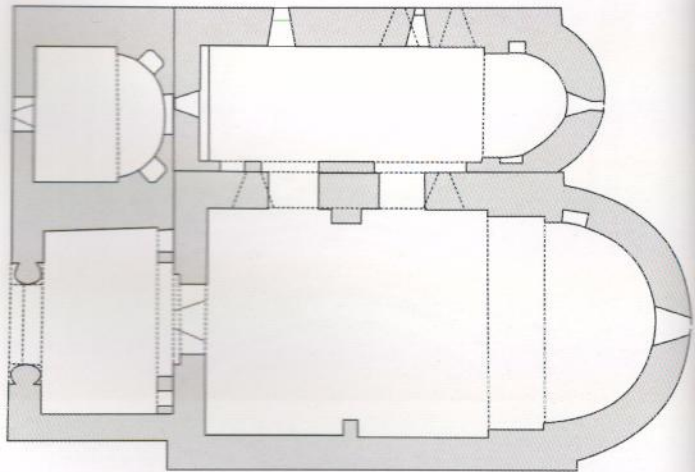
გუმბათში შესაქმნეს გამოსახულებები; კონქში - სულიწმიდის მოფენა; დასავლეთ კედელზე - გონიერ და უფუნურ ქალწული იგავი; სამხრეთ კედელზე - იონან ნათლისმცემლის თავის კვეთა და ქრისტეს მიერ ბრძის განკურნება.

ტაძრის ჩრდილო-დასავლეთით დგას XV-XVI სს-ში აგებული სამხარეთულიანი სამრეკლო. მისი ფასადები თლილი ქვით არის მოპირკეთებული. პირველი სართული მიშენებულია გალავანზე და მონასტრის ტერიტორიაზე შესასვლელ კარიბჭეს წარმოადგენს; მეორე სართულის სათავეს სამ მხარეს ორთაღებდებით არის გახსნილი, მეოთხე, დასავლეთი, მხრიდან აქვს კარი, რომლისკენაც ადის ქვის კიბე; მესამე სართული თორმეტთაღიანი ფანჯატურია.

მონასტრის ტერიტორია შემოზღუდულია XIX ს-ში აღდგენილი გალავნით. მის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში არის XVIII ს-ის ცილინდრული კოშკი, რომელზეც მიშენებულია მონაზვნების საცხოვრებელი სახლი.

stone steps leading up to it; the second floor is a belfry with twelve arches. A wall, restored in the 19th century surrounds the convent. It has an 18th century cylindrical tower, in its southwest part, with adjacent living quarters for the nuns.

20. MONASTERY OF THE VIRGIN AND THE FORTRESS AT ARMAZI

20. არმაზის ღმრთისმშობლის მონასტერი და ციხე

არმაზისხევის შუანელზე, მდ. არმაზისხევის მარჯვენა ნაპირზე მდებარე დამრეც ტერასაზე განლაგებულია ღმრთისმშობლის მონასტერი.

სამშენებლო ნარჩრის თანხმად (დაცულია სმ-სმ-ში), რომელშიც იხსენიება კათალიკოსი ნიკოლოზ I, მონასტრის ეკლესია 1150-1178 წწ-ით თარიღდება. თავდაპირველ დარბაზულ ნაგებობას დასრულებისთანავე ჩრდილოეთიდან გრძელი ეგვტერი, ხოლო დასავლეთიდან - კარიბჭე მიადგეს, მეორე წინ შემდეგ კი ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში საძვალე ჩააშენეს. ეკლესია, ეგვტერი და კარიბჭე ნაგებია ნატეხი ქვითა და აგურით (ქვემო უსისტიმოდ არის ჩართული აგურის წიბაში), საძვალე - ნატეხი და რიყის ქვით.

ეკლესიის ძირითად სივრცეს დასავლეთიდან დიდი თაღოვანი შესასვლელი აქვს. მეორე, უფრო პატარა კარი მას ჩრდილოეთ ეგვტერთან აკავშირებს (მოგვიანებით ამ კარის გვერდით კიდევ ერთი გასასვლელი გაჭრეს). ნახევარწრიულად შევილი აფსიდისა და დასავლეთ კედელში თითო მოზრდილი სარკველია, ჩრდილოეთ კედელში - ორი. ნახევარწრიულადაა შევილი ჩრდილოეთ ეგვტერის აფსიდიც.

ინტერიერი გვიჩვენებს ეკლესიის თანადროული მოხატულობის კვალი: წმ. მეომარი დასავლეთ კედელზე და ორნამენტები სარკველთა ნიორთხებში.

ეკლესიის დასავლეთით დგას XVI-XVII სს-ში აშენებული ორსართულიანი სამრეკლო. მისი ქვედა, რიყისა და ნატეხი ქვით ნაგები ნაწილი ჩართული იყო გალავანში და მონასტრის ტერიტორიაზე შესასვლელ თაღოვან კარიბჭეს წარმოადგენდა. გალავნის მოშლის შემდეგ კარიბჭე ამოაშენეს და დახურულ სათავსად აქციეს. მეორე

Monastery of the Virgin is situated on a sloping terrace, on the right bank of the Armazistsqali, midway in the Armazi gorge.

According to a building inscription (kept at the GNM-MG), mentioning Catholicos Nikoloz I, the monastery church was built between 1150 and 1178. Immediately after construction, a long chapel was added to the north wall and a porch to the door in the west wall of the single-nave church. A little later, a burial chamber was built into the northwest corner. The church, the chapel and the porch are built of broken stone and brick (the stones haphazardly intermingle with the brickwork), while the burial chamber is built of broken stone and cobblestone.

The main body of the church has a great arched entrance in the west. The other, smaller door connects the main building to the chapel (later, another outlet was cut through the wall next to the door). There is a large window in the apse projecting in a semicircle and another in the west wall, and two more in the north wall. The apse of the north chapel also projects in a semicircle.

The fragments of poorly preserved murals are contemporary with the construction: warrior saint on the west wall and ornaments in the window jambs.

A two-storey bell-tower built in the 16th-17th centuries stands to the west of the church. Its ground floor section, built of cobble and broken stone, used to be part of the monastery wall and served as a vaulted gateway into the territory of the monastery. After the destruction of the wall the gateway was closed up and turned into a room. The second floor, a brickwork octagonal drum punctuated by arches, is the belfry.

South of the monastery, 1.5km away deep into the gorge, at the confluence of the two sources feeding the Armazistsqali, stands a fortress built of broken and cobblestone, and composed of a triangular tower and a wall. The fortress must have been built between 13th and 15th centuries over the ruins of an earlier fortification. The 18th century historian and geographer, Vakhushii Bagrationi, ascribes the construction of this fortress to Kartlos, the legendary ethnarch of the Georgians.

21. AKHALKALAKURI MONASTERY

Two churches stand on a wooden slope opposite the Mtskheta railway station, on the right bank of the Mtkvari. This is evidently Monastery of the Virgin, Akhalkalaki, which is mentioned in the chronicles as the place where the Georgian general Giorgi Saakadze found shelter in 1609. In the 1890s Olga Gornich renovated the abandoned buildings and founded a convent, popularly known as Olga's (Olginiskii) Convent.

The main building, Church of the Virgin, dates back to the 12th century. It is a broad single-nave barrel-vaulted structure with a ribbed arch and a pair of supporting pilasters. The church has two doors, a bigger one to the west and the other, smaller door, to the north. The plain facades are built of broken stone. Enormous stone blocks are set at the bottom of the walls. Inside the church, in front of the altar, there stands a big five-arched altar screen dating from the 18th century. Soon after the construction of the church a porch was added to its west side, covered by an eight-sided saucer dome, with an ornamented rosette in the centre and fluted pendentives in the corners. The projections of its supporting walls are decorated with various foliage and interlacing ornaments. The cornice of the porch was also decorated with an ornament of interwoven lines (a single cornice stone survives). The facades were faced with cut sandstone.

The church and the porch were substantially repaired in the 1890s. The masonry of the upper part of the walls was restored, the altar apse window was considerably enlarged, the north and south walls of the porch were altered, the interior was entirely whitewashed and a wooden gallery was built in the west part of the church.

სართული - აგურით ნაშენი რუკანხანგა თალოვანი ფანჩატური - საკუთრივ სამრეკუ-
ლოა.

მონასტრიდან 1,5 კმ-ით სამხრეთით, ხეობის სიღრმეში, მდ. არმაზისწყლის ორი
სათავის შესართავთან აღმართულ პიტალო კლდეზე დგას ნატეხი და რიყის ქვით
ნაგები ციხე, რომელიც მალალი სამკუთხა კოშკისა და გალანისაგან შედგება. ციხე
აშენებულია XIII-XV სს-ში, როგორც ჩანს, გავილებით უფრო ადრინდელი საფორ-
ტიფიკაციო ნაგებობის ნაშთზე. XVIII ს-ის ისტორიკოსი და გეოგრაფი ვახუშტი
არმაზის უძველესი ციხის აგებას ქართველთა ლეგენდარულ ეთნარქს ქართლოსს
მიანიჭებს.

21. მონასტერი ახალქალაქში

მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, მცხეთის რკინიგზის სადგურის პირდაპირ, ტყიან ფერ-
დობზე ორი ეკლესია დგას. როგორც ჩანს, ეს არის ძველ წერილობით წყაროებში
მოხსენიებული ღმრთისმშობლის მონასტერი ახალქალაქური, რომელსაც 1609 წ-ს
თავი შეაფარა მხედართმთავარმა გიორგი სააკაძემ. 1890-იან წწ-ში ოლგა გორნიშა
მიტოვებული ნაგებობები განაახლა და აქ დედათა მონასტერი დააარსა, რომელსაც
მას შემდეგ ოლგას (ოლგინსკი) მონასტერს უწოდებენ.

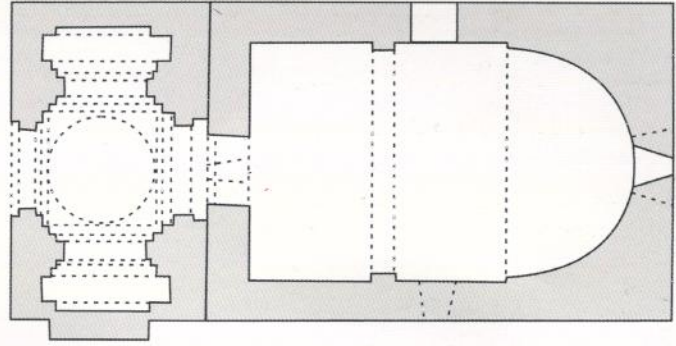
მთავარი ნაგებობა - ღმრთისმშობლის ეკლესია XII ს-ით თარიღდება. ეს ფართო
და მოკლე დარბაზული შენობაა. გრძივ კედლებზე თითო პრეტელი პილასტრია,
რომლებსაც ეფუძნება კამარის საბჯენი თალი. ეკლესიას ორი კარი აქვს - ერთი დიდი
დასავლეთიდან, მეორე, უფრო პატარა - ჩრდილოეთიდან. სადა ფსადები ნატეხი
ქვებით არის ამოყვანილი. კედლების ძირში უზარმაზარი ლოდები ჩასმული. შიგნით
საკურთხევლის წინ დგას XVIII ს-ის ხუთთაღიანი კანკელი.

ეკლესიის აგებიდან მცირე ხნის შემდეგ მას დასავლეთიდან მიამუშვეს კარიბჭე,
რომელსაც შუაში ორნამენტირებული ვარდულით შემკული რუკანაილიანი ვარსკვა-
ლავისებური კამარა ზურავს. მისი საყრდენი კედლების შვერილებს სხვადასხვაგვარი
მცენარეული და წნული ჩუქურთმა ამკობს. აფრები ნიჟარისებურად არის დამუშავე-
ბული. წნული ჩუქურთმა ფარავდა კარიბჭის თავდაპირველ კარნიშსაც (შემორჩა
მისი ერთი ქვა). ფსადები ქვიშაქვის კვადრებით იყო მოპირკეთებული.

1890-იან წწ-ში ეკლესია და კარიბჭე საფუძვლიანად შეკეთდა. აღადგინეს წყობა
კედლების ზედა ნაწილებში, საკურთხევლის სარკმელი ძლიერ გააფართოვეს; გადაა-
კეთეს კარიბჭის სამხრეთი და ჩრდილოეთი კედლები; ინტერიერი მთლიანად შეათე-
ორეს; მოაწყვეს ზის იატაკი და ხისავე პატრონივე ეკლესიის დასავლეთ ნაწილში.

მთავარი ეკლესიის სამხრეთ-დასავლეთით, 30-იოდე მ-ის მოშორებით დგას
მიძინების უფრო მცირე ზომის დარბაზული ეკლესია, რომელიც ასევე ნატეხი ქვითაა

The Church of the Dormition stands 30m southwest of the Virgin's. This church is also
a single-nave building built of broken stone, but is smaller than the other one. In the
1890s it was converted into a house, which completely changed its appearance. The

little belfry, a four-arched tentlike structure north of the main church, was built in the same
period. The domestic buildings were constructed later.

22. KODMANI

The village of Kodmani was situated on a hilly plateau, west of Mtskheta, on the left
side of the Mtkvari. Archaeological excavations carried out in the area have unearthed
burials dating back to the Antique times and the site of a Medieval settlement. Three
single-nave churches surviving at the site of the settlement stand near each other and
can be seen from the Mtskheta-Shiomghvime road.

ნაგები. 1890-იან წწ-ში ეკლესია საცხოვრებლად გადააკეთეს, რამაც მას მთლიანად
უცვალა სახე.

იმვე დროს მთავარი ეკლესიის ჩრდილოეთით აიგო პატარა სამრეკლო - კვადრატ-
ული გეგმის ოთხთაღიანი ფანჩატური. საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები
მონასტრის ტერიტორიაზე უფრო გვიან არის აშენებული.

22. კოდმანი

სოფ. კოდმანი მცხეთის დასავლეთით, შიომღვიმისაკენ მიმავალ გზაზე, პორცევიან
ზეგანზე მდებარეობდა. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აქ გამოვლინდა ანტი-
კური ხანის სამარხები და შუა საუკუნეების ნამოსახლარი, რომლებზეც ერთიმეორის
შორიახლოს აღმართული სამი დარბაზული ეკლესია შემონახა.

ნასოფლარის სამხრეთ ნაწილში მდგომი წმ. დემეტრეს ეკლესია XVI-XVII სს-
ით თარიღდება. დაბალი, წაგრძელებული დარბაზული შენობა დიდი, უხეშად და-
მუშავებული ქვებით არის ნაგები. კარი მას სამხრეთიდან აქვს, აღმოსავლეთიდან და

Church of St Demetre stands in the south part of the former settlement. The church
dates from the 16th-17th centuries. It is a low elongated structure, built of large, roughly
cut stone. The church has an entrance from the south and windows on the east and west
sides. The large monolith altar stone was formerly the pedestal of a cross. A stone taken
from another church and bearing a fragment of an 11th century memorial inscription
is inserted in the apse wall to the left of the window. The church vault was restored in
the 19th century.

Church of the Virgin, dating from the 18th century, stands to the northeast of St Demetre
Church, at the edge of a steep incline. This small, single-nave church is built of large,
roughly cut sandstone blocks. The door jams are made of enormous single pieces of
stone. As in the other church, two windows admit light into the building.

The third church, standing somewhat to the north, is known as Mgalobliantkari. It
also dates back to the 18th century. The church is built of roughly hewn sandstone, as
well as boulders and brick. The door is in the south wall. Six niches were made in the
bottom part of the apse, two large ones with arched tops, two smaller ones of rectangular
shape and two tiny and very deep ones (these are made of 60cm long ceramic water
pipes inserted in the walls). The interior of the church was plastered over and partly
painted in the 1990s.

დასავლეთიდან თითო სარკმელია. დიდი მონოლითური ტრაპეზის ქვა ადრე ჯვრის კვარცხლბეკს წარმოადგენდა. აუსიდის კედელში სარკმლის მარცხნივ ჩადგმულია სხვა ეკლესიიდან წამოღებული ქვის ნატეხი მოსახსენიებელი წარწერის ფრაგმენტით, რომელიც XI ს-ით არის დათარიღებული. შენობის კამარა XIX ს-შია აღდგენილი.

წმ. დემეტრეს ეკლესიის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ციცაბო ფერდობის პირას ღმრთისმშობლის XVIII ს-ის ეკლესია დგას. პატარა დარბაზული შენობა ქვიშაქვის დიდრონი დაუმუშავებელი ბლოკებით არის ნაგები. კარის წირთხლები თითო უზარმაზარი ქვითაა გამოყვანილი. შიდა სივრცეს აქაც მხოლოდ ორი, აღმოსავლეთი და დასავლეთი, სარკმელი ანათებს.

მესამე ეკლესიას, რომელიც უფრო ჩრდილოეთით მდებარეობს, მგალობლიანთ-კარს უწოდებენ. ისიც XVIII ს-ის ნაგებობაა. მისი მშენებლობისას, ქვიშაქვის უხეშად გათლილ ბლოკებთან ერთად, რიყის ქვა და აგურია ნახშირი. შენობას კარი სამხრეთიდან აქვს. აუსიდის ქვედა ნაწილში ექვსი ნიშაა მოწყობილი - ორი დიდი თაღოვანი, ორი მომცრო მართკუთხა და ორიც სულ პატარა მრგვალი, რომლებიც 60-იოდე სმ-ის სიგრძის კერამიკული წყალსადენი მილებითაა გამოყვანილი. ეკლესიის ინტერიერი 1990-იან წწ-ში შელესეს.

23. საგურამო

მცხეთის ჩრდილოეთით 10 კმ-ზე, მდ. არაგვის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობს სოფ. საგურამო. მის სამხრეთით 400-იოდე მ-ზე, სასაფლაოზე დგას ღმრთისმშობლის პატარა დარბაზული ეკლესია, რომელიც XIII-XIV სს-ით თარიღდება. ეკლესია ნაგებია რიყის ქვით, კუთხეები და კარ-სარკმელა წირთხლები შირიმის გათლილი ბლოკებით არის გამოყვანილი. კამარა და კონქი 1990-იან წწ-შია აგურით აღდგენილი. შენობის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეზე მიშენებულია ირეგულარული გეგმის სათავსი.

საგურამოს განაპირას, გორისუბანში დგას გამოჩენილი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის, ილია ჭავჭავაძის (1837-1907) სახლი, რომელშიც 1951 წ-დან მუზეუმია მოწყობილი.

1894 წ-ს აგებული აგურის სახლის სამხრეთი ნაწილი ორსართულიანია, ჩრდილოეთი - სამსართულიანი. სართულები ერთმანეთს ხის შიდა კიბით უკავშირდება. სახლში 11 ოთახია. გარედან სამივე სართულს ხის ვრცელი, ჭვირულმოაჯირიანი აივნები გაუყვება. ნაგებობის ჩრდილო-აღმოსავლეთით დიდი მარანი, ჩრდილოეთით - მსახურთა ერთსართულიანი საცხოვრებელი (სამოურავო). 1890-იან წწ-შივეა გაშენებული სახლის გარშემო არსებული პარკი.

24. მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი

მუზეუმი დაარსდა 1955 წ-ს. იგი მდებარეობს ქალაქის ცენტრში, ფარნავაზის სახ. მოედანზე. მუზეუმში გამოფენილია მცხეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი არქეოლოგიური ნივთები და ქალაქისა და მისი შემოგარენის მოსახლეთა ძველი ყოფის ამსახველი ექსპონატები.

მუზეუმის მდიდარი არქეოლოგიური ფონდი იკვება მცხეთის არქეოლოგიის ინსტიტუტის მიერ მოპოვებული მასალით. ფონდსაცავი მდებარეობს დავით აღმაშენებლის ქ. № 27-ში, ინსტიტუტის შენობის ქვედა სართულზე.

23. SAGURAMO

The village of Saguramo is situated 10 km north of Mtskheta on the left bank of the Aragvi. Little single-nave church of the Virgin built in the 13th-14th centuries stands by a graveyard 400m south of Saguramo. The church is built of cobblestone and squared blocks (at the corners and the door and window jambs). The vault and the conch were restored with brickwork in the 1990s. The church has an entrance in the south wall and four windows - one on each side. An irregularly planned annex was added to the southwest corner of the building.

The house in Gorisubani, on the north edge of the village, belonged to Iliа Chavchavadze (1837-1907), the outstanding Georgian writer and public figure. It has been a museum since 1951. The house, two-storied to the south and three-storied to the north, was built of brick in 1894. Wooden stairs lead up to the upper floors. The house has eleven rooms and spacious, lace-work balconies run along all three floors. There is a large wine cellar northeast of the house and one-storey dwelling house for the servants. The house is surrounded by a park which was also planted in the 1890s.

24. MUSEUM OF ETHNOGRAPHY AND ARCHAEOLOGY

This museum, situated in Parnavaz Square, in the centre of the city, was founded in 1955. It presents archaeological finds and ethnographic exhibits, which reflect the way of life of the residents of the old town and its neighbourhood.

The museum houses a rich archaeological collection, constantly replenished by the archaeological finds obtained by the Mtskheta Institute of Archaeology. The depository of the museum is situated in the basement of the institute, at 27, Aghmashenebeli Street.

